

2021 - 2022

VOJENSKÁ OSVETA

Spoločenskovedné semináre

HOLOKAUST

Biblický termín holokaust znamená celá zápalná obeta. Išlo o typ zápalnej obety, ktorá bola spálená na náboženské účely celá a nie iba jej časť. Prvýkrát týmto slovom bola pomenovaná genocída arménskych kresťanov v 19. storočí. Pre jeho výstižnosť sa tento pojem začal používať a pre genocídu Židov počas druhej svetovej vojny. V hebrejčine sa používa výraz šoa, čo znamená skaza. Obidva termíny sú primeraným metaforickým pomenovaním toho, čo nacisti označovali ako „konečné riešenie židovskej otázky“.

Počet židovských obetí holokaustu sa odhaduje na 6 miliónov. Po tom, čo im boli zhabané majetky boli vyvážaní do koncentračných táborov. Veľká časť z nich sa nachádzala na území okupovaného Poľska: Osvienčim, Chelmno, Majdanek, Treblinka a mnoho ďalších. Zo Slovenska bolo odvečených približne 70 000 Židov. Odhaduje sa, že prežiť vyhladzovacie tábory sa podarilo 300 000 Židom. Na Slovensko sa vrátilo 348 osôb. Ľuďom, ktorí pomáhali utekajúcim alebo ukrývajúcim sa Židom sa udeľuje cena Spravodliví medzi národmi.

Autentickým miestom, ktoré sa viaže k tragickým osudom slovenských Židov je bývalý pracovný a koncentračný tábor v Seredi. V súčasnosti sa v jeho priestoroch nachádza Múzeum holokaustu.

Vojenská OSVETA

Spoločenskovedné semináre

2021 - 2022

Vydavateľ:

Personálny úrad OS SR
Demänová 393
031 01 Liptovský Mikuláš

Redakčná rada:

Predseda: plk. Ing. František GRZNÁR
Tajomník: Ing. František MATYÁŠ, PhD.
Členovia:
pplk. Ing. Tatiana VOJČINIAKOVÁ
mjr. Mgr. Oľga JANČOVÁ KOHÁRYOVÁ
pplk. Mgr. Katarína GARGALÍKOVÁ
mjr. Mgr. Zdenko BARANEC
Dr. Imrich PURDEK, PhD.
doc. PhDr. Mária PETRUFOVÁ, PhD.
Mgr. Dominika ČERNÁKOVÁ

Redaktor:

Ing. Iveta ČATLOCHOVÁ
tel.: 0960 428166
e-mail: iveta.catlochova@mil.sk

Grafický redaktor:

Ing. Zdenko ZATKO
tel.: 0960 428163
e-mail: zdenko.zatko@mil.sk

Recenzenti:

Mgr. Dominika ČERNÁKOVÁ
Mgr. Juraj ŠIMKO, PhD.
PhDr. Miroslav KMOŠENA, PhD.
Ing. Radoslav IVANČÍK, PhD. et PhD.
doc. PhDr. Anton HRUBOŇ, PhD.
kpt. Mgr. PhDr. Andrea VITEKOVÁ

Rok vydania: 2022

Vydanie: prvé

Náklad: 350 ks

Nepredajné

© Personálny úrad OS SR
Liptovský Mikuláš

ISBN 978-80-89609-28-4

Obsah:

1. **Úvodné slovo** 2
2. **Programy starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny**
pplk. PhDr. Pavel **CZIRÁK**
PhDr. Karol **ČUKAN** 3
3. **Deportácia slovenských Židov v priebehu 2. svetovej vojny**
Mgr. Katarína **RISTVEYOVÁ**, PhD. 23
4. **Správanie sa profesionálnych vojakov v krízových situáciách**
doc. PhDr. Mária **PETRUFOVÁ**, PhD.
doc. Ing. Lubomír **BELAN**, PhD. 35
5. **Etika a Ozbrojené sily Slovenskej republiky**
rtn. PhDr. Robert **TOMÁŠEK** 58
6. **Dezinformácie a konšpiračné teórie v masme-diálnom priestore**
Mgr. Jozef Michal **MINTAL**, PhD. 72
7. **Prevenca proti drogám, alkoholu a iným toxikomaniám**
por. Mgr. Kristína **KATKOVČINOVÁ** 86

2. strana obálky:

Holokaust
Pripravil: Mgr. Marek ORAVEC

3. strana obálky:

Etický kódex profesionálneho vojaka
Pripravil: Mgr. Marek ORAVEC

Publikácia je určená pre vnútornú potrebu Ozbrojených síl Slovenskej republiky na zabezpečenie spoločenskovedných seminárov pre profesionálnych vojakov a vybrané skupiny zamestnancov Ozbrojených síl SR.

Jednotlivé odborné články boli posúdené recenzentmi.

Bezplatné rozširovanie do útvarov a zariadení ozbrojených síl zabezpečuje vydavateľ.

Publikácia je dostupná na osveta.mil.sk

ÚVODNÉ SLOVO

Ozbrojené sily Slovenskej republiky prešli v októbri 2021 z jednoročného plánovacieho a výcvikového cyklu na dvojročný z dôvodu zjednotenia procesov plánovania, programovania a rozpočtovania. Plán činnosti štábov OS SR bol schválený na obdobie október 2021 – september 2023. Z tohoto dôvodu nastali zmeny aj v oblasti vydávania odbornej publikácie Vojenská osвета.

Číslo, ktoré držíte v ruke je akýmsi medzistupňom v novom plánovacom procese. V roku 2022 bude vydaná len jedna Vojenská osвета. Bude obsahovať témy spoločenskovedných seminárov do septembra 2022. Od októbra 2022 budú opäť vychádzať dve časti publikácie na obdobie október daného roka – september nasledujúceho roka.

Tematický plán spoločenskovedných seminárov zahŕňa také spektrum tém, aby mali príslušníci OS SR čo najväčší všeobecný prehľad. Výchovu k zdravému životnému štýlu reprezentujú články o programoch starostlivosti o profesionálnych vojakov a o prevencii proti drogám, alkoholu a iným toxikomániám. Výchovu k historickému povedomiu pripomenie smutné výročie deportácií slovenských Židov. Dočítať sa tiež môžete o dezinformáciách, hoaxoch a konšpiráciách, ako aj o správaní sa profesionálnych vojakov v krízových situáciách, alebo o dodržiavaní morálnych noriem v zmysle etického kódexu profesionálneho vojaka.

V súčasnej dobe z dôvodu protipandemických opatrení Oddelenie výchovných a kultúrnych činností PÚ OS SR pre lektorov spoločenskovedných seminárov a všetkých profesionálnych vojakov pripravuje na všetky témy ozvučené prezentácie. Každý mesiac Vám zašleme novú prezentáciu s aktuálnou témou. Okrem toho si ich budete môcť stiahnuť aj z internetovej stránky osveta.mil.sk.

Tematický plán spoločenskovedných seminárov

Mesiac	Názov témy	Počet hodín	Informačný zdroj
Október - december	Hlavné úlohy vojenského útvaru na obdobie október 2021 – september 2022	Podľa rozhodnutia veliteľa	Tematika zabezpečená VÚ
November	Vojenské osobnosti Slovenska – Matúš Čák Trenčiansky	2 h prednáška 2 h sem. beseda	Vojenská osвета 2/2021
December	Environmentalistika a kvalita životného prostredia človeka	2 h prednáška 2 h sem. beseda	Vojenská osвета 2/2021
Január	Efektívne komunikačné zručnosti	2 h prednáška 2 h sem. beseda	Vojenská osвета 2/2021
Február	Programy starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny	2 h prednáška 2 h sem. beseda	Vojenská osвета 2021 - 2022
Marec	Deportácie slovenských Židov v priebehu 2. svetovej vojny	2 h prednáška 2 h sem. beseda	Vojenská osвета 2021 - 2022
Apríl	Správanie sa profesionálnych vojakov v krízových situáciách	2 h prednáška 2 h sem. beseda	Vojenská osвета 2021 - 2022
Máj	Etika v Ozbrojených silách Slovenskej republiky	2 h prednáška 2 h sem. beseda	Vojenská osвета 2021 - 2022
Jún	Dezinformácie a konšpiračné teórie v masmediálnom priestore	2 h prednáška 2 h sem. beseda	Vojenská osвета 2021 - 2022
September	Prevencia proti drogám, alkoholu a iným toxikomániám	2 h prednáška 2 h sem. beseda	Vojenská osвета 2021 - 2022

PROGRAMY STAROSTLIVOSTI O PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV A ICH RODINY

POZNÁMKY

pplk. PhDr. Pavel **CZIRÁK**, PhD.

PhDr. Karol **ČUKAN**, CSc.

ÚVOD

Ozbrojené sily predstavujú inštitúciu, ktorá patrí k rozhodujúcim výkonným prvkom systému obrany Slovenskej republiky. Rozhodujúcim a kľúčovým prvkom ozbrojených síl je vojenský personál, preto dôležitou podmienkou úspechu nielen z pohľadu kvantity, ale predovšetkým kvality vojenského personálu je to, aké má vytvorené podmienky na plnenie náročných úloh.

Stratégia rozvoja Ozbrojených síl SR akcentuje potrebu zvýšenia úrovne starostlivosti o profesionálnych vojakov prostredníctvom implementácie systému podporných programov, ktoré budú reflektovať potreby profesionálnych vojakov a ich rodín.

Zavedenie systému programov starostlivosti v OS SR pozitívne ovplyvní stabilizáciu vojenského personálu a prispeje k zlepšeniu kvality života profesionálneho vojaka a jeho rodiny, resp. zvýši atraktivitu vojenského povolania, priblíži ozbrojené sily k organizáciám s inšpiratívnym prístupom v oblasti starostlivosti o svojich zamestnancov, ktoré poskytujú široké spektrum zamestnaneckých benefitov.

Minister obrany SR schváli v septembri 2021 **Systém programov starostlivosti o profesionálneho vojaka a jeho rodinu**. Účelom tohto dokumentu je vytvorenie predpokladov na skvalitnenie starostlivosti o profesionálnych vojakov, vrátane starostlivosti o ich rodinných príslušníkov, najmä manželky a maloleté deti. Obsah týchto programov a ich zameranie vychádza z aplikačnej praxe a reaguje na uplatňovanie už existujúcich programov, smerníc a usmernení platných v OS SR.

1 STAROSTLIVOSŤ O PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV

Všeobecne sa pod starostlivosťou chápe vytváranie podmienok pre výchovu, vzdelávanie, seberealizáciu a existenciu človeka. ¹⁾ Starostlivosť o zamestnancov je možné vnímať ako vytváranie podmienok pre výchovu, seberealizáciu a vzdelávanie zamestnancov zamestnávateľskou organizáciou. ²⁾ Predstavuje takú činnosť organizácie (civilnej i vojenskej), ktorá sa zameriava na zaistenie potrieb svojich zamestnancov, ktoré nie sú bezprostredne naviazané na výkon, respektíve na výsledky práce. Táto činnosť je však neoddeliteľnou súčasťou „riadenia ľudských zdrojov v organizácii“.

Starostlivosť o zamestnancov, ktorá sa realizuje na úrovni organizácie je obligatórna (záväzná) – založená na pracovno-právnych predpisoch a fakultatívna (nezáväzná) – vychádzajúca zo sociálnej politiky organizácie.

1) PALÁN, Z.: Lidské zdroje, 2002, s. 16.

2) CHYTILOVÁ, T.: Starostlivosť o zamestnancov..., 2011.

POZNÁMKY

Aj v rámci rezortu obrany sa starostlivosť o profesionálnych vojakov rozdeľuje na obligatórnu vyplývajúcu najmä zo zákona č. 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 281/2015 Z. z.“), zákona č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 311/2001 Z. z.“), zákona č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 328/2002 Z. z.“) a zákona č. 463/2003 Z. z. o vojnových veteránoch a o doplnení zákona č. 328/2002 Z. z. o sociálnom zabezpečení policajtov a vojakov a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon č. 463/2003 Z. z.“) a na fakultatívnu, ktorá vyplýva z interných predpisov, projektov či programov. Zahŕňa celú škálu zamestnaneckých výhod a benefitov.

Starostlivosť o zamestnancov, teda aj o profesionálnych vojakov, zahŕňa prostriedky a opatrenia, ktoré zamestnancom umožňujú pracovať v priaznivom pracovnom prostredí, v ktorom sa minimalizujú stresové faktory práce a podporuje sa seba-realizácia a rozvoj zamestnancov.

Starostlivosť o profesionálnych vojakov a o ich rodiny sa prejaví najmä:

- **v stabilizácii výkonnosti** – prílišné obavy a strach môžu mať za následok nižšiu efektívnosť profesionálnych vojakov, starostlivosť o profesionálnych vojakov podporuje rast lojality a bojovej morálky, čo sa spravidla neodráža v priamej stimulácii produktivity, ale zamedzuje jej poklesu, resp. ho minimalizuje,
- **v stabilizácii personálu** – orientácia na starostlivosť pomáha zlepšovať povesť organizácie ako dobrého a zodpovedného zamestnávateľa, a tak pomáha pri získavaní zamestnancov, zároveň vplyva na zvyšovanie oddanosti profesionálnych vojakov a môže pomôcť vojenskej organizácii v tom, aby si udržala kvalitný, vzdelaný, skúsený a vycvičený personál.

Starostlivosť o profesionálnych vojakov a ich rodiny obsahuje prvky sociálnej práce. Sociálna práca vo vojenskej organizácii má však svoje špecifiká. Jej význam spočíva najmä v tom, že profesionálni vojaci plnia špecifické úlohy a majú svoje osobité vlastnosti, problémy, záujmy a potreby nielen vo vojenskom, ale aj v mimo vojenskom prostredí a čase. Špecifiká starostlivosti o vojaka a samotnej sociálnej práce vo vojenskej organizácii sa odvíjajú od špecifík vojenskej profesie.

1.1 Aktuálny stav v oblasti starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny

Ako bolo už vyššie uvedené, vojenská organizácia poskytuje profesionálnym vojakom záväznú (obligatórnu) a nezáväznú (fakultatívnu) starostlivosť. Podľa súčasnej právnej úpravy sa záväzná starostlivosť o profesionálneho vojaka delí na:

1. všeobecnú starostlivosť,
2. zdravotnú starostlivosť,
3. preventívnu rehabilitáciu,

4. osobitné podmienky výkonu štátnej služby,
5. sociálne zabezpečenie,
6. starostlivosť o vojnových veteránov.

Fakultatívna starostlivosť o profesionálnych vojakov je zabezpečovaná v nasledujúcich oblastiach:

1. starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia Slovenskej republiky,
2. psychologická starostlivosť o profesionálnych vojakov,
3. duchovná starostlivosť o profesionálnych vojakov,
4. program uplatňovania rodovej rovnosti v rezorte obrany,
5. programy prevencie spoločensky nežiaducich javov v rezorte obrany (kriminalita, extrémizmus a radikalizmus, mobbing, bossing, korupcia, alkoholizmus a ďalšie prejavy toxikománie).

Oblasť starostlivosti o personál podľa bodu 1.39 písm. c) doktríny SVD-10 (B) obsahuje:

1. optimalizáciu morálneho stavu,
2. starostlivosť o personál a jeho regeneráciu,
3. psychologický výber, prípravu, podporu a pomoc personálu,
4. sociálne poradenstvo rodinám profesionálnych vojakov,
5. zotavenie a oddych (športové a rekreačné pobyty, zábavné predstavenia, estrády, zabezpečenie kníh a časopisov) a dohľad nad:
  - a) zabezpečením výmenných a predajných služieb (jedlo, nápoje, tlač),
  - b) možnosťou využívať komerčné telefónne a internetové služby,
6. realizáciu organizačných a administratívnych opatrení pohrebného zabezpečenia,
7. činnosti súvisiace s výcvikom a prípravou pred nasadením,
8. spracovanie a zverejnenie zásad týkajúcich sa udeľovania medailí a vyznamenaní,
9. dohľad nad starostlivosťou o vojnových zajatcov,
10. prácu s jednotlivými kategóriami odlúčených vojakov,
11. riadenie personálneho zabezpečenia starostlivosti o vojnových zajatcov.

Súčasný stav riadenia oblasti starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny môžeme pozorovať a hodnotiť z viacerých úrovní a rovín:

- **Strategická úroveň riadenia a velenia**, na ktorej sa vytvárajú a prijímajú materiály koncepčného charakteru v oblasti starostlivosti o profesionálnych vojakov a o ich rodiny. Podľa čl. 38 ods. 4 Organizačného poriadku Ministerstva obrany Slovenskej republiky (OOd-37/2012) ich vypracúva odbor sociálnej politiky sekcie ľudských zdrojov MO SR. V rámci ozbrojených síl koordinuje realizáciu podporných projektov a programov starostlivosti o profesionálnych vojakov v ozbrojených silách a o ich rodiny odbor personálneho manažmentu štábu pre podporu operácií GŠ OS SR.

POZNÁMKY

- **Taktická úroveň riadenia a velenia**, ktorú by mali zabezpečovať oddelenia či skupiny personálneho manažmentu jednotlivých veliteľstiev, brigád a útvarov. Pre súčasné nastavenie personálneho manažmentu na úrovni riadenia a velenia vojenských útvarov a zariadení je charakteristické, že kompetencie pracovníkov personálneho manažmentu sú úzko zamerané na personálnu administratívu a spravidla nezahŕňajú oblasť zabezpečenia kvality života vrátane starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny.³⁾
- **Prierezové zložky**, ktorými v súčasnosti ozbrojené sily disponujú, a ktoré majú v pôsobnosti oblasť starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny sú dve: velitelia a veliaci poddôstojníci.

V prvom rade sú to velitelia, ktorým táto kompetencia vyplýva priamo zo zákona č. 281/2015 Z. z. (§ 120). Pôsobnosť veliteľov v tejto oblasti je do určitej miery konkretizovaná aj vo vojenskom predpise Vševojsk-1-1.

Ďalej je to štruktúra veliacich poddôstojníkov ako osvedčená zložka v práci s poddôstojníkmi a mužstvom. Podľa Vševojsk-1-1 patrí do okruhu ich pôsobnosti aj riešenie problémov mužstva a poddôstojníkov.

Vo svojej pôsobnosti starostlivosť o vojakov a ich rodiny majú aj niektoré posádkové kluby. Posádkové kluby sú metodicky a odborne riadené Personálnym úradom OS SR. Posádkový klub je kultúrno-výchovným a spoločenským zariadením posádky, ktorého poslaním je vytváranie podmienok pre rozvoj kultúrnych, spoločenských, výchovných, vzdelávacích, športových a duchovných potrieb všetkých skupín zamestnancov, vojenských dôchodcov, vojnových veteránov a ich rodinných príslušníkov.⁴⁾

Posádkové kluby⁵⁾ vo všeobecnosti zastrešujú predovšetkým kultúrno-spoločenské aktivity v posádke a nesústreďujú sa na starostlivosť o profesionálnych vojakov a ich rodiny. Podľa Vševojsk-1-1 náčelník strediska kultúrno-osvetových činností posádky (čl. 60) zodpovedá za:

- činnosti spojené s komplexným zabezpečovaním úloh kultúrno-osvetovej práce, výchovy, symboliky, ceremoniálov, podporných aktivít a programov, rozvojom kvality života a starostlivosťou o profesionálnych vojakov, zamestnancov, vojenských dôchodcov, vojnových veteránov a ich rodinných príslušníkov v rámci posádky,
- realizáciu kultúrno-spoločenských podujatí podľa plánu činnosti strediska a ďalších aktivít podľa rozhodnutia nadriadeného a veliteľa posádky,
- organizáciu a koordináciu aktivít v spolupráci s vojenskými útvarmi a zariadeniami rezortu ministerstva v posádke, ako aj s nevojenskými inštitúciami,

3) Vzniká rozpor medzi povinnosťami náčelníka skupiny personálneho manažmentu medzi čl. 15 vojenského predpisu o všeobecných povinnostiach funkcionárov vojenských útvarov a jednotiek Ozbrojených síl Slovenskej republiky Vševojsk-1-1 z 13. júna 2017 a Doktrínou personálneho manažmentu Ozbrojených síl Slovenskej republiky SVD-10(B).

4) Smernice náčelníka Generálneho štábu ozbrojených síl Slovenskej republiky o činnosti posádkových klubov pri vojenských útvaroch a zariadeniach ozbrojených síl Slovenskej republiky č. ŠbPO-145-55/2012-OPeP z 20. septembra 2012.

5) V súčasnosti sú posádkové kluby v posádkach Bratislava, Trenčín, Prešov a Stredisko kultúrno-osvetových činností v posádke Zvolen.

ktoré majú zmluvný vzťah s ozbrojenými silami, s dôrazom na oblasť výchovy, kultúry, podporných programov a starostlivosti o personál.

Náčelník podľa interného predpisu ⁴⁾ komplexne realizuje kultúrno-spoločenský servis v stredisku a posádke pre profesionálnych vojakov a zamestnancov, ich rodinných príslušníkov, vojenských dôchodcov, vojnových veteránov a osobitne pre rodinných príslušníkov vojakov vykonávajúcich službu v misiách a podieľa sa na spracovávaní plánu výcvikového roku v oblasti výchovy, kultúry a podporných programov personálneho manažmentu.

Novo zavedeným prvkom starostlivosti je Centrum starostlivosti o profesionálnych vojakov a veteránov, ktoré vzniklo 1. mája 2021 v rámci Ústrednej vojenskej nemocnice SNP Ružomberok – fakultnej nemocnice. Toto centrum zabezpečuje, koordinuje a vytvára podmienky na plnenie úloh v týchto oblastiach:

- a) realizácia observačných pobytov profesionálnych vojakov po návrate z plnenia úloh medzinárodného krízového manažmentu,
- b) komplexná duchovná starostlivosť poskytovaná pacientom ÚVN Ružomberok – FN, profesionálnym vojakom a veteránom v posádke Ružomberok,
- c) poskytovanie sociálneho poradenstva a sociálnej pomoci pacientom a rodinným príslušníkom,
- d) poskytovanie psychologickéj podpory profesionálnym vojakom, veteránom a pacientom ÚVN Ružomberok – FN,
- e) pomoc vojnovým veteránom a bývalým profesionálnym vojakom pri odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby počas poskytovania zdravotnej starostlivosti,
- f) koordinácia objednávaní profesionálnych vojakov a veteránov na odborné vyšetrenia v spolupráci s klinikami a oddeleniami ÚVN Ružomberok – FN,
- g) pomoc pri zabezpečovaní prevozu profesionálnych vojakov a veteránov dopravnou zdravotnou službou.

Súčasný stav riadenia oblasti starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny vykazuje viacero nedostatkov. Predovšetkým absentuje centrálny riadiaci prvok, ktorý by popri koordinačnej, kontrolnej a metodickéj funkcii mal zabezpečovať aj iniciáciu a rozvoj nových prvkov starostlivosti a ich prípadnú modifikáciu. Manažment vojenského personálu v celej oblasti kvality života profesionálnych vojakov vrátane systému starostlivosti pôsobí pasívne až rezignovane, čo sa prejavuje napríklad vo funkčných náplniach pracovníkov personálneho manažmentu (VO-M10, ČŠp 490), kde položky pokrývajúce oblasť zabezpečenia kvality života profesionálnych vojakov chýbajú napriek deklarovaným zámerom v doktríne SVD-10(B).

1.2 Smerovanie a rozvoj systému starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny

Starostlivosť o vojakov má v našich podmienkach svoju históriu i tradíciu. Po roku 1989 bol zavedený do bývalej československej armády systém sociálneho riadenia a neskôr systém výchovy a kultúry, v rámci ktorého sa realizovali viaceré podporné programy. Činnosti, ktoré tieto systémy zahŕňali, boli zamerané predov-

POZNÁMKY

všetkým na vojakov povinnej (základnej a náhradnej) vojenskej služby. S nástupom profesionalizácie, znižovania počtov, a tiež v súvislosti s krátením finančných prostriedkov v rokoch nasledujúcich po prepuknutí globálnej finančnej a hospodárskej krízy, dochádzalo k redukcii podporných programov, a tiež **k redukcii personálu určeného na zabezpečenie realizácie týchto programov.**

Personálny manažment, ktorý prevzal dovtedajšie prvky systému výchovy a kultúry, formálne zachoval starostlivosť o vojenský personál a ich rodiny v rámci Doktríny personálneho manažmentu SVD-10(B) prijatej náčelníkom Generálneho štábu OS SR vo februári 2008, v ktorej sú definované **dva piliere personálneho zabezpečenia: personálna administratíva a zabezpečenie kvality života.** Zabezpečenie kvality života je chápané ako komplex činností spojených so starostlivosťou o sociálne zabezpečenie, s kultúrno-športovým vyžitím, psychologickou podporou a starostlivosťou, relaxáciou, oceňovaním a odmeňovaním personálu a starostlivosťou o rodiny profesionálnych vojakov. V praxi sa však tento pilier nerozvíjal alebo sa rozvíjal len v obmedzenej miere.

V prípade nezavedenia systému starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny bude pre ozbrojené sily najväčším rizikom prehlbovanie nežiaduceho stavu v oblasti stabilizácie vojenského personálu. **Aj preto sa obnovenie starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny a zavedenie systému do tejto činnosti javí ako nevyhnutnosť.** Realizácia takejto starostlivosti si vyžaduje okrem iného postupnú profesionalizáciu činností spojených so sociálnou prácou s vojakom a jeho rodinou. Táto skutočnosť sa odrazila aj v dokumente „Model kvality života profesionálnych vojakov a mechanizmy jeho monitorovania a posudzovania“ (č. SEĽUZ-57-25-1/2017), ktorý bol schválený ministrom obrany v októbri 2017 a neskôr aj v dokumente „Konkretizácia plnenia úloh vyplývajúcich z koncepcie manažmentu vojenského personálu ozbrojených síl Slovenskej republiky“ (SEĽUZ-43-95/2019-OdRLZ) schváleného ministrom obrany 23. decembra 2019 (seKoMO-15-11/2019-12-KoMO). Z týchto dokumentov vyplynula úloha zaviesť do štruktúr personálneho manažmentu vo vojenských útvaroch od stupňa prapor (a ich ekvivalentov) odborníkov pre sociálne služby a poradenstvo, starostlivosť o profesionálnych vojakov a ich rodiny. Prvým krokom v tomto smere bolo ustanovenie špecializácie – odborník pre sociálne služby a poradenstvo (ČŠp 473) v rámci vojenskej odbornosti personálny manažment (M10) do služobného predpisu hlavného služobného úradu č. 107/2015 o podrobnostiach o vojenských odbornostiach a ich špecializáciách, o podrobnostiach a o plánovaní funkcií pre profesionálnych vojakov a o určení funkcií pre garantov vojenských odborností v znení neskorších predpisov.

V súvislosti s potrebou dopĺňovania vojenského personálu je dôležité uvažovať aj o ďalších mechanizmoch, resp. opatreniach využiteľných pri implementácii programov starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny do praxe.

Existujúce programy starostlivosti pokrývajú hlavne fázu nasadenia profesionálnych vojakov na plnenie úloh mimo územia SR a fázu ponávratovej psychologickkej starostlivosti. Ako bolo vyššie uvedené, starostlivosť o profesionálnych vojakov je

v súčasnosti parciálne pokrývaná rôznymi subjektmi v oblasti ich pôsobnosti (veliteľ, veliaci poddôstojník, duchovný, psychológ, personalista, telocvikár). Reálne však neexistuje žiadny subjekt, pre ktorý je takáto starostlivosť hlavnou funkčnou náplňou, a ktorý vo vojenských útvaroch zodpovedá za jej komplexnú realizáciu.

Obsah a úlohy systému starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny v našich ozbrojených silách sú determinované kritickými situáciami, na ktoré tento systém a jeho jednotlivé prvky reagujú. Za problémové situácie, ktoré vyplývajú z výkonu štátnej služby profesionálneho vojaka, možno považovať najmä:

- zmena miesta výkonu štátnej služby,
- vyslanie profesionálneho vojaka na plnenie úloh mimo územia SR,
- návrat profesionálneho vojaka z plnenia úloh mimo územia SR,
- dlhodobé vyslanie profesionálnych vojakov na služobné cesty/kurzy/výcvik,
- ukončenie vojenskej kariéry,
- život po ukončení vojenskej kariéry.

Na riešenie týchto situácií je potrebné nasmerovať programy starostlivosti, ktoré môžu byť jednorazové, krátkodobé alebo aj dlhodobé. Samotné programy môžu byť realizované prostredníctvom konkrétnych projektov.

2 PROGRAMY STAROSTLIVOSTI O PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV A ICH RODINY

V súčasnosti sa už v OS SR realizujú niektoré koncepcie, resp. programy zamerané na starostlivosť o profesionálnych vojakov:

- Koncepcia starostlivosti o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia SR ⁶⁾,
- Program psychologickkej starostlivosti o profesionálnych vojakov po návrate z plnenia úloh mimo územia SR,
- Program orientácie profesionálnych vojakov po príchode k vojenskému útvaru.

Najväčšia pozornosť sa v rezorte obrany doposiaľ venovala podporným opatreniam súvisiacim s nasadením profesionálnych vojakov na plnenie úloh mimo územia SR. Túto oblasť rieši Koncepcia starostlivosti o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia SR (č. ŠbPO-140-85/2013) a na ňu nadväzujúce Metodické usmernenie pre veliteľov a určené tímy pracovníkov zodpovedných za starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia SR (č. ŠbPO-367/2018). Účelom týchto dokumentov je zabezpečiť správny a jednotný postup veliteľa predurčenej jednotky zabezpečujúceho prípravu pred nasadením do operácie pri realizácii starostlivosti o rodiny profesionálnych vojakov pred vyslaním, počas vyslania a po ukončení vyslania na plnenie úloh mimo územia Slovenskej republiky.

⁶⁾ Realizovaná prostredníctvom Metodického usmernenia pre veliteľov a určené tímy pracovníkov zodpovedných za starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia SR.

POZNÁMKY

Koncepcia starostlivosti o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia SR tiež uvádza, že jednou z úloh podporných tímov je aj vytváranie a upevňovanie neformálnych väzieb medzi rodinami profesionálnych vojakov ako predpokladu pre vznik svojpomocných riešení krízových situácií v rámci vojenskej komunity, čo sa však nie vždy darí zrealizovať predovšetkým z dôvodu veľkej vzdialenosti domácností vyslaných profesionálnych vojakov od miesta vysielajúceho útvaru.

V súvislosti s pôsobením profesionálnych vojakov v operáciách medzinárodného krízového manažmentu a následnej ponávratovej starostlivosti je vypracovaný Program psychologickej starostlivosti o profesionálnych vojakov po návrate z plnenia úloh mimo územia SR (ŠbPO-129-55/2014). Cieľom tohto programu je najmä skvalitnenie realizácie psychologickej starostlivosti o profesionálnych vojakov po ukončení ich vyslania na plnenie úloh mimo územia SR.

Zodpovednosť za Program psychologickej starostlivosti o profesionálnych vojakov po návrate z plnenia úloh mimo územia SR majú vojskovi psychológovia. Tento program je v súčasnosti funkčný. K 31. októbru 2018 bol novelizovaný z dôvodu zmenených podmienok v operáciách, vznikom nových operácií a aj vzhľadom na poznatky z praxe.

Na problematiku začlenenia sa profesionálnych vojakov do vojenských útvarov po zmene miesta výkonu štátnej služby reagoval Generálny štáb ozbrojených síl SR v roku 2017 prijatím Programu orientácie profesionálnych vojakov po príchode k vojenskému útvaru (nariadenie náčelníka GŠ OS SR č. KaGŠ-40-54/2017-HPoD). Účelom tohto programu je zabezpečiť prípravu a prijatie profesionálnych vojakov k útvarom, zložkám a zariadeniam OS SR. Cieľom je zabezpečiť individuálny prístup ku každému profesionálnemu vojakovi zo strany nadriadených funkcionárov. Program stanovuje postup a súbor činností, ktoré sa vykonávajú v procese orientácie po príchode vojakov k vojenskému útvaru. Profesionálni vojaci však požadujú poskytnúť podstatne väčšiu a širšiu pomoc pri príchode k novému útvaru, resp. pomoc orientovanú aj na ich rodinných príslušníkov.

Na základe posúdenia súčasného stavu v oblasti starostlivosti o profesionálnych vojakov bolo navrhnuté vytvoriť komplexnú sústavu programov, ktorá bude zahŕňať už existujúce, ale najmä vytvorí priestor na realizáciu ďalších, ktoré vyplývajú a budú vyplývať z potrieb praxe.

Postupne by sa mal vytvoriť systém komplexnej starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny, ktorý bude reagovať na potenciálne sociálne nepriaznivé situácie v jednotlivých etapách/fázach vojenskej kariéry, a aj po skončení štátnej služby.

Jednotlivé programy starostlivosti budú potrebovať finančnú a materiálovú podporu. Každému programu starostlivosti pri jeho vypracovaní bude predchádzať posúdenie potrieb profesionálnych vojakov a ich rodín a tam, kde je to vhodné sa uplatní princíp hodnoty za peniaze a na tomto podklade a vyhodnotenia možností rezortu obrany budú konkrétne špecifikované náklady potrebné na ich zdrojové

krytie. Tieto budú následne uplatnené v rámci príslušného cyklu obranného plánovania.

Programy starostlivosti sú modelovo zložené z troch oblastí:

- individuálna starostlivosť o profesionálnych vojakov,
- starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov,
- starostlivosť o vojnových veteránov a výsluhových dôchodcov.

2.1 Program starostlivosti o profesionálnych vojakov

Podpora adaptácie profesionálnych vojakov a ich rodín na nové prostredie pri ich príchode do novej posádky

Zmena miesta výkonu štátnej služby v súlade s potrebami ozbrojených síl je jednou z typických udalostí, ktoré charakterizujú vojenskú profesiu. Zmena miesta výkonu štátnej služby je spätá s celým radom rizikových faktorov, ktoré nepriaznivo vplyvajú na kvalitu života profesionálnych vojakov a ich rodín.

Profesionálni vojaci sa po príchode do nového útvaru musia vysporiadať s nasledujúcimi sociálne nepriaznivými situáciami:

- nové sociálne vzťahy a väzby v novom vojenskom prostredí,
- nutnosť hľadania nového bývania/ubytovania,
- neznáme sociálne prostredie a infraštruktúra v mieste nového bydliska,
- dlhodobá odlúčenosť partnerov v prípade, že sa rodina profesionálneho vojaka rozhodne zostať v pôvodnom trvalom bydlisku,
- obmedzené možnosti riešiť problémové situácie v rodine a v domácnosti (výchovné, vzťahové, udržiavacie, havarijné...) v prípade, že sa rodina profesionálneho vojaka rozhodne zostať v pôvodnom trvalom bydlisku,
- dochádzanie do zamestnania v prípade, že sa rodina profesionálneho vojaka rozhodne zostať v pôvodnom trvalom bydlisku.

Obdobne táto etapa vojenskej kariéry predstavuje sociálne nepriaznivé situácie aj pre rodinu premiestneného profesionálneho vojaka bez ohľadu na to, či sa rozhodnú presťahovať do miesta nového pôsobenia alebo zostať v mieste terajšieho trvalého bydliska:

- manželka/manžel, partnerka/partner – hľadanie novej práce,
- deti – hľadanie nových škôl, ktoré majú obdobné vzdelávacie programy,
- absencia neformálnych sietí podpory pre pokrytie rizikových situácií (starostlivosť o deti počas neprítomnosti oboch partnerov, zabezpečenie domácich prác/opráv počas neprítomnosti manžela/partnera),
- dlhodobá odlúčenosť partnerov v prípade, že sa rodina profesionálneho vojaka rozhodne zostať v pôvodnom trvalom bydlisku.

V súčasnosti sa problém adaptácie profesionálneho vojaka rieši formou realizácie aktivít v rámci už vyššie spomenutého Programu orientácie profesionálnych vojakov po príchode k vojenskému útvaru. Z pohľadu potrieb a záujmov profesionálnych vojakov a ich rodín je však obsahové zameranie tohto programu pomer-

POZNÁMKY

ne úzke a nerieši problémové situácie, ktorým musia čeliť rodiny týchto profesionálnych vojakov. V dobe po ich príchode do nového vojenského útvaru očakávajú a požadujú podstatne väčšiu pomoc orientovanú nielen na nich, ale aj na ich rodinných príslušníkov.

Za účelom získania ďalších exaktných informácií pre lepšie prispôsobenie programu je potrebné vykonať hlbšiu analýzu potrieb profesionálnych vojakov a ich rodín v tejto oblasti a na jej podklade bude v budúcnosti potrebné zrealizovať novelizáciu tohto programu.

Hľadisko systémového prístupu k starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny si vyžaduje realizáciu ďalších činností, ktoré v konečnom dôsledku vytvoria širší a komplexnejší rámec pomoci profesionálnym vojakom a ich rodinám. Ide o tieto činnosti:

- poskytnutie informácií pre lepšiu orientáciu v širšej lokalite vojenského útvaru, o sídlach verejných a súkromných inštitúcií (mestský alebo obecný úrad, daňový úrad, zdravotné poisťovne, elektrárne, plynárne...), informácie o dostupných kultúrnych, športových a spoločenských inštitúciách či o významných miestnych podujatiach...,
- pomoc pri hľadaní vhodného bývania/ubytovania (zoznam ubytovní, miestnych realitných maklérov, miestnych inzertných novín...),
- asistencia pri hľadaní zamestnania pre rodinných príslušníkov (sprostredkovanie kontaktov na úrad práce, personálne agentúry, firmy...),
- pomoc pri hľadaní vhodnej školy pre deti (porovnateľný výchovno-vzdelávací program či odborné zameranie),
- pomoc pri niektorých administratívnych krokoch spojených so zmenou miesta výkonu štátnej služby.

Podpora profesionálnych vojakov po návrate z plnenia úloh mimo územia SR

Pôsobenie profesionálnych vojakov v rámci plnenia úloh mimo územia SR predstavuje vysoké bio-psycho-sociálne zaťaženie ich osobnosti. Po návrate sa stretávajú s nasledovnými rizikami, s ktorými sa musia vysporiadať:

- opätovné začlenenie do sociálneho prostredia na útvare, v jednotke a v mieste bydliska,
- opätovné začlenenie do rodinného prostredia,
- prípadné zvládnutie nadlimitnej psychickej záťaže počas pôsobenia v operácii,
- možnosť rozvoja posttraumatickej stresovej poruchy.

Zároveň aj pre rodiny týchto profesionálnych vojakov je nutné preorganizovať systém svojho fungovania a opätovne začleniť profesionálneho vojaka do mechanizmov chodu domácnosti. Ako bolo už vyššie uvedené, v súčasnosti je takýto program vypracovaný psychologickou službou. Ide o plne funkčný Program psychologickej starostlivosti o profesionálnych vojakov po návrate z plnenia úloh mimo územia SR (č. ŠbPO-129-55/2014). Cieľom programu je najmä skvalitnenie realizácie psychologickej starostlivosti o profesionálnych vojakov po ukončení ich vyslania na plnenie úloh mimo územia SR.

Program psychologickej starostlivosti predstavuje tri na seba nadväzujúce realizačné fázy a zabezpečuje psychologickú starostlivosť o profesionálnych vojakov po ukončení vyslania na plnenie úloh vo vojenských operáciách (napríklad EUFOR ALTHEA, UNFICYP) a o profesionálnych vojakov deklarovanych jednotiek síl vysokej pripravenosti. Hlavnou prioritou Programu psychologickej starostlivosti je zabezpečenie psychologickej starostlivosti o profesionálnych vojakov v rizikovom období 3 – 6 mesiacov po návrate z plnenia úloh mimo územia SR. Dôležité je priebežne vyhodnocovať stav plnenia tohto programu a prípadne navrhnúť jeho inováciu.

Podpora profesionálnych vojakov pred ukončením vojenskej kariéry

Koniec vojenskej kariéry je v pracovnom živote profesionálneho vojaka zlomová situácia, ktorá zásadným spôsobom vplyva na kvalitu jeho života, a z ktorej vyplýva množstvo rizík, s ktorými sa musí vysporiadať pri zohľadnení takých faktorov ako sú dĺžka služby, vek, miera nárokov na sociálne zabezpečenie a starostlivosť a pod. Profesionálni vojaci sa stretávajú v tomto období s viacerými rizikovými situáciami. Ide hlavne o riziká (problémy) súvisiace:

- s naplnením zmyslu ďalšieho života,
- so začlenením do sociálneho prostredia (priatelia, známi, občiansky aktivizmus, atď.),
- s orientáciou a uplatnením sa na trhu práce atď.

Problémy sa vyskytujú aj v samotnej rodine bývalého vojaka. Dochádza k výraznej zmene v rodinnom rozpočte či v spôsobe života.

Príprava profesionálnych vojakov na trh práce je upravená v zákone č. 281/2015 Z. z.

Aplikačná prax však ukazuje, že profesionálni vojaci intenzívne vnímajú potrebu pomoci pri hľadaní zamestnania a túto podporu v jej dnešnej podobe považujú za nedostatočnú. Medzi možné formy podpory profesionálnych vojakov pred ukončením vojenskej kariéry je možné zaradiť ⁷⁾:

- informačné aktivity a školenia,
- kariérne poradenstvo,
- sprostredkovanie práce,
- odborná rekvalifikácia,
- odborná prax,
- veľtrhy a burzy pracovných príležitostí.

V súčasnosti existuje príprava profesionálnych vojakov na prechod na trh práce formou poradenstva, ktorú majú v pôsobnosti vojskovi psychológovia. Príprava sa realizuje každé dva mesiace a je každoročne zverejňovaná v smernici o príprave OS SR na príslušný výcvikový rok a nadväzne v plánoch podriadených organizačných zložiek. Vojskovi psychológovia prípravu realizujú len na požiadanie záujem-

7) Obzvlášť inšpiratívny je poľský model rekonverzného personálneho systému, ktorý je bližšie popísaný v materiáli „Komparácia oblastí kvality života profesionálnych vojakov vybraných krajín NATO“ z roku 2017.

POZNÁMKY

cov, odchádzajúcich profesionálnych vojakov. **Súčasnú aktivitu, ktorú realizuje psychologická služba, je potrebné a vhodné rozšíriť o ďalšie špecializované činnosti, prispôbiť ich aktuálnym požiadavkám a dať ich viac do povedomia profesionálnych vojakov.**

Profesionálni vojaci, ktorí hľadajú svoje ďalšie uplatnenie aj mimo zóny pracovného trhu, majú často záujem občiansky sa angažovať v neziskovom sektore, v ktorom sa vedia pomerne efektívne uplatniť vďaka svojim návykom a prístupom k riešeniu problémov, ktoré si vypestovali v ozbrojených silách. Tí, ktorí odpracovali podstatnú časť svojho života v ozbrojených silách, majú aj po skončení svojej profesionálnej vojenskej kariéry pretrvávajúci záujem o život v ozbrojených silách, čo je možné zrealizovať prostredníctvom ich aktívnej účasti v občianskych združeniach združujúcich aktívnych aj bývalých profesionálnych vojakov, vojnových veteránov a vojenských dôchodcov, ktoré spolupracujú s rezortom obrany.

2.2 Programy starostlivosti o rodiny profesionálnych vojakov

Starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov a zamestnancov rezortu obrany prispieva k vytváraniu priaznivých pracovných a životných podmienok pre príslušníkov rezortu. Jej cieľom je podporiť vnútorné uspokojenie z vykonávanej práce a zblížovanie individuálnych záujmov profesionálnych vojakov a zamestnancov so záujmami OS SR.

V tejto oblasti sa vychádza z empirických poznatkov získaných v rámci už realizovanej starostlivosti o rodiny profesionálnych vojakov, ktorá bola doposiaľ vykonávaná predovšetkým v súvislosti s vysielaním profesionálnych vojakov na plnenie úloh mimo územia SR. Ďalšou oblasťou, v ktorej je možné nadviazať na poznatky aplikačnej praxe, je organizovanie denných detských táborov v útvaroch, zväzkoch a zariadeniach OS SR, o ktoré je medzi profesionálnymi vojakmi a zamestnancami výrazný záujem. Súčasťou starostlivosti o rodiny profesionálnych vojakov je aj psychologická krízová intervencia v prípade úmrtia alebo vážneho zranenia profesionálneho vojaka v súvislosti s výkonom služby, ale aj mimo neho. Novou oblasťou, ktorú je potrebné v súvislosti s napĺňaním vyššie uvedeného cieľa rozvíjať, je podpora komunitného spôsobu života profesionálnych vojakov a ich rodín.

Starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia SR

Doposiaľ bola v rezorte obrany najväčšia pozornosť venovaná podporným opatreniam, ktoré súvisia s vyslaním profesionálnych vojakov na plnenie úloh mimo územia SR. Starostlivosť o rodiny týchto profesionálnych vojakov je rozpracovaná v Konceptii starostlivosti o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia SR (č. ŠbPO-140-85/2013) a na ňu nadväzujúcom Metodickom usmernení pre veliteľov a určené tímy pracovníkov zodpovedných za starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia SR (č. ŠbPO-367/2018) a Metodickom usmernení k príprave a vykonávaniu slávnostných nástupov pri príležitosti rozlúčky a privítania s príslušníkmi OS SR pred vysla-

ním a po návrate z plnenia úloh v rámci vojenských operácií a misií medzinárodného krízového manažmentu v znení doplnku č. 1 (č. KaGŠ-5-160/2019-SCKM z 29. júna 2019). Medzi oboma dokumentmi sú určité rozdiely, ktoré sa týkajú stretnutí rodín pri organizácii slávnostných nástupov pri vyslaní a návrate profesionálnych vojakov z operácií MKM. Vplyv týchto rozporov sa v praxi podstatne neprejavil z dôvodu proticovidových opatrení.

Podľa Metodického usmernenia pre veliteľov a určené tímy pracovníkov zodpovedných za starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov vyslaných na plnenie úloh mimo územia SR je samotná starostlivosť o rodiny realizovaná najmä prostredníctvom stretnutí s rodinami, ktoré zabezpečuje veliteľ zodpovedný za prípravu jednotky na vyslanie do operácie a ním určený tím (prvé a posledné stretnutie, ktoré sa realizuje v rámci rozlúčky s vysielanou jednotkou a následného privítania jednotky po návrate), ale aj veliteľ vysielajúceho útvaru so svojim vlastným tímom (druhé stretnutie, ktoré sa realizuje v útvaru, z ktorého bol profesionálny vojak do operácie vyslaný). Tímy pre starostlivosť o rodiny sa spravidla skladajú z pracovníka personálneho manažmentu, psychológa, vojenského duchovného, právnika a lekára. Starostlivosť o rodiny je ďalej možné realizovať aj formou kultúrno-spoločenských a športových podujatí a aktivít pre deti.

Ciele takto realizovanej starostlivosti o rodiny sú nasledovné:

- nadviazanie kontaktov s rodinnými príslušníkmi,
- poskytovanie informácií rodinným príslušníkom,
- vytváranie a upevňovanie väzieb medzi rodinami profesionálnych vojakov za účelom vytvárania neformálnych sietí vzájomnej podpory,
- morálna podpora vyslaným profesionálnym vojakom,
- eventuálne zvyšovanie regrutačného potenciálu.

Takto koncipovaná starostlivosť o rodiny mala ambíciu aspoň čiastočne reflektovať nasledujúce požiadavky profesionálnych vojakov v oblasti starostlivosti o ich rodiny počas vyslania:

- priama pomoc v prípade potreby, napr. zabezpečenie starostlivosti o deti, zabezpečenie pomoci v prípade núdze (napr. asistenčné služby v prípade havárie) a pod.,
- opatrenia na zlepšenie kontaktu a informovanosti profesionálnych vojakov a ich rodinných príslušníkov, z ktorých bolo najviac preferované skvalitnenie možností kontaktu s rodinou počas vyslania (internet, telefón),
- zriadenie internetovej stránky prístupnej len pre vyslaných profesionálnych vojakov a ich rodinných príslušníkov,
- organizovanie kultúrno-spoločenských a športových podujatí pre rodinných príslušníkov a podujatí pre deti vo väčšom rozsahu.

Čo sa týka finančného zabezpečenia, prvé a tretie stretnutie rodinných príslušníkov sa realizuje v rámci rozlúčky a slávnostného privítania vyslaných profesionálnych vojakov z finančných prostriedkov určených na tieto aktivity. Finančné prostriedky na druhé stretnutie, ktoré zabezpečuje veliteľ vysielajúceho útvaru, sú

POZNÁMKY

čerpané z rozpočtu RD 05 – Veliteľ SCKM – rozpočet pre operácie mimo územia štátu a limit finančných prostriedkov je určený vo výške 6 eur/1 vyslaný profesionálny vojak/1 stretnutie.

Výsledky sociologických výskumov, ktoré realizovala v minulosti sekcia ľudských zdrojov, signalizujú nespokojnosť profesionálnych vojakov s poskytovanými formami starostlivosti o rodiny počas ich vyslania na plnenie úloh mimo územia SR. Na základe dlhodobej aplikačnej praxe možno konštatovať, že o stretnutia s rodinami profesionálnych vojakov je záujem predovšetkým v útvaroch a zväzkoch dislokovaných na východe SR, kde je väčšia pravdepodobnosť, že vojaci slúžia v útvaroch v mieste svojho bydliska, príp. v blízkom okolí. Naopak, cestovanie na väčšie vzdialenosti predstavuje celkom pochopiteľnú prekážku účasti na stretnutiach s rodinami.

Podľa Metodického usmernenia k príprave a vykonávaniu slávnostných nástupov pri príležitosti rozlúčky a privítania s príslušníkmi OS SR pred vyslaním a po návrate z plnenia úloh v rámci vojenských operácií a misií medzinárodného krízového manažmentu v znení doplnku č. 1 sa organizuje už iba jeden slávnostný nástup spolu s rodinnými príslušníkmi, a to pri návrate z vojenských operácií a misií MKM. Tento slávnostný nástup sa plánuje a realizuje spravidla trikrát ročne. Ak je v danom období vykonávané striedanie personálu vo viacerých vojenských operáciách a misiách MKM, tak sa majú tieto jednotky kumulovať do jedného spoločného slávnostného nástupu na ocenenie príslušníkov OS SR vracajúcich sa z plnenia úloh mimo územia Slovenskej republiky.

V rámci budúceho programu, ktorý by mal byť zameraný na túto problematiku je potrebné na tento poznatok primerane reagovať, **ideálne organizovaním strenutí v posádkach**, ktoré budú určené rodinným príslušníkom z blízkeho okolia bez ohľadu na zaradenie profesionálneho vojaka do konkrétneho útvaru či jeho aktuálnu účasť v konkrétnej operácii.

Podpora harmonizácie rodinného a pracovného života

V súčasnosti neexistuje v OS SR program starostlivosti, ktorý by systémovo pokrýval starostlivosť o rodiny profesionálnych vojakov počas výkonu štátnej služby (teda nielen vtedy, keď je vojak vyslaný na plnenie úloh mimo územia SR).

V tejto oblasti existujú čiastkové, skôr náhodné aktivity. Platí to najmä o detských táboroch a detskej rekreácii. Rezort obrany v období letných prázdnin poskytuje určité možnosti pri harmonizácii pracovného a rodinného života. Vojenský úrad sociálneho zabezpečenia (ďalej len „VÚSZ“) v súlade s § 69 zákona č. 328/2002 Z. z. zabezpečuje pobytové tábory formou detskej rekreácie v rekreačných zariadeniach určených ministerstvom obrany spravidla v čase letných prázdnin. V niektorých vojenských útvaroch a zväzkoch sú počas letných prázdnin organizované denné tábory, o ktoré je zo strany profesionálnych vojakov a zamestnancov veľký záujem.

Oficiálne však rezort obrany žiadne osobitné služby rodinám profesionálnych vojakov a ich deťom neposkytuje. Je potrebné spracovať program podpory rodinám profesionálnych vojakov formou projektov, v rámci ktorých budú reflektované také potreby profesionálnych vojakov a zamestnancov, ako napr.:

- systémová podpora organizovania denných detských táborov počas prázdnin a ich propagácia,
- rozšírenie ponuky VÚSZ na ponuku detskej rekreácie aj na obdobie jarných prázdnin (napr. so zameraním na kurz lyžovania/plávania a pod.),
- vybudovanie detských kútikov⁸⁾ vo vojenských útvaroch, ktoré by sa využívali v prípade štrajkov učiteľov, riaditeľských dní voľna na školách a v prípade ďalších neočakávaných situácií, ktoré môžu predstavovať náročnú výzvu pre profesionálnych vojakov a zamestnancov – rodičov maloletých detí pri sklbení služobných/pracovných povinností a starostlivosti o deti,
- v strednodobom horizonte budovanie predškolských zariadení v posádkach s vysokou koncentráciou vojsk, v ktorých je nedostatok predškolských zariadení.

Podpora komunitného spôsobu života profesionálnych vojakov a ich rodín

Profesionálni vojaci sa počas výkonu štátnej služby v OS SR stretávajú s rôznymi formami záťaže, ktoré rušivo pôsobia nielen na ich sociálne začlenenie v rámci vojenskej jednotky, ale sprostredkovane aj na ich rodinný život predovšetkým v dôsledku napätia v medziľudských vzťahoch.

Niektoré aspekty výkonu vojenskej profesie predstavujú výraznú záťaž pre rodinný život a funkčnosť rodín profesionálnych vojakov. Ide najmä o sociálnu izolovanosť pri zmenách výkonu miesta štátnej služby profesionálnych vojakov, dlhodobejšie plnenie úloh mimo miesta výkonu štátnej služby (vzdelávanie, výcvik vo vojenských výcvikových priestoroch) a o konflikty vyplývajúce z neporozumenia práce profesionálnych vojakov. Obmedzené možnosti riešiť problémové situácie v rodine a v domácnosti (výchovné, vzťahové, udržiavacie, havarijné a pod.) majú v prípade dlhodobej neprítomnosti profesionálneho vojaka nepriaznivý dopad na psychickú pohodu profesionálneho vojaka, ale aj na ich partnerov, nehovoriac, ak k takýmto odlúčeniam dochádza neočakávane alebo často.

Situácia v útvaroch OS SR si vyžaduje, aby vznikol a realizoval sa ucelený prierezový program zameraný na rozvoj medziľudských vzťahov, podporu zdravého životného štýlu, prevenciu sociálne nežiaducich javov, stmelovanie vojenských jednotiek a v neposlednom rade **na podporu rozvoja neformálnych sietí vzájomnej podpory**.

2.3 Program starostlivosti o vojnových veteránov a výsluhových dôchodcov

Ako bolo už vyššie konštatované, štátna služba profesionálneho vojaka má svoje špecifiká, ktoré určujú odlišné podmienky výkonu práce v ozbrojených silách od výkonu podobnej práce v civilných podmienkach. Tieto špecifiká sa výraznejšie podpisujú najmä na skupine profesionálnych vojakov, ktorí venovali podstatnú časť svojej pracovnej aktivity v produktívnom veku službe ozbrojeným silám.

Rezort obrany už v súčasnosti venuje tejto skupine bývalých vojakov zvýšenú pozornosť. Pri pomoci tejto skupine sa vychádza aj z toho, že u nej je možné po-

8) Príklad podpory flexibilných foriem starostlivosti o deti (detské kútiky) v rámci výzvy OP ĽZ DOP 2017/3.2.1/01 Podpora zosúladenia rodinného a pracovného života operačného programu Ľudské zdroje MPSVaR SR.

POZNÁMKY

zorovať sociálne nepriaznivé situácie, s ktorými sa musia vysporiadať po odchode z aktívnej služby:

- naplnenie zmyslu ďalšieho života po odchode z aktívnej služby v OS SR,
- začlenenie sa do sociálneho prostredia (priatelia, známi, občiansky aktivizmus, atď.).

Pri starostlivosti o túto cieľovú skupinu je potrebné tiež zohľadniť faktory ako sú dĺžka služby, vek, miera nárokov na sociálne zabezpečenie a starostlivosť (dočasná služba, vojnoví veteráni, výsluhoví dôchodcovia).

Časť bývalých profesionálnych vojakov naďalej prejavuje záujem o život v ozbrojených silách, o otázky obrany či brannosti občanov Slovenska. Disponujú vedomosťami a skúsenosťami, ktoré majú potenciál v rámci rozvoja civilno-vojenských vzťahov, resp. pri rozvíjaní spolupráce medzi ozbrojenými silami a verejnosťou. Ale hlavne majú ochotu venovať časť svojho času obdobným aktivitám, ktoré sú v súlade so záujmami ozbrojených síl. V období po odchode z ozbrojených síl, najmä v čase krátko po prepustení zo štátnej služby, vzniká pre nich nutnosť nastaviť nové pravidlá súžitia a spoločného spôsobu života v rodinách.

Základná starostlivosť o vojnových veteránov je upravená predovšetkým zákonom č. 463/2003 Z. z. V súlade s týmto zákonom Ministerstvo obrany SR vojnovým veteránom:

- a) zabezpečuje vyšetrenia a kontroly zdravotného stavu, dispenzárnu starostlivosť a liečebnú starostlivosť po návrate z výkonu vojenskej služby mimo územia Slovenskej republiky najmä v zdravotníckych zariadeniach v pôsobnosti ministerstva⁹⁾,
- b) poskytuje rekreačnú starostlivosť v rekreačných zariadeniach ministerstva,
- c) poskytuje kúpeľnú starostlivosť v kúpeľných ústavoch,
- d) usporadúva podujatia pre vojnových veteránov a podľa rozhodnutia ministra zabezpečuje prepravu vojnových veteránov a ich sprevádzajúcich osôb na tieto podujatia.

V roku 2018 bola schválená novela zákona č. 463/2003 Z. z., ktorou bolo doplnené nové oprávnenie pre ministerstvo obrany, a to od 1. januára 2021 zabezpečovať vojnovým veteránom ubytovanie v penzióne pre vojnových veteránov.

V súčasnosti Ministerstvo obrany SR v prospech vojnových veteránov a výsluhových dôchodcov vykonáva aj tieto činnosti:

- zabezpečuje starostlivosť o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov v spolupráci s VÚSZ v oblasti poskytovania rekreačnej a kúpeľnej starostlivosti,
- spolupracuje s občianskymi združeniami a mimovládnyimi organizáciami zaberajúcimi sa starostlivosťou o vojnových veteránov a vojenských dôchodcov na území Slovenskej republiky i v zahraničí,
- plánuje, koordinuje, zabezpečuje a podieľa sa na realizácii podujatí pre vojnových veteránov a vojenských dôchodcov,

9) V štruktúre Ústrednej vojenskej nemocnice v Ružomberku vzniklo 1. mája 2021 Centrum starostlivosti o profesionálnych vojakov a veteránov, ktoré o. i. zabezpečuje realizáciu observačných pobytov profesionálnych vojakov po návrate z plnenia úloh medzinárodného krízového manažmentu.

- podieľa sa na udržiavaní vojenských tradícií, zabezpečuje organizovanie celoštátnych osláv a pietnych spomienok pre vojnových veteránov 2. svetovej vojny a novodobých vojnových veteránov,
- zabezpečuje zvýhodnené sadzby v ubytovacích zariadeniach BARMO,
- zabezpečuje poskytovanie zľavnených a voľných vstupov do múzeí a kultúrnych inštitúcií v pôsobnosti územnej samosprávy,
- predkladá návrhy na udeľovanie vojenských vyznamenaní a zabezpečuje ich slávnostné odovzdávanie,
- zasiela vojnovým veteránom blahoprajné pozdravy pri významných životných jubileách,
- mapuje problémy vojnových veteránov, ktorí už nie sú v aktívnej službe,
- poskytuje psychologickú pomoc (vojnoví veteráni a výsluhoví dôchodcovia sa môžu obrátiť na vojenských psychológov pôsobiacich v rámci OS SR).

Ako spoločná platforma pre rozvoj a skvalitnenie programu starostlivosti o bývalých profesionálnych vojakov môžu v budúcnosti slúžiť **komunitné centrá** s cieľom poskytovať široký priestor nielen pre klubovú činnosť, ale aj pre poskytovanie poradenstva v rôznych oblastiach.

Pre uvedené účely by sa dali využiť už existujúce posádkové kluby, na báze ktorých bude možné vybudovať komunitné centrá pre vojnových veteránov a výsluhových dôchodcov s tým, že náplň klubovej činnosti zostane zachovaná a bude rozšírená práve o poradenskú činnosť. Zámerom je zaviesť a postupne rozšíriť činnosť komunitných centier o pôsobnosť psychológa, právnik, ekonóma, duchovného a pod. Do budúcnosti bude potrebné, aby boli tieto komunitné centrá (posádkové kluby) vytvorené vo všetkých posádkach.

Pre vojnových veteránov a výsluhových dôchodcov sa bude na platforme komunitných centier rozvíjať:

- klubová činnosť (záujmové krúžky, organizácia spoločenských, kultúrnych a športových podujatí),
- poradenstvo v oblasti psychológie, finančnej gramotnosti, právnej pomoci, zdravia a zdravého životného štýlu, duchovnej služby),
- pomoc pri sprostredkovaní umiestnenia do zariadenia poskytujúceho sociálne služby v súlade so zákonom č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov,
- prednášky, výstavy a lektorská činnosť,
- spolupráca s ministerstvom obrany, ozbrojenými silami, občianskymi združeniami, s miestnou správou a samosprávou.

Vojnoví veteráni považujú za dôležité, aby po návrate zo zahraničných vojenských operácií a mierových pozorovateľských misií mali možnosť využívať napr. psychologickú poradu alebo psychologickú pomoc a za podstatné považujú aj dostupnosť takejto služby.

POZNÁMKY

Z komunikácie s predstaviteľmi občianskych združení zaoberajúcich sa problematikou vojnových veteránov vyplynulo, že vo všeobecnosti absentuje teritoriálne rozmiestnenie pracovísk, ktoré by spádovo poskytovali priestor pre poradenstvo a klubovú činnosť vojnových veteránov a výsluhových dôchodcov. Zároveň chýba prvok takzvanej „terénnej práce“ v prospech vojnových veteránov na regionálnom princípe.

3 MECHANIZMY IMPLEMENTÁCIE PROGRAMOV STAROSTLIVOSTI O PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV A ICH RODINY DO VOJSKOVEJ PRAXE

Zavedenie systémového prístupu k starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny si okrem definovania potreby, obsahu a rozsahu programov starostlivosti vyžaduje aj **vytvorenie mechanizmov ich aplikácie v praxi**. Ide najmä o vytvorenie, určenie výkonných štruktúr a realizáciu opatrení ako prejav potreby profesionalizovať a centralizovať podporné aktivity a služby profesionálnym vojakom a ich rodinám, ktoré im pomôžu preklenúť sociálne nepriaznivé a stresové situácie vyplývajúce z priebehu ich vojenskej kariéry.

Na základe posúdenia aktuálneho stavu a aplikačnej praxe sú možné nasledujúce varianty spôsobov, mechanizmov realizácie programov, resp. je možná ich kombinácia:

- a) posilnenie kompetencie veliteľov posádok,
- b) zavedenie odborníkov pre sociálne služby a poradenstvo do vojskovej praxe,
- c) využitie mimovládnych organizácií,
- d) využitie inštitútu práca na dohodu.

Zladenie celej agendy programov, využitie jednotlivých variantov a ich realizáciu bude zabezpečovať **koordinátor starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny**, ktorý bude zriadený a bude pôsobiť na úrovni štruktúr MO SR. Vytvorí sa tak základný predpoklad pre riadenie a rozvíjanie systému programov starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny v celom rezorte tak, aby pokrývali široké spektrum situácií spätých s priebehom vojenskej kariéry/výkonom štátnej služby profesionálneho vojaka, ako aj po jej skončení.

Koordinátor bude mať za úlohu metodické rozpracovanie (usmernenie) jednotlivých programov, vytváranie poznatkových a skúsenostných databáz a ich zdieľanie medzi jednotlivými prvkami realizujúcimi konkrétne formy starostlivosti, koordináciu aktivít a získavanie spätnej väzby potrebnej pre modifikáciu a rozvoj tohto systému. Jednou z úloh koordinátora bude aj vypracovanie evaluácie existujúcich programov starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny. Úlohou koordinátora ďalej bude aj plánovanie finančných prostriedkov nutných na realizáciu programov. Koordinátor bude zabezpečovať aj spoluprácu rezortu s organizáciami z mimovládneho sektoru, prípadne ďalšími partnermi, ktorí sa budú na realizácii programov v jednotlivých útvaroch zúčastňovať, resp. kontrahovať konkrétnych špecialistov na zabezpečenie služieb v oblasti starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny na riešenie jednorazových či krátkodobých individuálnych, resp. skupinových potrieb vojakov.

S cieľom efektívneho uplatnenia navrhovaných programov vo vojenských podmienkach sa bude práca koordinátora opierať o funkčnú spoluprácu s GŠ OS SR. Starostlivosť o vojaka je úlohou najmä veliteľov útvarov, preto bude potrebná novelizácia zákona č. 281/2015 Z. z. tak, aby v ňom bola explicitne definovaná úloha pre veliteľov v oblasti starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny. Účelom navrhovanej novely bude zakomponovať do § 120 ods. 1 povinnosť veliteľa vytvárať podmienky pre realizáciu programov starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny, čím sa vytvorí právny rámec pre ich realizáciu vo vojenských útvaroch a zariadeniach.

Vytvorenie funkčného systému si vyžaduje aj úpravu interných predpisov súvisiacich s implementáciou programov starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny. Ide o takú úpravu, ktorá zabezpečí komplexný prístup k vytvoreniu nevyhnutných podmienok pre implementáciu tohto systému.

4 ZÁVER

Analýza aktuálneho stavu v oblasti starostlivosti o vojaka a jeho rodinu odhalila nielen potrebu realizácie programov starostlivosti, ale aj určenie ich rozsahu a obsahu, načrtla možné mechanizmy ich realizácie v praxi. Zároveň ukázala aj mantinely, obmedzenia a objektívne prekážky v širšom uplatnení programov starostlivosti v ozbrojených silách.

Systém programov je skoncipovaný a schválený ministrom obrany, určuje smer konkrétnych krokov, ktoré treba realizovať. Významným predpokladom realizácie systému programov starostlivosti bude tiež zavedenie systému ďalšieho vzdelávania odborníkov zabezpečujúcich realizáciu programov starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny na pôde Akadémie ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši.

Jedným z pilierov starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny je aj činnosť mimovládnych organizácií, s ktorou má aj rezort obrany bohaté a pozitívne skúsenosti.

Pre nasledujúcu perspektívu rozšírenia spolupráce v tomto segmente je dôležité aj verejne prezentovať záujem rezortu obrany o spoluprácu s tretím sektorom aj v oblasti starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny a optimalizovať systém grantov tak, aby bol efektívny aj v tejto špecifickej oblasti.

Zavedenie programov starostlivosti do praxe je proces dlhodobý. Predpokladom pre úspešnú realizáciu systému programov starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny je vyššia informovanosť o programoch medzi vojenskou verejnosťou.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Armáda a politika. 1. vyd. Praha : Správa sociálního řízení, 1993. 45 s. ISBN 80-85469-37-5.

ARMSTRONG, M.: *Řízení lidských zdrojů*. Praha : Grada Publishing, 2002. 856 s. ISBN 80-247-0469-2.

POZNÁMKY

BĚLOHLÁVEK, F. - KOŠŤAN, P. - ŠULEŘ, O.: *Management*. 1. vyd. Olomouc : Rubico, 2001. 642 s. ISBN 80-85839-45-8.

DĚDINA, J. - CEJTHAMR, V.: *Management a organizační chování*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2005. 340 s. ISBN 978-80-247-1300-4.

DĚDINA, J. - ODCHÁZEL, J.: *Management a moderní organizování firmy*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2007. 328 s. ISBN 978-80-247-2149-1.

CHYTILOVÁ, T.: *Starostlivosť o zamestnancov vo vybranej organizácii v návaznosti na organizačné ciele : Magisterská diplomová práca*. Brno : Masarykova univerzita, 2011. 85 s.

KLEIBL, J. - DVOŘÁKOVÁ, Z. - ŠUBRT, B.: *Řízení lidských zdrojů*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2001. 264 s. ISBN 8-7179-389-2.

KOCIÁNOVÁ, R.: *Personální řízení : teoretická východiska a vývoj*. 1. vyd. Praha : Eurolex Bohemia. 2004. 158 s. ISBN 8-86432-97-7.

KOUBEK, J.: *Řízení lidských zdrojů*. 4. rozš. a dopl. vyd. Praha : Management Press, 2007. 399 s. ISBN 978-8-7261-168-3.

MALLYA, T.: *Základy strategického řízení a rozhodování*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2007. 252 s. ISBN 978-80-247-1911-5.

PALÁN, Z.: *Lidské zdroje : výkladový slovník : výchova, vzdělávání, péče, řízení*. 1. vyd. Praha : Academia, 2002. 280 s. ISBN 80-20009-50-7.

PERNICA, B.: *Profesionalizace ozbrojených sil : trendy, teorie a zkušenosti*. 1. vyd. Praha : Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb, 2007. 248 s. ISBN 978-80-7278-381-6.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Aké sú špecifiká vojenskej profesie v porovnaní s inými zamestnaniami?
2. Akým sociálne nepriaznivým situáciám čelia mnohé vojenské rodiny?
3. Má význam starať sa o vojaka a jeho rodinu, nestačí ho len zaplatiť?
4. Posúďte súčasný stav starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodiny.
5. Kto by mal zastrešovať starostlivosť o profesionálnych vojakov a ich rodiny?

DEPORTÁCIE SLOVENSÝCH ŽIDOV V PRIEBEHU 2. SVETOVEJ VOJNY**POZNÁMKY**Mgr. Katarína **RISTVEYOVÁ**, PhD.**ÚVOD**

Prvá polovica dvadsiateho storočia bola plná zmien a veľkých dejinných udalostí. Dve svetové vojny zasiahli nielen do politického života naprieč všetkými kontinentmi, ale ovplyvnili i bežný život civilného obyvateľstva v dotknutých krajinách. Medzi najtragickejšie udalosti sa okrem vojnových konfliktov zaraďuje aj holokaust. Priemyselná genocída takých rozmerov nemala dovtedy na svete obdoby. Práve preto je holokaust ako desivé memento druhej svetovej vojny doteraz tak často pertraktovaný nie len v svetovej, ale aj slovenskej historiografii. Téma rezonuje v dnešnej slovenskej spoločnosti o to viac, že počas štyridsaťročného obdobia komunizmu bola tabuizovaná, skresľovaná a zideologizovaná. Pád komunistického režimu uvoľnil obmedzenia, ktoré autori skúmajúci fenomén holokaustu pociťovali. Novonadobudnutá pluralita názorov, žiaľ, viedla aj k znovuzrozeniu predsudkov a antisemitských stereotypov ústiacych do obhajoby režimu Slovenského štátu. Literatúra a spomienky predstaviteľov ľudáckej emigrácie preberali niektorí autori bez náležitého podrobenia kritike. Boom, ktorý nastal v historiografii, však priniesol mnoho kľúčových prác rozoberajúcich danú problematiku. Bezpochyby medzi ne patria diela Ivana Kamenca, Eduarda Nižňanského, Kataríny Hradskej či Ješajahua A. Jelínka, podložené extenzívnym výskumom. V posledných rokoch sa rozmohla mikrohistória zaoberajúca sa podrobným skúmaním parciálnych otázok fenoménov holokaustu a deportácií na Slovensku. Do skupiny komparatívnych fašistických štúdií, ktoré poskytujú širší pohľad na problematiku antisemitizmu na Slovensku, patria práce Antona Hruboňa nastavujúce budúci trend v slovenskej historiografii. Ďalší výskum, aj keď len ťažko prinesie doteraz nepublikované informácie, môže viesť k lepšiemu pochopeniu antisemitizmu v slovenskej spoločnosti zažívajúcej nový rozmach na politickej scéne na Slovensku a k nastaveniu vhodných stratégií v boji proti extrémizmu a xenofóbii.

1 POSTAVENIE ŽIDOV NA SLOVENSKU PRED ROKOM 1938

Ako súčasť Uhorska sa územie Slovenska radilo už v stredoveku k multietnickým oblastiam. Jeho mnohonárodnostný ráz nezmenila ani vlna národnooslobodzovacích bojov, ktorá sa prehnala v 19. storočí Európou, ani maďarizácia z obdobia rakúsko-uhorského dualizmu. Zrovnoprávnenie židovského obyvateľstva a jeho ekonomická emancipácia v období, keď sa iné menšiny v Uhorsku cítili existenčne ohrozené, však spôsobilo nárast antisemitských nálad aj na Slovensku. Židia, často používajúci v mnohonárodnostných mestách v komunikácii okrem jidiš aj maďarský jazyk, boli v slovenskej spoločnosti neraz vnímaní ako nástroj maďarských nacionalistov na pomadžarčenie iných minorít. Navyše, nemalý počet katolíckych a v menšej miere aj evanjelických kňazov v krajine sa ostro postavil voči emancipačným sna-

POZNÁMKY

hám židovskej náboženskej obce a brojil proti ich rovnému právnemu postaveniu na všetkých „frontoch“, obviňujúc zo všetkého zlého, čo postretlo kresťanské obyvateľstvo, svojich židovských spoluobčanov a susedov. Podľa jeho vonkajších prejavov historik Ivan Kamenec rozdelil antisemitizmus 19. storočia na Slovensku na tri základné skupiny:

1. tradičný náboženský antijudaizmus označujúci Židov za vrahov Krista;
2. hospodársko-sociálny antisemitizmus, ktorý videl v Židoch vykorisťovateľov slovenského národa, „vekslákov“ a príčinu väčšiny sociálnych problémov národa;
3. nacionálny antisemitizmus prameniacy zo spomínanej maďarizácie a zdanelivej ochotnej asimilácie Židov s „maďarskými utláčateľmi“ v Rakúsko-Uhorsku.

Napriek prítomnosti antisemitizmu vo všetkých oblastiach každodenného života v monarchii, Židia v tomto období zažívali v krajine rozmach (vznik židovských škôl, ich náboženské a politické zrovnoprávnenie, atď.). Okrem hanlivých výstupov sa v slovenskej tlači objavovalo aj vyzdvihovanie kladných vlastností izraelitov, ktoré mali slúžiť ako príklad slovenskému kresťanskému obyvateľstvu. (napr. ekonomická obratnosť židovskej komunity). Keď sa objavili antisemitsky motivované demonštrácie a nepokoje, úradnou mocou, ktorá si želala udržať pokoj, boli potlačené. Štátna ochrana vytvárala v židovskej komunite pocit vernosti voči monarchii, ktorá sa prejavila aj počas prvej svetovej vojny.

Prvé roky po konci tzv. Veľkej vojny predstavovali pre všetkých v strednej Európe prechodné obdobie. Kým sa uzatvárali mierové dohody a etablovali nástupnícke štáty, vojaci sa vracali z frontov domov. Na Slovensku boli tieto roky sprevádzané politickou radikalizáciou a nárastom protižidovských nálad. Napriek prejavenej vernosti k monarchii a splneniu si vojenskej povinnosti, boli Židia na základe niektorých individuálnych prípadov kolektívne označovaní po svojom príchode domov za zbehov, ktorí sa peniazmi vykúpili z vojenskej služby, zradcov, udavačov a nepriateľov. Slovné útoky čoskoro prerástli do prepádov, rabovania, dokonca spontánnych vrážd. Navráťivší vojaci si pojem sloboda predstavovali po svojom, a tak dali voľný priechod svojmu nerešpektovaniu súkromného vlastníctva. „Sloboda“ sa rovnala slobodnému okradnutiu Žida o jeho majetok či obživu. Rabovačky ospravedlňovali židovským „vykorisťovaním“ majoritného obyvateľstva v ére bývalého režimu. Pri pohľade na útoky na židovskú komunitu sa časť Židov krátko po vojne angažovala za zachovanie Uhorského kráľovstva v pôvodných hraniciach.

Po skončení 1. svetovej vojny a následnom rozpade rakúsko-uhorskej monarchie vznikla 28. októbra 1918 Československá republika, ktorej súčasťou sa stalo územie Slovenska a, oficiálne od 10. septembra 1919, aj Podkarpatská Rus. Československá republika sa stala unitárnym štátom s parlamentnou demokraciou, v ktorej členovia parlamentu boli volení vo všeobecných voľbách. Národnostné menšiny sa mohli slobodne združovať v rôznych organizáciách, politických stranách a spolkoch. Občiansky princíp, na ktorom bola Československá republika založená, umožnil občanom vytvoriť si k novému štátnemu útvaru lojalitu za pomerne krátky čas.

Nový štát poskytoval svojim židovským občanom oveľa viac možností pre ich všestranný rozvoj. Ústava im priniesla možnosť verejne deklarovat' nielen svoje náboženstvo, ale aj národnosť: získali status a práva národnostnej menšiny. Možnosť prihlásiť sa k židovskej národnosti spôsobila rozmach židovského nacionalistického hnutia – sionizmu. Pri sčítaní obyvateľstva v roku 1921 si až 54 % obyvateľstva židovského pôvodu uviedlo židovskú národnosť. Z celkového počtu cca 136 000 vyznávačov izraelskej viery na Slovensku sa k židovskej národnosti prihlásilo približne 70 000 osôb. Možnosť realizovať sa v politickom živote krajiny v roku 1919 umožnila vznik Židovskej strany a Zjednotenej socialistickej sionistickej strany. Obe mali celoštátnu pôsobnosť a vo voľbách mohli kandidovať do Národného zhromaždenia. Napriek svojmu sionistickému zameraniu vyjadrovali lojalitu voči ČSR. Židia mohli pôsobiť aj v mestských zastupiteľstvách.

Vznikli mnohé kultúrne, mládežnícke, ženské, telovýchovné a iné záujmové židovské organizácie. Zlepšovanie existenčných podmienok prispelo k zblížovaniu židovského obyvateľstva s majoritou, čím sa postupne odstraňovali náboženské, jazykové a ideové prepojenia komunity s bývalým Uhorskom. Vznikol Zväz slovenských Židov, ktorý mal asimiláciu so slovenským národom deklarovat' aj v programovom vyhlásení. V priebehu ďalších rokov nastal výrazný nárast prihlásenia sa Židov k československej národnosti. Vzájomné slovensko-židovské vzťahy aj naďalej prechádzali striedavo obdobiami tolerancie a zhoršených pomerov. Izolovanosť komunit i výrazné zastúpenie Židov v slobodných povolaniach boli častokrát zdrojom výčitiek a nepochopenia zo strany kresťanskej väčšiny. Napríklad *Slovák*, tlačový orgán Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, od 30. rokov 20. storočia podrobne informoval o židovskom politickom živote v ČSR aj protižidovských opatreniach zavádzaných inými štátmi. Členovia židovskej komunity napriek tomu považovali obdobie ČSR za zlatý vek slovenského židovstva.

2 CESTA K SLOVENSKÉMU HOLOKAUSTU

Napriek rozsiahlym demokratickým občianskym právam garantovaným Ústavou z 29. februára 1920 sa časť slovenských politických strán dlhodobo usilovala o získanie autonómneho postavenia Slovenska v rámci Československej republiky. Vhodný čas na zintenzívnenie nátlaku voči vláde prišiel spolu s teritoriálnymi požiadavkami Nemecka a Maďarska. Oslabená vláda v Prahe už nedokázala odolávať tlakom zvonka ani zvnútra krajiny a po Mníchovskej dohode z konca septembra 1938, na základe ktorej ČSR musela odstúpiť hitlerovskému Nemecku oblasť Sudet, autonomisticky orientovaná Hlinkova slovenská ľudová strana ako najsilnejšie politické zoskupenie, pasujúce sa vďaka volebným výsledkom do pozície „hovorca národa“, vyhlásilo 6. októbra 1938 v Žiline autonómiu Slovenska.

2.1 Obdobie autonómie

Zmena právneho usporiadania krajiny znamenala nové podmienky aj pre židovskú komunitu. V rovnakom čase ako vyhlásenie autonómie Slovenska prebiehali medzi maďarskými a česko-slovenskými predstaviteľmi bilaterálne rokovania

POZNÁMKY

v Komárne, ktoré mali vyriešiť územné nároky Maďarska voči ČSR. Na rokovania boli prizvaní už aj zástupcovia autonómnej Slovenskej krajiny. Keďže však ani jedna zo strán nebola ochotná pristúpiť na kompromis, s ktorým by tá druhá súhlasila, spor musel byť postúpený arbitrážnej komisii zloženej zo zástupcov fašistických mocností, Nemecka a Talianska. Viedenská arbitráž z 2. novembra 1938 znamenala pre slovenskú politickú scénu sklamanie. HSĽS sa obávala možného oslabenia svojich pozícií, a tak si našla „obetných baránkov“, ktorým (spoločne s kritizovanou centrálnou československou vládou) túto zahraničnopolitickú porážku pripísala. Obvinenia voči Židom – „maďarským agentom“, pracujúcim na obnovení veľkého Uhorska, sa začali znovu objavovať vo verejnom diskurze. Spolky, údajne patriace „slobodomurárskym Židom“, boli postupne likvidované. Už počas obsadzovania arbitrážneho územia maďarskými vojskami rozhodla slovenská autonómna vláda o deportáciách asi 7 500 Židov z územia Slovenska. Takzvané „postrky“ uskutočnili okresné úrady, policajné stanice a jednotky Hlinkových gárd na priamy rozkaz predsedu autonómnej vlády Jozefa Tisa. Postrkovanie sa malo týkať najmä nemajetných židovských rodín z južného Slovenska, Židov s cudzou štátnou príslušnosťou, aj bez domovského práva. Príslušné jednotky mali na základe súpisov poskytnutých okresnými úradmi zaviesť celé rodiny niekoľko kilometrov za demarkačnú líniu nových arbitrážnych hraníc, ktoré deň na to mala obsadiť maďarská armáda. Slovenskú autonómnu vládu nezastavilo ani to, že bola ešte stále formálne súčasťou demokratickej Česko-slovenskej republiky, ktorej platný legislatívny systém podobné kroky nedovoľoval. Väčšina deportovaných sa následne vrátila domov. Časť tých, ktorí sa však nevrátili (asi 700 Židov), zostala na tzv. „území nikoho“ na pomedzí slovensko-maďarských hraníc, kde vznikli prvé tábory (Miloslavov, Veľký Kýr) pre osoby, ktoré nechceli prijať ani jedna strana. Aj keď „postrková“ akcia nebola úspešná, predznamenala menšinovú politiku o päť mesiacov neskôr vzniknutej Slovenského štátu namierenú voči židovskému obyvateľstvu. Na sformulovanie konkrétnych krokov – prvých protižidovských právnych noriem – mala pracovať komisia na riešenie židovskej otázky vytvorená v januári 1939. Kým umiernené krídlo HSĽS chcelo pri riešení židovskej otázky postupovať na základe princípu „*numerus clausus*“ (obmedziť ich vplyv a postavenie vo verejnom živote na 4 %, čo predstavovalo zastúpenie Židov v slovenskej spoločnosti), radikálni členovia strany presadzovali úplné vyčlenenie židovskej komunity zo spoločenského života na Slovensku.

2.2 Protižidovské zákonodarstvo Slovenského štátu

Dňa 14. marca 1939 vznikol samostatný Slovenský štát za výraznej pomoci nacistického Nemecka. Na druhý deň Nemecká ríša obsadila zvyšok českých krajín, kde vyhlásila Protektorát Čechy a Morava. Maďarsko využilo novú situáciu a obsadilo územie zostatkovej Podkarpatskej Rusi, neobsadenej po prvej Viedenskej arbitráži. Teritoriálne zmeny, ktoré nastali logicky spôsobili aj úbytok obyvateľstva začleneného do iných štátnych útvarov. Medzi nimi nechýbali ani Židia, ktorých komunita sa z približne 135 000 členov počas prvých rokov existencie Československa scvrkla na území okliešteného Slovenska na úroveň asi 90 000.

Obrázok 1: Bývalá židovská štvrť pod hradom v Bratislave
(Zdroj: SNA Bratislava, f. STK)

Slovenský štát existoval len mesiac, keď jeho čelní predstavitelia prijali *Vládne nariadenie o vymedzení pojmu žid a obmedzení počtu židov v niektorých slobodných povolaniach* z 18. apríla 1939. Okrem zníženia počtu Židov vykonávajúcich povolania, akými boli napríklad advokát, lekár, lekárnik, či redaktor, toto nariadenie predstavovalo prvú legislatívnu definíciu pojmu Žid vychádzajúcu z konfesijného princípu. Nasledovali ďalšie vládne nariadenia s mocou zákonov, ktoré postupne vylučovali Židov z verejného a hospodárskeho života krajiny. Prvý arizačný zákon bol prijatý v apríli 1940. Na jeho základe mali židovskí majitelia v rámci tzv. „dobrovoľnej arizácie“ navrhnuť kvalifikovaného kresťana, ktorý by odkúpil, resp. získal podiel vo výške aspoň 51 % ich firmy. Zákon umožňoval Židom ostať v menšinovom spoluvlastníctve podniku. Keďže prioritou HSLŠ bola spočiatku konsolidácia režimu v novom štáte, protižidovské nariadenia prijaté v tejto fáze mali za úlohu postupne pauperizovať židovskú komunitu a následne sa zbaviť čo najväčšieho počtu Židov dobrovoľnou emigráciou (najmä do Palestíny, ktorá už od roku 1939 prijímala emigrantov). Túto možnosť však využilo do leta 1940 len okolo 6 000 osôb, čo spôsobilo nespokojnosť slovenskej vlády.

Obrat v riešení židovskej otázky nastal po salzburských rokovaníach Adolfa Hitlera s Jozefom Tisom z konca júla 1940. Ich výsledkom bolo posilnenie pozícií radikálneho krídla HSLŠ reprezentovaného Vojtechom Tukom a Alexandrom Machom, ktoré žiadalo expresné riešenie židovského „problému“. Medzi nacistickými poradcami zabezpečujúcimi nové smerovanie slovenskej domácej aj zahraničnej politiky v súlade so záujmami Nemeckej ríše prišiel na Slovensko aj Dieter Wisliceny – poradca (tzv. beráter) pre židovskú otázku. Wisliceny prišiel s vopred premyslenou koncepciou konečného riešenia židovskej otázky na Slovensku: vziať židovským občanom majetky a živobytie, čím mal z pseudoprotblému vzniknúť skutočný so-

POZNÁMKY

ciálny problém, ktorého jediným riešením bude vystahovanie ožobračenej minority z územia Slovenska. Pomocnou rukou novej vlny opatrení voči Židom sa stal Ústredný hospodársky úrad (ÚHÚ), na čele s Augustínom Morávkom, podliehajúci priamo Vojtechovi Tukovi ako predsedovi vlády. Židia podľa nariadenia museli úradom nahlásiť svoje nehnuteľnosti, ich bankové účty boli zmrazené a mohli si z nich vyberať týždenne len povolenú sumu. Ich hnutelným i nehnuteľným majetkom disponoval ÚHÚ. Schválenie druhého arizačného zákona znamenalo likvidáciu takmer 10 000 židovských podnikov a arizáciu ďalších 2 300 firiem pod taktovkou Ústredného hospodárskeho úradu. V septembri 1940 vznikla Ústredňa Židov (ÚŽ) ako jediná povolená židovská organizácia na Slovensku. Všetky ostatné židovské organizácie boli rozpustené a členstvo v Ústredni bolo pre všetkých Židov povinné. ÚŽ podliehala priamo Ústrednému hospodárskemu úradu a mala zastupovať záujmy židovskej komunity na Slovensku.

Protižidovské opatrenia na Slovensku kulminovali prijatím vládneho nariadenia č. 198/41 (tzv. *Židovského kódexu*) dňa 9. septembra 1941. Podľa vzoru norimberských zákonov nová právna norma vymedzovala pojem Žid na základe rasového a nie náboženského princípu a drakonicky regulovala verejný a hospodársky život židovskej komunity, ako aj jej občianske práva. Kódex nariaďoval Židom, zbaveným majetku a občianskych práv, nosenie rozlišovacieho znaku – žltej šesťcípkej hviezdy na viditeľnom mieste. Keďže pod rasový princíp spadali podľa zákona už i pokrstení a poloviční Židia, a dokonca aj zmiešané manželstvá, bol Židovský kódex považovaný za prísnejší ako nacistické zákony.

Obrázok 2: Židovskí internanti pri práci v tábore na území Slovenska
(Zdroj: SNA Bratislava, f. STK)

2.3 Prvá vlna deportácií v roku 1942

POZNÁMKY

Arizácie a cielené ochudobňovanie Židov vytvorili na Slovensku sociálny problém. Z 22 000 ekonomicky sebestačných židovských domácností prišlo asi 16 000 o možnosť zaobstaráť si obživu. Nepomohli ani snahy Ústredne Židov o rekvalifikáciu či pridelenie nových pracovných pozícií pre Židov, ktorým štát vzal podniky. Predpoklady Wislicenyho sa potvrdili. Slovenský štát sa vlastným pričinením potreboval zbaviť ochudobnenej komunity. Prvé úvahy o deportovaní židovských občanov na územie okupovaného Poľska vznikli už v roku 1941 na základe rozhovorov Augustína Morávka s Dieterom Wislicenym. Následne v októbri toho istého roku absolvovala slovenská delegácia rokovania v Hitlerovom hlavnom stane v Rastenburgu s Heinrichom Himmlerom o plánoch na riešenie židovskej otázky na Slovensku. V tom čase už Nemci realizovali deportácie z Viedne a Protektorátu na územie Generálneho gubernátu a svoju skúsenú pomocnú ruku ponúkli aj slovenským predstaviteľom.

Prvotným impulzom príprav deportácií sa stali rokovania o navýšení kontingentu slovenských pracovných síl v Nemecku. Slovensko ponúklo ako náhradu za požadované pracovné sily poslať 20 000 práceschopných Židov. Na základe dohody s nemeckou stranou, ukotvenej v ústavnom zákone z 15. mája 1942, mali Židia po prekročení štátnej hranice prísť o občianstvo Slovenskej republiky a Slovensko sa zaviazalo zaplatiť za každého vystahovaného Žida 500 ríšskych mariek ako „osídľovací poplatok“.

Jedným z prvých krokov pred deportáciami bolo vytvorenie tzv. Súpisu Židov na základe nariadenia ministerstva vnútra, ktorý zostavovali okresné a notárske úrady na celom území Slovenska. Aby malo vystahovanie Židov logisticky zdarný priebeh, musela slovenská vláda zabrániť ich sťahovaniu a premiestňovaniu naprieč krajinou. Pre tento účel prijala rad opatrení: Židia museli nosiť väčšie označenie na odeve (až 10 cm hviezdu), povinnosť označenia domov a bytov obývaných Židmi hviezdou nad vchodovými dverami, zákaz sťahovať sa z miesta bydliska, zákaz zdržiavať sa mimo miesta svojho bydliska medzi 18. hodinou večer a 8. hodinou ráno.

Plán priebehu deportácií bol nasledovný: Židia, určení na deportácie, mali byť zaistení u seba doma. V deň odchodu mali od okresných úradov dostať tzv. zvolávacie lístky, ktoré im poskytlí hodinu na zbalenie si potrebných vecí (šatstvo, zubná kefka, jedlo na tri dni). Dané osoby sa mali následne dostaviť na vopred určené koncentračné miesto v okrese, odkiaľ ich ozbrojená eskorta (zväčša členovia Hlinkovej gardy alebo nemeckých jednotiek Freiwillige Schutzstaffel) odviedla do jedného z piatich koncentračných stredísk, ktoré vznikli na Slovensku (pracovné tábory v Novákoch a Sereď, strediská v Bratislave-Patrónke, Žiline a Poprade). Tu mali byť podrobení prehliadke, počas ktorej im vzali nepovolené veci, akými boli napríklad šperky, peniaze, zápalky, cigarety a iné cennosti. Z koncentračných stredísk mali po maximálne troch dňoch nastúpiť do transportov, ktoré smerovali na územie okupovaného Poľska, kde si ich prevzali nemecké orgány. Konečnou zastávkou transportov zo Slovenska mal byť Osvienčim (Auschwitz), resp. lublinská oblasť.

POZNÁMKY

Na základe dohody s nemeckou stranou mal jeden transport obsiahnuť tisíc osôb, v jednom dobytčom vagóne sa malo nachádzať asi 40 ľudí.

Obrázok 3: Deportácie Židov zo Slovenska

(Zdroj: SNA Bratislava, f. STK)

Prvý transport s vyše 900 práceschopnými slobodnými židovskými ženami a dievčatami vo veku 16 až 45 rokov bol vypravený z Popradu dňa 25. marca 1942. Jeho cieľovou stanicou bol Osvienčim. Medzi 25. marcom a 4. aprílom 1942 odišlo zo Slovenska osem transportov. Všetky transporty boli rozdelené na mužské a ženské. Na základe návrhu Alexandra Macha sa 11. apríla 1942 začalo s tzv. rodinnými transportmi. Napriek tomu, že na Slovenku prebiehali deportácie už dva mesiace, ústavný zákon o vystaňovaní Židov nadobudol účinnosť až po prerokovaní Snemom Slovenskej republiky v máji 1942 a podpise prezidenta. Deportácie tak nabrali rýchly spád a v prvej vlne do jesene bolo zo Slovenska násilne vyvezených vyše 57 000 Židov v 57 vypravených transportoch. Do Osvienčimu smerovalo 19 transportov s vyše 18 000 osobami a do lublinskej oblasti 38 transportov (okolo 39 000 Židov). Transporty boli pozastavené v októbri 1942. Posledný transport bol vypravený 20. októbra.

Obrázok 4: Jozef Tiso, ktorý podpisom schválil deportácie slovenských Židov

(Zdroj: SNA Bratislava, f. STK)

2.4 Druhá deportačná vlna na Slovensku

POZNÁMKY

Na Slovensku zostalo po prvej deportačnej vlne a zúfalých migráciách do susedného Maďarska, odkiaľ v danom čase transporty neprebíhali, ešte okolo 16 000 Židov (časť z nich chránená prezidentskými a ministerskými výnimkami, ktoré sa vzťahovali na celú rodinu). Aj keď sa minister vnútra Alexander Mach vo februári 1943 v Ružomberku vyhráždil, že transporty obnoví už v marci alebo apríli, nestalo sa tak. Hoci boli deportácie zo Slovenska na čas pozastavené, konečné riešenie židovskej otázky ešte nepovedalo svoje posledné slovo. Nemecko vyvíjalo tlak na slovenskú vládu, aby židovskú otázku vyriešila raz a navždy. Tlak zosilnel potom, čo nemecké jednotky v marci 1944 obsadili Maďarsko. Edmund Veessenmayer, novovymenovaný splnomocnenec v Maďarsku, žiadal koordinovaný postup Maďarska a Slovenska (najmä s nemeckým vyslancom na Slovensku Hannsom Ludinom) v riešení židovskej otázky.

Obrázok 5: Predstavitelia radikálneho krídla HSL'S – V. Tuka a A. Mach s nemeckým vyslancom H. Ludinom
(Zdroj: SNA Bratislava, f. STK)

Obdobie „ticha“ bolo prerušené 29. augusta 1944 vypuknutím Slovenského národného povstania. Ľudácky režim obvinil zo zorganizovania povstania okrem Čechov, evanjelikov a komunistov, aj Židov. Po potlačení SNP tak nemeckým okupačným vojskám a obzvlášť zložkám *Einsatzgruppe H* nič nebránilo v implementácii konečného riešenia židovskej otázky na Slovensku. Tentoraz plne v ich réžii. Udelené výnimky stratili svoju platnosť. Začiatok druhej vlny deportácií predznamenal príchod Aloisa Brunnera, blízkeho spolupracovníka Adolfa Eichmanna, so skúsenosťami z organizovania transportov vo Francúzsku a Grécku.

Pomocou razíí začali nemecké jednotky zhromažďovať Židov v pracovnom tábore v Seredi. Od septembra 1944 do marca 1945 bolo zo Slovenska vypravených ďalších 11 transportov s približne 12 000 osobami. Vzhľadom na približujú-

POZNÁMKY

cu sa Červenú armádu nesmerovali transporty v záverečných mesiacoch vojny do vyhladzovacích táborov na území okupovaného Poľska, ale do táborov v Terezíne, Sachsenhausene, Ravensbrücku a Bergen-Belsene. Okrem Židov, deportovaných mimo Slovenska v rámci druhej vlny transportov, sa niekoľko stoviek ďalších stalo obeťou jednotiek *Einsatzgruppe H* operujúcich na Slovensku po vypuknutí SNP, ktorí boli zavraždení priamo na mieste. Trpkým mementom metódy tzv. „zvláštneho zaobchádzania“ (*Sonderbehandlung*) sú najväčšie masové vraždy v modernej histórii Slovenska v lokalitách Kremnička a Nemecká, kde sa na strieľaní Židov, Rómov, domácich i zahraničných účastníkov odboja a ich podporovateľov okrem príslušníkov špeciálnych nemeckých kománd podieľali aj slovenskí príslušníci pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy.

3 ZÁVER

Dňa 8. mája 1945 sa druhá svetová vojna v Európe definitívne skončila a s ňou aj rasové zákonodarstvo Slovenského štátu. Československo bolo obnovené vo svojich predmníchovských hraniciach a jeho spoločnosť sa musela vyrovať s následkami riešenia židovskej otázky predošlými režimami. Oproti predvojnovému stavu sa počty zdecimovanej židovskej komunity znížili o viac ako stotisíc osôb. Holokaust na Slovensku tak prežila len približne pätina Židov z pôvodného stavu, čo sa zákonnite podpísalo tiež na prerušení kontinuity kultúrneho a náboženského pôsobenia židovskej obce na Slovensku.

Po roku 1945 sa spomedzi centier židovstva ako prvé obnovili náboženské obce v dvoch najväčších mestách na Slovensku – Bratislave a Košiciach. V krátkej dobe však došlo k obnoveniu náboženských obcí v 120 mestách Slovenska (z medzivojnových 246). Členovia židovskej komunity začali po vojne odchádzať z vidieka najmä do mestského prostredia, ktoré svojou anonymitou prispievalo k opätovnej fyzickej a psychickej regenerácii, podpore a pomoci zo strany komunity, no prinášali taktiež možnosti náboženského a vzdelanostného rastu.

Antisemitizmus však na Slovensku prežíval vo svojej skrytej či otvorenej forme aj po vojne. Už v lete 1945 v Bratislave a 24. septembra 1945 v Topoľčanoch sa prejavili protižidovské nálady majoritného obyvateľstva. Topoľčiansky pogrom prerástol v najväčšiu protižidovskú akciu od ukončenia vojny. Vyvolaním pogromov sa antisemiti snažili docieľiť odchod Židov z miest, ktoré boli pred vojnou ich domovmi, najmä pre obavy prinávratenia majetku do rúk pôvodným židovským majiteľom. Ďalšie prejavy antisemitizmu sa vyskytli v súvislosti s prerozdeľovaním štátnej podpory obetiam rasového prenasledovania. Šírili sa hlavne v severovýchodných oblastiach Slovenska vo forme nepokojov a manifestácií.

Skúsenosti z negatívnych prejavov v spoločnosti primäli mnohých Židov k rozhodnutiu emigrovať z krajiny už koncom roku 1945. Od roku 1945 do roku 1949 takýmto spôsobom opustilo ČSR približne cca 20 000 osôb. Počet židovských náboženských obcí na Slovensku klesol z povojnových vyše 120 na 25, čo znamenalo pokles o 80 %. Vystaňovalci smerovali okrem Blízkeho východu, kde v roku 1948 vznikol Izrael, aj do USA, Spojeného kráľovstva, Argentíny, Francúzska či Kanady.

Nástup komunistického režimu v roku 1948 priniesol novú náboženskú, kultúrnu a jazykovú asimiláciu v snahe o vytvorenie jednotnej socialistickej spoločnosti oslobodenej od náboženských dogiem. S týmto cieľom židovské komunity monitorovala aj Štátna bezpečnosť.

Následkom antisemitskej politiky Slovenského štátu vyúsťiacej do holokaustu a následného povojnového emigračného a asimilačného trendu žije v súčasnosti v Slovenskej republike približne už len 2 000 Židov. Tragický osud tejto menšiny zostáva výkričníkom pre ďalšie generácie, upozorňuje na to, k čomu môže vojna, hnaná nenávisťou politikou, v konečnom dôsledku dospieť.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

HLAVINKA, J.: Organizácia deportácií Židov zo Slovenska v roku 1942. In: *Vojnová kronika*, roč. 1, 2012, č. 1, s. 3-13. ISSN 1338-6379.

HRADSKÁ, K.: Druhá vlna deportácií. Deportácie do koncentračných táborov. In: KOVÁČOVÁ, V. a kol.: *Medzinárodná vedecká konferencia : Druhá vlna deportácií Židov zo Slovenska*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2010, s. 28-35. ISBN 978-80-89514-00-7.

HRUBOŇ, A. (ed.): *Ľudácka čítanka : Sila propagandy, propaganda sily*. Bratislava : Premedia, 2019, 328 s. ISBN 978-80-8159-761-9.

HRUBOŇ, A.: „Za slovenský štát, za novú Európu!“ : *Hlinkova garda v období nemeckej okupácie*. Banská Bystrica : Múzeum SNP – AntOn Solutions, s r. o., 2015, 222 s. ISBN 978-80-89514-35-9.

HRUBOŇ, A.: *Alexander Mach : Radikál z povolania*. Bratislava : Premedia, 2018, 440 s. ISBN 978-80-8159-667-4.

HRUBOŇ, A.: Dve dejstvá tisícok tragédií : Deportácie Židov zo Slovenska v rokoch druhej svetovej vojny (pokus o bilanciu). In: ŠMIGEL, M. - TIŠLIAR, P. a kol.: *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, s. 248-286. ISBN 978-80-557-0804-1.

HRUBOŇ, A.: Slovenský fašizmus. In: HRUBOŇ, A. a kol.: *Fašizmus náš slovenský*. Bratislava : Premedia, 2021, s. 17-174. ISBN 978-80-8159-811-1.

JELÍNEK, J. A.: *Dávidova hviezda pod Tatrami : Židia na Slovensku v 20. storočí*. Praha : Vydavateľstvo Jána Mlynárika IPEĽ, 2009. 491 s. ISBN 978-80-904134-3-6.

KAMENEC, I.: *Spoločnosť, politika, historiografia : Pokrivené (?) zrkadlo dejín slovenskej spoločnosti v dvadsiatom storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV – Prodama, spol. s r. o., 2009. 264 s. ISBN 978-80-89396-02-3.

KAMENEC, I.: Vnútropolitický vývoj a režim Slovenskej republiky v rokoch 1939 –1945. In: KOVÁČOVÁ, V. a kol.: *Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012, s. 9-16. ISBN 978-80-89514-12-0.

KOVÁČOVÁ, V.: Dr. Jozef Tiso a riešenie židovskej otázky na Slovensku. In: KOVÁČOVÁ, V. a kol.: *Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012, s. 46-54. ISBN 978-80-89514-12-0.

POZNÁMKY

KUBÁTOVÁ, H.: *Nepokradeš! : Náklady a postoje slovenské spoločnosti k židovské otázce, 1938 – 1945*. Praha : Academia, 2013. 266 s. ISBN 978-80-200-2230-1.

MEŠKOVÁ-HRADSKÁ, K.: *Židia v 1.ČSR : Politické ambície a sklamaná. Bratislava : Historický ústav SAV – Marenčin PT, 2021, 192 s. ISBN 978-80-569-0786-3.*

MIČEV, S.: Osudy ušľachtilých duší. In: KOVÁČOVÁ, V. a kol.: *Medzinárodná vedecká konferencia : Druhá vlna deportácií Židov zo Slovenska*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2010, s. 94-112. ISBN 978-80-89514-00-7.

MIČEV, S.: Protižidovské zákonodarstvo na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In: KOVÁČOVÁ, V. a kol.: *Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012, s. 97-111. ISBN 978-80-89514-12-0.

NIŽŇANSKÝ, E.: *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava : Kalligram, 2010. 296 s. ISBN 978-80-8101-396-6.

NIŽŇANSKÝ, E.: *Politika antisemitizmu a holokaust na Slovensku v rokoch 1938 – 1945*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2016. 496 s. ISBN 978-80-89514-30-4.

OSYKOVÁ, L.: Protižidovská agitácia v druhej polovici 30. rokov 20. storočia na Slovensku. In: KOVÁČOVÁ, V. a kol.: *Riešenie židovskej otázky v spojeneckých krajinách nacistického Nemecka*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2012, s. 30-45. ISBN 978-80-89514-12-0.

SOTÁKOVÁ, L.: Židia v povojnovom Slovensku – medzi integráciou a odmietaním... In: *Vojnová kronika*, roč. 3, 2014, č. 2, s. 24-37. ISSN 1338-6379.

SZABÓ, M.: *Od slov k činom : Slovenské národné hnutie a antisemitizmus (1875 – 1922)*. Bratislava : Kalligram, 2014. 252 s. ISBN 978-80-8101-5.

TIŠLIAR, P.: Prvé slovenské sčítanie ľudu z roku 1919 [online]. Infostat [cit. 2021-12-03]. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/census1919.pdf>>.

ŽÁČEK, P.: V čele ŠtB : Pád režimu v záznamoch dôstojníka tajnej polície [online]. Ústav pamäti národa, 2006. [cit. 2021-12-5]. Dostupné na internete: <https://www.upn.gov.sk/publikacie_web/v-cele-stb.pdf>.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Vymenujte a vysvetlite tri základné typy antisemitizmu na Slovensku, ktoré sa vyvinuli v 19. storočí.
2. Charakterizujte protižidovské opatrenia Slovenského štátu.
3. Popíšte prvú a druhú vlnu deportácií Židov zo Slovenska.
4. V čom predstavuje holokaust Židov na Slovensku počas druhej svetovej vojny memento pre dnešnú generáciu?
5. Objavuje sa antisemitizmus v spoločnosti aj v súčasnosti?

SPRÁVANIE SA PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV V KRÍZOVÝCH SITUÁCIÁCH

POZNÁMKY

doc. PhDr. Mária **PETRUFOVÁ**, PhD.

doc. Ing. Lubomír **BELAN**, PhD.

ÚVOD

Svet v najbližšej budúcnosti pravdepodobne bude čeliť rôznym krízam, turbulenciám, chaosu a násiliu. V tejto súvislosti je možné v nasledujúcich desaťročiach očakávať: nárast faktorov sociálnych rizík a sociálnych kríz; nárast množstva a šírky zdrojov možných ohrození bezpečnosti; nárast potreby posilnenia bezpečnosti na individuálnej, národnej i medzinárodnej úrovni; zmeny v životnom prostredí a klimatické zmeny. ¹⁾

V súčasnosti sa dajú predpokladať také prejavy ako sú napríklad zmeny politického smerovania viacerých krajín, posun k radikalizmu pri riešení sociálnych, etnických a náboženských konfliktov, rast kríz rôzneho charakteru, presun síl v ekonomickom prostredí, nárast rizikovosti podnikateľského prostredia, nárast ozbrojených konfliktov a násilností v jednotlivých krajinách i regiónoch a pod. Je čoraz zreteľnejšie, že tieto faktory majú podstatný vplyv na zmeny v poňatí bezpečnosti, na zameranie teoretického skúmania bezpečnostných procesov, a že prinášajú nové problémy pre teóriu i prax krízového manažmentu. ²⁾

Kríza je nevyhnutný jav ľudskej civilizácie. Každá kríza je vyvolaná určitými príčinami. Aby mohla vzniknúť určitá reakcia organizmu, musí dôjsť k prepojeniu vyladenia organizmu s vonkajším spúšťačom. Ako vonkajšie urýchľovače (tzv. precipitatory) krízy označuje R. Thom: stratu objektu (napr. smrť, rozchod, prerušenie väzby na predošlý zdroj pomoci, sklamanie, zrada, hnev, zranenie, strata hybnosti a pod.); zmenu (napr. zdravotného, rodinného, pracovného stavu, atmosférické zmeny, zmena letného a zimného času a pod.) a voľbu medzi dvomi rovnakými kvalitami (rozhodnutie). ³⁾

Na vznik, vývoj a riešenie krízy je možné pozeráť ako na proces, ktorý netrvá príliš dlho, ale má určitú zákonitú postupnosť (fázy, etapy). Krízová situácia je stav, kedy každý jeden jednotlivec musí zhromaždiť všetku fyzickú a psychickú silu, aby sa zachoval čo najracionálnejšie, pričom musí dbať na život a ochranu postihnutých osôb, a napokon i samého seba. Profesionálni vojaci sa pri asymetrických krízových ohrozeniach častokrát dostávajú do krízových situácií charakteru hromadného správanie, preto hlavná pozornosť bude venovaná hlavne týmto krízovým situáciám.

1) Global Trends 2025.

2) MIKA, T. V. - LESZCZYNSKI, M.: Súčasná zmeny v prostredí..., 2010.

3) THOM, R.: Krize a katastrofa, 2002.

POZNÁMKY

1 BEZPEČNOSŤ – ZÁKLADNÉ TERMINOLOGICKÉ VYMEDZENIE

Bezpečnosť (z lat. *sēcūritās*) je už oddávna jednou z najsilnejšie pociťovaných ľudských potrieb. Americký humanistický psychológ, A. H. Maslow ju v teórii hierarchie potrieb začlenil na druhé miesto (fyziologické potreby, **bezpečnosť a istota**, spoločenské potreby, potreba úcty a uznania, potreba seberealizácie).

„Každá činnosť, dej alebo jav prebiehajúci v prírode i v spoločnosti sa môžu teda v konkrétnych podmienkach stať nekontrolovateľné a spôsobiť tak rôzne škody a straty. Je nevyhnutné pochopiť v čom je podstata týchto nežiaducich zmien. Ak človek pochopí ich príčiny, môže hľadať cesty eliminovania rizík, ako aj príznakov a odstrániť tieto negatívne javy ešte pred ich negatívnym pôsobením na systém.“⁴⁾

Bezpečnosť má multilaterálnu (mnohostrannú) povahu a je niečím viac než len súhrnom neprítomnosti ohrozenia. Bezpečnosť je funkciou mnohých rozmanitých činiteľov:

- objektívne a subjektívne ohrozenie,
- vnútorné a vonkajšie ohrozenie,
- abstraktné a konkrétne ohrozenie,
- potenciálne a aktívne ohrozenie,
- konštruktívne a deštruktívne hodnoty a statická a dynamická situácia.

V realistickom a neskôr v neorealistickom prístupe je **vojenská bezpečnosť** charakterizovaná vzťahom štátu, regiónu alebo zoskupenia štátov (aliancie) s iným štátom (štátmi), regiónmi, zoskupeniami štátov. Bezpečnosť je vnímaná ako neprítomnosť ohrozenia alebo stav, pri ktorom by bolo možné predchádzať následkom hrozieb, alebo by štát (región, aliancia) mohol byť od hrozieb izolovaný. Rozšírenie neorealistických konceptov bezpečnosti znamená zahrnutie širšieho rozsahu potenciálnych hrozieb, počnúc hospodárskymi a environmentálnymi otázkami a končiac ľudskými právami a migráciou.

Vojenský sektor je už tradične veľmi úzko spojený s bezpečnosťou. Napriek tomu, že pravdepodobnosť vzniku globálneho vojnového konfliktu je v súčasnosti nízka a vojenský útok na krajiny NATO alebo EÚ je nepravdepodobný, naďalej vzniká vo svete množstvo lokálnych a regionálnych konfliktov, ktoré môžu negatívne ovplyvniť vývoj globálneho bezpečnostného prostredia. Preto je potrebné, aby štáty naďalej udržiavali svoje ozbrojené sily a mali ich pripravené na použitie v prípade ohrozenia štátu a jeho obyvateľov, resp. jeho záujmov.

Postavenie štátu v sektore bezpečnosti bude aj naďalej prvoradé a štát bude aj napriek súčasným tendenciám vždy stáť na prvom mieste v zaistení bezpečnosti a obrany svojej nezávislosti, územnej celistvosti, integrity a suverenity, v zaistení bezpečnosti a ochrany svojich občanov, a v neposlednom rade aj svojich záujmov.⁵⁾

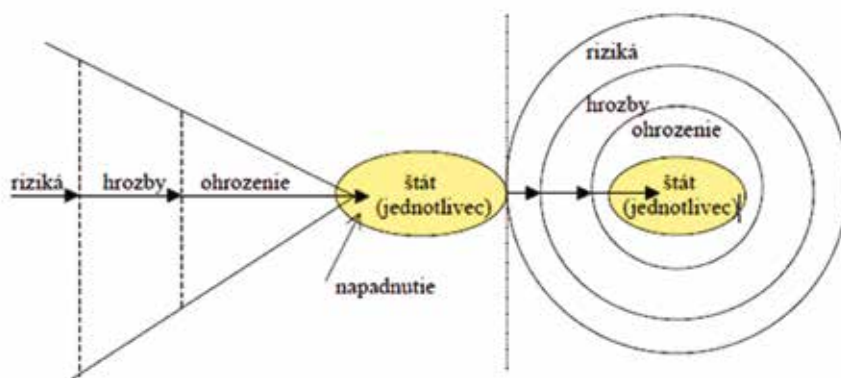
Pojmy hrozba a ohrozenie odlišujeme v tom zmysle, že pojem **ohrozenie** sa chápe ako bezprostrednejšie a priamejšie deštruktívne pôsobenie na celistvosť

4) ŠIMÁK, L.: Krízový manažment vo verejnej správe, 2004.

5) IVANČÍK, R.: Teoreticko-metodologický pohľad na bezpečnosť, 2012.

a funkčnosť systému, priame prenikanie do jeho vnútornej štruktúry, ohrozovanie jeho ďalšieho vývoja a existencie (obrázok 1).

Pod pojmom **hrozby** chápeme také javy a procesy ekonomického, politického, sociálneho, vojenského, geopolitického, ekologického, vedecko-technického, informačného a morálno-duchovného charakteru na najrôznejšej úrovni spoločenského života (od individuálnej až po globálnu), ktoré priamo negatívne pôsobia na prírodu a spoločnosť, ohrozujú ich existenciu, fungovanie a rozvoj.

Obrázok 1: Riziká, hrozby, ohrozovanie a napadnutie ⁶⁾

Pod pojmom **riziká** chápeme také javy a procesy, ktoré síce priamo a bezprostredne nepôsobia na ľudstvo, národy, štáty, jednotlivcov, ale ktoré za istého „neadekvátneho či chybného“ správania sa (napríklad štátu vo vnútornej alebo zahraničnej politike) alebo v konkrétnej situácii, za istých konkrétnych podmienok, alebo v istej fáze svojho vývoja môžu vyvolať javy a procesy, ktoré sa transformujú na hrozby.

2 KRÍZOVÉ SITUÁCIE A SPRÁVANIE SA VOJAKOV V NICH

Krízová situácia v zmysle Ústavného zákona č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu je obdobie, počas ktorého je **bezprostredne ohrozená alebo narušená bezpečnosť štátu** a ústavné orgány môžu po splnení podmienok ustanovených v tomto ústavnom zákone na jej riešenie vypovedať vojnu, vyhlásiť vojnový stav, výnimočný stav alebo núdzový stav. ⁷⁾

Kríza je rozhodný okamih alebo časový úsek, po ktorom môže nasledovať zásadná zmena vo vývoji daného deja alebo systému. Je to zložitý, ťažko prekonaliteľný a nebezpečný stav alebo priebeh dejov v živote spoločnosti, v prírode, v činnosti technických prostriedkov a v technologických procesoch, ktorého negatívne dôsledky môžu vážne ohroziť ich funkciu, prípadne i existenciu. Zároveň sa tento pojem používa ako všeobecné označenie všetkých krízových javov.

Krízový stav je právny stav vyhlásený kompetentným orgánom verejnej správy na určitom území na riešenie krízovej situácie v priamej závislosti na jej charaktere a rozsahu (vojna, vojnový stav, výnimočný stav, núdzový stav). ⁴⁾

6) VOLNER, Š.: Bezpečnosť, riziká a hrozby 21. storočia, 2005.

7) BELAN, L.: Bezpečnostný manažment, 2015.

POZNÁMKY

Podľa charakteru súčasných krízových javov a príčin, ktoré ich vyvolali môžeme tieto javy rozdeliť na krízy vyvolané prírodnými činiteľmi, krízy spôsobené ľudským činiteľom a sekundárne krízy. V súvislosti s krízovými situáciami v mierovom živote sa profesionálni vojaci najčastejšie zúčastňujú a aktívne pomáhajú pri tzv. **krízach spôsobených ľudským činiteľom** (napr. rôzne sociálne javy, štrajky, demonštrácie, sociálne nepokoje, ekologické katastrofy, priemyselne havárie) a **krízach vyvolaných prírodnými činiteľmi** (povodne a záplavy, lavíny, víchrice, kalamity, zosuny pôdy, požiare a pod.) nevyvímajúc **sekundárne krízy** (epidémie akou bola ebola a v dnešnej dobe pandémie koronavírusu, ktorá zasiahla celý svet).

Neštandardné operácie OS SR sú spravidla zamerané na podporu domácich civilných orgánov, na boj proti terorizmu a na uzatvorenie (prikrytie) štátnej hranice. V týchto operáciách sú ozbrojené sily použité na:

- zachovanie verejného poriadku a pokoja,
- potlačenie nepovolených demonštrácií a vzbúr spojených s drancovaním,
- stráženie objektov osobitnej dôležitosti,
- potlačenie vzbury väzňov spojenej s ich útekem a pod.

V súvislosti s **medzinárodným krízovým manažmentom** a vychádzajúc zo skúseností príslušníkov OS SR z misií sú formy a prejavy správania iné ako v mierovom živote. Konkrétne situácie súvisia najmä **s účasťou vojakov v misiách**, najmä s napadnutím tábora (kontrolného miesta) skupinou, atentátnikom, mínometnou paľbou, s napadnutím kolóny alebo samostatného vozidla strelbou z ručných zbraní, s výbuchom míny pod vozidlom, s odstraňovaním mín (mínové pole, cesta, obývaný priestor a pod.), s vyjednávaním s domorodými náčelníkmi alebo s domorodými obyvateľmi vo vypätej situácii, ako aj s odstraňovaním následkov atentátu v civilnom priestore. Príslušníci OS SR sa v priestore nasadenia najčastejšie stretávajú aj s nasledovnými druhmi davu: **dav agresívny, únikový, ziskavací (akvizičný), trestajúci**.

2.1 Správanie sa v krízových situáciách

Správanie je v psychológii charakterizované ako jedna z dimenzií psychiky, ktorá sa fyziologicky prejavuje činnosťou svalov a žliaz. Správanie je odpoveď organizmu na zmeny v jeho okolí, je to prejav prispôsobenia organizmu alebo osobnosti prítomným alebo budúcim podmienkam, nie je to len mechanická reakcia na aktuálne pôsobiaci podnet. Je to súbor vonkajších javov, ktoré sú spracovaním a vyjadrením vnútornej situácie človeka.⁸⁾

Britský sociológ, Anthony Giddens konštatuje, že nastupuje nový typ rizika – **zväzok hrozieb a nebezpečenstiev**, nazývaný aj **kruh rizík**. Ide o zlyhanie mechanizmov ekonomického rastu, z čoho môžu jednoducho vzniknúť javy ako rast totalitnej moci, jadrový konflikt, úpadok životného prostredia alebo ekologická katastrofa. Tieto oblasti sa dnes nazývajú **asymetrické ohrozenia**. Tento pojem sa za-

8) KMOŠENA, M.: Dav a panika, 2004.

čina objavovať na začiatku 90. rokov, kedy sa stále častejšie objavujú útoky relatívne malých a slabších skupín proti vyspelým štátom. Asymetrické hrozby vychádzajú zo stretov medzi sebe nepodobnými či nerovnými silami. Asymetrické ohrozenia sú teda tie, ktoré nevykonávajú pravidelné armády, nejedná sa o pravý vojnový stret, ale sme ich svedkami pri misiách, pri teroristických útokoch, pri boji s organizovaným zločinom.

Z vyššie uvedených poznatkov vyplýva, že v súčasnej dobe je v OS SR potrebné venovať pozornosť problematike správania sa profesionálnych vojakov. Správanie sa vojakov v mierových podmienkach, ale hlavne v záťažových situáciách je veľmi aktuálnou problematikou. Súvisí to najmä so psychologickými faktormi profesionálnych vojakov, a aj civilov pri rôznych formách ľudskej činnosti, v poslednom období najmä v súvislosti s pribúdajúcimi katastrofami a hromadnými nešťastiami, ako aj inými asymetrickými ohrozeniami.

Je potrebné vedieť odhadnúť potenciálne predpoklady pre zvládnutie určitých úloh, ako aj reakcie ľudí v záťažových situáciách. Následkom každej katastrofy alebo hromadného nešťastia je smrť mnohých jednotlivcov a veľký počet ľahko i ťažko ranených. V čase katastrofy a hromadného nešťastia sa vytvárajú skupiny osôb, ktoré priamo alebo sprostredkované prežívajú všetky fázy týchto mimoriadnych udalostí. **Mimoriadne podmienky sú veľmi stresujúce a u mnohých jednotlivcov spôsobujú zlyhávanie základných adaptačných mechanizmov.** To môže viesť k narušeniu psychickej rovnováhy, čo sa prejaví najmä zmenou prežívania, myslenia i správania.⁸⁾ Úlohy, ktoré plnia príslušníci OS SR sú z dôvodu celého radu asymetrických rizík stále náročnejšie a zložitejšie. Počas plnenia týchto úloh v operáciách rôzneho charakteru je vojenský personál vystavený stresujúcim až traumatizujúcim zážitkom. Okrem tradičných bojových stresorov (stresory v nasadení) pôsobia na vojakov aj stresory v dôsledku hromadného (kolektívneho) správania obyvateľstva.

Kolektívne správanie je reagovanie ľudí na spoločný podnet. Odlišuje sa od bežného správania najmä preto, že neprebíha v stabilných sociálnych skupinách alebo vo veľkých zoskupeniach (agregátoch a kolektivitách), t. j. medzi ľuďmi, ktorí na seba pôsobia len kratší čas a povrchnejšie, bez vytvorenia hlbších väzieb medzi sebou. Kolektívne správanie sa vyznačuje **emotívnosťou, spontánnosťou, impulzívnosťou a náhodnosťou.** Kolektívne správanie zvyčajne predstavujú **masa a dav:**⁸⁾

- **Masa** je väčší počet ľudí rozptýlených v určitom čase na viacerých miestach, ktorých spája spoločný záujem, postoj alebo presvedčenie a konajú v jeho mene. Masové správanie sa vyskytuje najmä vo veľkých spoločnostiach, v ktorých nedochádza k osobným kontaktom, ale v ktorých môže dochádzať k určitému vzájomnému ovplyvňovaniu správania ľudí. Masa je netolerantná, ale je dôverčivá voči autorite. Rešpektuje silu a dobrotu a takmer sa nedá ovplyvniť.
- **Dav** je sústredenie väčšieho počtu anonymných osôb na rovnakom mieste, ktoré sú vzájomne ovplyvňované fyzickou blízkosťou. Vznikajú živelné emócie, znižuje sa racionálna kontrola, zosilňuje sa sugestibilita, napodobňovanie, afekty, padajú zábrany a osobná zodpovednosť. Dav možno charakterizovať nasledovne:

POZNÁMKY

- Väčšie množstvo jedincov, ktorých púta tzv. vzrušujúca príčina. Dav je viazaný na určitý priestor, ľudia v dave strácajú svoje možnosti individuálneho rozhodovania, dav vyrovnáva rozdiely medzi jednotlivcami, vzniká individuálne alebo pod vplyvom vodcu, dav je približne sčítateľný. Charakteristickým znakom davu je hromadné správanie. Ide o zjednotenie myšlienok, vzniká sociálna sila. Dav sa často riadi emóciami a sugesciou.
- Vzniká fenomén crowdingu – premnoženia, ritualizovaného správania sa a rozpad spoločenských pravidiel.
- Dav môže byť organizovaný (armáda) a náhodný.

Druhy davu

- Náhodný dav – náhodne, spontánne zoskupený agregát, príčinou je udalosť, ktorej sú ľudia svedkami (napríklad automobilová nehoda, výklad v obchode, pouličný predajca).
- Konvenčný dav – zoskupenie ľudí, ktorí sa zišli na určitom mieste z dôvodu nejakej udalosti (napríklad futbal, koncert, divadlo, kino....).
- Expresívny dav – vzniká z potreby ľudí byť spolu, spoločné prejavovať pocity, postoje (napríklad rockeri). Expresívnym davom sú ľudia na diskotéke, na koncertoch, aj na športových zápasoch. Môže sa vytvoriť aj z konvenčného davu, ale je menej organizovaný.
- Aktívny dav – ľudia nekonajú v súlade s platnými normami, je agresívny, násilný, deštruktívny. Ľuďom nestačí, že len niečo vyjadrujú, ale chcú aj čosi proti niekomu alebo niečomu vykonať (napríklad násilní fanúšikovia športových zápasov, lynčujúca skupina, násilná demonštrácia). V tomto dave sa porušujú sociálne normy.
- Protestný dav – má prvky konvenčného a aktívneho davu, ale s cieľom protestovať (napríklad pokojná demonštrácia, pochod).⁸⁾

Dav spája spoločný záujem, postoj k určitému problému, k osobe či skupine, alebo k presvedčeniu a ľudia konajú v jeho mene. Prítomnosť v dave má vplyv na správanie sa jednotlivcov (tzv. davové alebo kolektívne správanie). V dave sa silne **prejavuje princíp napodobňovania**. Konanie jednotlivcov je ovplyvnené aj anonymitou a stratou sociálnej kontroly. Koncerty, demonštrácie, štadióny, ale i hromadný útek z horiacich budov, útek ulicami mesta, ktoré zasiahlo zemetrasenie sú všetko situácie, kedy sa psychika ľudí počas niekoľkých sekúnd zmení a všetci sa začnú riadiť tými najprimitívnejšími pudmi. Dav žije svojim vlastným životom a jeho správanie sa riadi úplne inými pravidlami ako sú tie, ktoré má vnútorné indivídium.⁹⁾

Základná klasifikácia konceptov a druhov kolektívneho správania

Hromadné (kolektívne) správanie je správanie sa väčšieho množstva ľudí. Ľudia môžu byť sústredení/rozptýlení v prostredí. **Uskutočňuje sa v rovnakom čase**. Je úplne alebo prevažne spontánne, neštruktúrované a neinštitucionalizované.

9) PETRUFOVÁ, M. - KMOŠENA, M.: Vybrané aspekty zvládania davového správania..., 2010.

Neodohráva sa podľa vopred ustanovených a osvojených sociálnych noriem a vzorov správania. Je ťažko predvídateľné, či už ide o miesto a čas jeho vzniku, alebo dôsledky. **Vyznačuje sa krátkodobosťou, expresivitou, neuvedomelosťou, emocionalitou, nestálosťou a premenlivosťou.** Je hromadnou reakciou ľudí na spoločný vplyv, podnet, impulz a stimul pri neštandardných a nejasných situáciách, javoch, procesoch a ich výsledkoch. Klasifikáciu kolektívneho správania je možné rozdeliť na dva smery – sociálne a kolektívne správanie.

Tabuľka 1: Základné charakteristiky kolektívneho správania ¹⁰⁾

Sociálne správanie	Kolektívne správanie
<ul style="list-style-type: none"> Organizované na základe spoločne zdieľaných sociálnych noriem. Inštitucionalizované, je predvídateľné ako očakávaná reakcia na podnety. Emocionálne neutrálne, emócie sú nahradené racionalitou. Priebeh sociálnej zmeny je regulovaný. 	<ul style="list-style-type: none"> Neorganizované, sociálne normy nefungujú. Postupne len vznikajú a podriaďujú si konanie jednotlivcov. Neinštitucionalizované, správanie nie je predvídateľné, keďže reakcia na podnety nie je ustanovená, ani neočakávaná. Emocionálne zafarbené, emócie prevažujú nad racionalitou. Sociálna zmena je spontánny následok kolektívneho správania.

Tabuľka 2: Klasifikácia druhov kolektívneho správania podľa miery spontánnosti, resp. štruktúrovanosti ¹¹⁾

Prevažne spontánne správanie	Masová hystéria	Verejnosc Publikum	Dav	Výtržnosti Vzbury Nepokoje	Sociálne hnutia	Prevažne štruktúrované správanie
	Panika Klebeta Fáma					

Tabuľka 3: Klasifikácia druhov kolektívneho správania na základe dominujúceho citu, ktorý samotné správanie vyvoláva a určuje jeho formu ¹²⁾

Organizačná forma	Dominantný cit		
	Strach	Nepriateľstvo	Radost
davová	Panika, davový teror, davová hrôza, davové zdesenie	Lynčujúce, násilnicke, ničiacie, útočné davy, davové protesty, vzbury, akcie vzdoru	Extatické, oslavné, veseliace sa davy, úctu vzdávajúce davy
masová	Skutočné nebezpečenstvo, revolučná situácia, hystéria, zdanlivé nebezpečenstvo, masová hystéria	Masové hanobenie, masové nepokoje, masové vzbury	Móda, mánie, boomy, životné štýly

10) THIO, A. - TILLES, S.: Sociology, 1991.

11) HESS, B. B. - MARKSON, E. W. - STEIN, P. J.: Instructor's Manual, 1988.

12) LOFLAND, J.: Protest, 1985.

POZNÁMKY

2.2 Charakteristika jednotlivých záťažových situácií

Záťažové situácie je možné diferencovať podľa rôznych kritérií. Z pohľadu ich závažnosti i možného prínosu k ďalšiemu vývinu osobnosti sa diferencujú nasledovne:

- **Frustrácia** označuje situáciu, kedy je človeku znemožnené dosiahnuť uspokojenie nejakej subjektívne dôležitej potreby. Frustrácia je neočakávaná strata nádeje. Táto situácia vyvoláva zážitok sklamania a stimuluje reakcie zamerané na vyrovnanie nepriaznivej bilancie.
- **Konflikt** patrí medzi bežné ťažkosti, s ktorými sa človek vo svojom živote opakovane stretáva. Subjektívne významným, prípadne patogénnym sa stáva až vtedy, keď je skutočne závažný, trvá príliš dlho, zahŕňa príliš dôležitú oblasť, alebo pokiaľ ho človek nie je schopný riešiť.
- **Deprivácia** je stav, keď niektorá z objektívne významných biologických i psychických potrieb nie je uspokojovaná v dostatočnej miere, primeraným spôsobom a dostatočne dlhú dobu. Môže nepriaznivo ovplyvniť aktuálny psychický stav jedinca, ale aj jeho psychický vývin.
- **Stres** z psychologického, ako aj manažérskeho hľadiska je stav nadmerného zaťaženia alebo ohrozenia. Stres nemusí mať vždy len negatívny význam. Primeraná miera môže človeka aktivizovať a stimulovať k hľadaniu účelného riešenia situácie, a tým rozvíjať jeho schopnosti. Typickou reakciou je úzkosť a pocity napätia. Objavuje sa hnev, ktorý aktivizuje rôzne reakcie, často agresívneho charakteru. Výnimkou nie je ani pocit smútku a depresie ako reakcia na presvedčenie o neriešiteľnosti situácie.
- **Trauma** je definovaná ako náhle vzniknutá situácia, ktorá má pre jedinca výrazne negatívny význam, vedie k určitému poškodeniu, alebo k strate. Prejaví sa predovšetkým ťažkosťami v emocionálnej oblasti. Traumatizovaný človek stráca pocit istoty a bezpečia, prežíva úzkosť, ktorá je vyjadrením jeho obáv do budúcnosti i smútok, ktorý možno chápať ako trúchlenie nad stratou niečoho dôležitého. Trauma ovplyvňuje myslenie takto postihnutého človeka, narúša jeho objektivitu, čím sa človek môže stať nekritickým.
- **Kríza** sa objavuje ako narušenie psychickej rovnováhy v dôsledku náhleho vyhrotenia situácie, dlhodobej kumulácie či situačného nárastu problémov. Jej typickým prejavom je zlyhanie adaptačných mechanizmov. Vyjadruje pocit vlastnej životnej situácie postihnutého, ktorú on vníma ako neodkladnú a naliehavú a v stave tiesne alebo núdze nie je schopný riešiť ju vlastnými silami a z vlastných zdrojov.⁸⁾

3 MOŽNÉ PREJAVY OBRANNÝCH REAKCIÍ PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV

Spôsoby vyrovnávania sa so záťažou vychádzajú z dvoch základných fylogenetických mechanizmov, ktorými sú **útok** a **únik**.

Útok je aktívny variant vyjadrujúci tendenciu s ohrozujúcou a neprijateľnou situáciou bojovať. Človek môže zaútočiť priamo na predpokladaný zdroj ohrozenia alebo sa zamerať na náhradný objekt. Agresia môže byť obrátená i voči sebe samému, môže sa prejavovať verbálnym sebaobviňovaním, v krajnom prípade až samovražednými tendenciami.

Únik z ťaživej situácie je opačným variantom riešenia. Vyjadruje tendenciu utiecť zo situácie, ktorá sa človeku javí ako neriešiteľná. Spôsob, akým možno uniknúť pred problémami môže byť rôzny. Môže ísť o skutočný útek, prenesenie zodpovednosti za riešenie na iného človeka, alebo o rezignáciu na uspokojenie. Tendencia riešiť problém únikom sa môže prejaviť tak na úrovni interpretácie samotného problému (nechceme ho vidieť, popierame jeho existenciu), ako aj na úrovni prístupu k tomuto problému.

Mechanizmy zvládania stresu

Spôsoby vyrovnávania sa so záťažovými situáciami možno diferencovať podľa toho, či sú vedomé alebo nevedomé. Medzi obidvoma variantmi existuje plynulý prechod, človek môže reagovať rôznymi spôsobmi. Ovládacie mechanizmy (coping) sú vedomou voľbou určitých stratégií. Voľba závisí od hodnotenia danej situácie i posúdenia vlastných možností. Z toho vyplýva zameranie sa na určitý cieľ, ktorým by malo byť dosiahnutie pozitívnej zmeny alebo zmierenie sa s tým, čo nie je možné zmeniť pri zachovaní psychickej rovnováhy a pozitívneho obrazu o sebe samom. Obranné mechanizmy možno charakterizovať ako psychologické defenzívne (adaptačné) mechanizmy, pomocou ktorých sa osobnosť bráni voči záťažovým situáciám a vnútornému napätiu.

Možné prejavy správania

- **Popretie a vytesnenie** – človek má tendenciu zbaviť sa pocitov a myšlienok, ktoré sú subjektívne neprijateľné. Vytesnené sú napríklad traumatizujúce zážitky. Istú vec buď vôbec neberie do úvahy, alebo ju transformuje do podoby, ktorá už nie je taká zraňujúca.
- **Racionalizácia** – predstavuje pokus o zvládnutie záťažovej situácie jej zdánlivo logickým zdôvodnením. Umožňuje zastieranie ťaživých problémov ich prijateľnejším, aj keď nie celkom pravdivým, resp. správnym spôsobom výkladu.
- **Regresia** – je únikom na vývinovo nižšiu úroveň správania. Obyčajne vyjadruje odmietnutie samostatnosti a väčšiu potrebu závislosti na podpore okolia. K regresívnym prejavom dochádza pri ťažkom somatickom postihnutí, a tiež ako reakcia na traumatizujúce zážitky. Postihnutý jedinec túži byť ochraňovaný, upína sa na osobu, ktorá by mu mohla pomôcť a môže sa stať na nej až závislým.
- **Fantázia** – je obrannou reakciou, ktorá pomáha nahradiť neznesiteľné zážitky inými, ktoré sú uspokojujúce, aj keď sú nereálne.
- **Kompenzácia** – je vyváženie nedostatkov v jednej oblasti výkonmi v inej oblasti.
- **Rezignácia** – obvykle býva reakciou na dlhodobú záťaž. Jedinec sa dopredu vzdáva niečoho, čo považuje za nedosiahnuteľné. Vyjadruje bezmocnosť, pasivitu a apatiu. Jej efekt spočíva v tom, že ak človek nič neočakáva, nemôže byť sklamaný.¹³⁾

13) VODÁČKOVÁ, D.: Krizová intervence, 2002.

POZNÁMKY

V súvislosti s problematikou hromadného (kolektívneho) správania vystupuje do popredia aj problematika krízovej komunikácie, ktorá predstavuje špecializovanú neoddeliteľnú súčasť komunikácie každej organizácie (internej aj externej) vo výnimočnej situácii, keď hrozí narušenie stability či reputácie pod vplyvom závažnej situácie a/alebo negatívnej publicity. Jej cieľom je prostredníctvom konkrétnych komunikátorov, cez vytypované cieľové skupiny, distribuovať účinné vyhlásenia a minimalizovať aj neutralizovať prípadné škody.

Najlepší spôsob, ako sa ku kríze postaviť je využiť pravidlo 3P – Proaktívna Profesionálna Príprava, ktorá tá zahŕňa:

- **vopred pripravený krízový plán**, ktorý slúži ako preventívny nástroj pre akýkoľvek typ krízy,
- **trénovaný krízový štáb a nevyhnutné poznatky k postupnosti krokov**, ktoré pomáhajú krízu efektívne riešiť a prezieravo odvrátiť,
- **využívanie už existujúcich nástrojov a aktivít internej komunikácie a vzťahov s verejnosťou** (PR) kontinuálne,
- **presnosť, plánovanosť a cielenosť**, čo znamená vytvorenie, udržiavanie a vyhodnocovanie aktivít za účelom predchádzania až eliminovania prípadnej krízovej situácie.

Úlohy krízového manažéra v rámci krízovej komunikácie:

- Definovať citlivé témy v oblasti, ktorá so sebou môže priniesť krízovú situáciu.
- Navrhnuť nástroje na riešenie prípadnej krízovej situácie vo všetkých relevantných oblastiach, ktoré by kríza mohla zasiahnuť.

Ľudia na psychické ohrozenie reagujú odlišným spôsobom, ako napríklad:

- Regresívne správanie – krok späť – návrat k starým mechanizmom patriacim do raného detstva. Môže sa to prejavovať cmúľaním palca, neschopnosťou prijímať zodpovednosť.
- Panická reakcia – extrémna úzkosť je odpoveďou na stresový podnet. Prejavuje sa ako obrovský strach zo zranenia alebo zo smrti. Vypadá to, ako keby sa jedinec nemohol zorientovať vo svojom okolí, je v stave zmätku, nevie čo skôr, nemôže odpovedať.
- Derealizácia – porucha vnímania vnútorného sveta, pocit odcudzenia sa sebe samému, pocit, akoby sa to človeka netýkalo, to sa mu len zdá, pocit neskutočna.¹⁴⁾

Praktické rady a závery k implementácii krízovej komunikácie v organizáciách, ktoré riešia krízové situácie sú spracované v tabuľke 4.

14) PETRUFOVÁ, M. - BELAN, L.: Modelovanie správania sa jednotlivcov..., 2015.

Tabuľka 4: Zásady krízovej komunikácie ¹⁵⁾

POZNÁMKY

ÁNO	NIE
<p>Hovorte pravdu – VŽDY!</p> <ul style="list-style-type: none"> • Budte úprimní a presní. Vaša kredibilita a reputácia od toho závisí. • Priznajte, ak nepoznáte odpoveď na otázku. Ponúknite, že odpoveď zamestnanec/novinár dostane hneď, ako ju zistíte. • Opravujte chyby a omyly okamžite. Vyhláste napríklad, že ste neposkytli adekvátnu odpoveď a chcete tak urobiť znovu, aby ste zabránili zmateku. • Vyhýbajte sa žargónu. Vyjadrujte sa jednoducho a zrozumiteľne, nepoužívajte veľa cudzích a odborných výrazov. • Budte si vedomí, že všetko, čo hovoríte, sa môže citovať a odvysielat'. • Budte k zamestnancom a novinárom tak otvorení, ako sa len dá. • Volajte novinárom okamžite, ako zistíte, že ich články sú nepresné. Zdvorilo upozorníte na nepresnosti a zdôvodnite to. • Vždy odpovedajte na telefonáty novinárov. • Vždy dajte novinárom odpovede na ich otázky, aj keby to malo predstavovať nadprácu, či ponocovanie v práci. 	<p>Neklamte – NIKDY!</p> <ul style="list-style-type: none"> • Nikdy nepoužívajte výraz „No Comment“! • Neimprovizujte, nešpekulujte, nepredpokladajte. Dobrí zamestnanci a novinári si overujú fakty. Ak dávate chybné informácie, vaša dôveryhodnosť bude zničená. • Nepokúšajte sa využívať výraz „off- the record“ potom, ako ste novinárom už dali informácie. • Nezatajujte sa. • Nedávajte vyhlásenia prv, než máte pripravené všetky podklady a informácie. • Akákoľvek krízová situácia so sebou zároveň prináša šancu na zlepšenie situácie.

Modely správania sa jednotlivca v rôznych formách asymetrických ohrození v rámci davového správania vojakov

Aktuálny psychický stav vojakov nachádzajúcich sa v špecifických podmienkach interskupinovej konfrontačnej interakcie je podmienený predovšetkým:

- konaním jednotlivých účastníkov davu a od neho sa odvíjajúce správanie,
- aktivitou zasahujúcich vojakov (charakter zákroku) ako behaviorálneho prejavu naplňovania obsahu aktuálnej sociálnej role,
- konkrétnymi podmienkami, v ktorých zákrok prebieha, ich vnímaním a prežívaním zasahujúcim vojakom).

Podľa vyššie uvedených kritérií je vygenerovaných **deväť typov situácií**, v ktorých sa vojaci zasahujúci proti účastníkom davu ocitajú. Podľa prevažujúcich aktivít zasahujúcich vojakov sa jedná o nasledujúce situácie: Sme tu (1), Odpreviadime vás (2), Zastavíme vás (3), Nepustíme vás (4), Oddelíme vás od seba (5), Vytlačíme vás (6), Ideme si pre niektorého z vás, pre niečo vaše (7), Čakáme (8), Ustupujeme (9). ¹⁶⁾

15) STANOVÁ, I.: Krízová komunikácia, 2012.

POZNÁMKY

1. Zhromaždenie väčšieho počtu ľudí

Väčšinou bežné, normu výrazne neprekračujúce správanie, verbálne útoky na asistujúcich vojakov, prípadne ojedinelé útoky (drobné predmety).

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: monitorovanie prejavov účastníkov davu, čakanie, demonštrovanie sily (iba prítomnosťou).

Intervenujúce situačné premenné: pokoj (pred búrkou?), dlhý čas čakania, vzrastajúca konfliktnosť situácie daná prítomnosťou vojakov, prítomnosť masmédií, kvalita a množstvo informácií o celi akcie a jej priebehu.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: nuda z čakania, premýšľanie, či je potrebné riešiť tento problém takouto cestou, nabudenie, pocit vlastnej nepripravenosti, nepokoj, chuť zakročiť, tešenie sa na povel k zákroku, zvedavosť.

2. Účastníci davu (skupín) sa presúvajú na miesto určenia

Demonštrujúci (idú peši, alebo autobusom a pod.) – heslá, verbálna agresia voči zasahujúcim vojakom alebo znepriateleným skupinám, prípadne verbálne útoky zvonku na presunujúcich sa účastníkov.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: odprevádzať presunujúcich sa účastníkov davu (skupín), zabrániť vzájomnému napádaniu účastníkov davu s nepriateľsky ladenými jednotlivcami, či skupinami.

Intervenujúce situačné premenné: miesto presunu, dĺžka presunu, prítomnosť masmédií, kvalita a množstvo informácií o celi akcie a jej priebehu, existencia ďalších stresorov (zima, hlad, smäd), prítomnosť podnetov podporujúcich násilie (jeho skupinová podpora).

Prežívanie zasahujúcich vojakov: nižší stupeň nabudenia, zlosť, pocit zbytočnosti, etiketujúci negatívny postoj k účastníkom davu, prípadne nepriateľsky ladeným jedincom a skupinám vo vnútri davu, k cieľom ich pochodov, subjektívny aktuálny stav (psychická a fyzická pohoda – nepohoda).

3. Účastníci davu postupujúci proti kordónu zasahujúcich vojakov

Verbálne a fyzické útoky ohrozujúce zdravie zasahujúcich vojakov.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: „pasívne“ zastaviť postupujúci dav, vojaci ako „živá stena“, obrana seba i kolegov pred útokmi účastníkov davu (kamene, zápalné fľaše, tyče), čakanie na povel na zákrok.

Intervenujúce situačné premenné: množstvo účastníkov davu a zasahujúcich vojakov (nepomer), interakcia nabera jednostranne konfliktný charakter, zranenie vlastnej osoby či kolegu, čas, počas ktorého je potrebné líniu udržať, zranenie účastníka davu, nečakane brutálny útok s rýchlym napadnutím zasahujúcich vojakov, pokiaľ sa na mieste nachádza televízia, zákrok sa odkladá, nepredvídateľné reakcie demonštrantov.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: potreba dostať aktuálnu rolu, povinnosť zvládnuť zákrok – „nesmieme ich opustiť“, „mohli by nás ušliapať“, „musíme to vydržať, sme zranení“, „to zase mali informácie, odkiaľ sa vyroja ďalší?“, „držte sa dohromady“, vedomie, že môžem byť zranený ja, kolega, očakávanie nárastu agresie, oča-

kávanie pokynu k zásahu, zvýšená hladina nabudenia, našťvanosť, že nie je velenie k zákroku, strach, napätie, hnev, tendencie k/proti agresii, očakávanie čo bude ďalej, čakanie, chuť zakročiť, prekvapenie z agresivity účastníkov davu, potreba ukončiť akciu – „aby už to bolo za nami“, subjektívny aktuálny stav (psychická a fyzická pohoda – nepohoda), mrzutosť z nečinnosti – „boli sme atakovaní a nič sa nedeje“, pocit nedostatočnej podpory zo strany nadriadených, „nenechať sa vyprovokovať, ak dostanem reťazou, je koniec“, „aby sa to nezvrhlo“, „hlavne, aby som to prežil“.

4. Účastníci davu jednotlivo či po skupinách sa snažia dostať do chráneného priestoru, prípadne z priestoru, ktorý im bol zasahujúcimi vojakmi vymedzený

Prejavy verbálnej i fyzickej agresie, ničenie majetku.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: zamedziť vstup (únik) účastníkom davu do/z chráneného priestoru, obrana seba i kolegov pred prípadnými útokmi účastníkov davu, zabránenie rabovaniu.

Intervenujúce situačné premenné: chránený priestor (zamedzenie vstupu do neho/z neho, napr. staničnej haly, námestia, utečeneckého tábora a pod.), množstvo účastníkov davu versus počet zasahujúcich vojakov, časové trvanie akcie, možnosť nárastu agresivity účastníkov davu (zvýšená tendencia vniknúť – uniknúť), kvalita a kvantita informácií, stiesnený priestor, zranení vojaci.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: potreba dostať aktuálnu rolu, povinnosť zvládnuť zákrok – „nesmieme ich pustiť“, obava, že situáciu proti presile neudržia, vedomie, že môžem byť zranený ja, kolega, očakávanie nárastu agresie, strachu, napätia, hnevu, subjektívny aktuálny stav (psychická a fyzická pohoda – nepohoda), „nejako to zvládnem“, „sme na to vycvičení“, obavy, že utečenci môžu mať zbrane, nepríjemné pocity z čiastočnej bezmocnosti osôb, proti ktorým zákrok smeroval (utečenci).

5. Konflikty medzi znepriatelenými skupinami vyúsťujúce do vzájomného napádania, bitky

Znepriatelené frakcie, ľudia vytvárajúci rôzne veľké skupiny podľa ich presvedčenia (davy ľudí) a pod.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: oddeliť súperiace skupiny od seba (nadávky, bitky, výtržnosti a pod.), zastaviť pokračovanie fyzickej agresie, zadržanie a eskorta agresívnych jedincov, rozdelenie davu na menšie skupiny, obrana proti útoku jednej zo súperiacich skupín (anarchisti napadnú kordón vojakov, aby sa dostali k prívržencom krajnej pravice).

Intervenujúce situačné premenné: miesto konfliktu, intenzita násillia (stupeň vývoja situácie, keď do nej zasahujú vojaci), rýchle situačné zmeny, riziko obrátenia agresie proti zasahujúcim vojakom, prítomnosť masmédií, zahraniční účastníci davu, konanie účastníkov davu pod vplyvom návykových látok, očakávaná odmena pre agresívnych účastníkov davu za násillie alebo za konflikt s vojakmi (sociálne ocenenie), včasnosť/oneskorenosť povelu na zákrok, pocit pripravenosti na opakujúce sa akcie.

POZNÁMKY

Prežívanie zasahujúcich vojakov: akčnosť, vysoké nabudenie – „ak dôjde k zákroku, chcem byť pri tom“, „bol som nabudený, pripravený zakročiť“, uplatnenie skúseností z podobných (opakujúcich) zákrokov, pocit istoty, pocit márnosti – „nabudúce sú tu zase“, potreba čo najrýchlejšie ukončiť zákrok s čo najmenšími stratami (zraneniami), pocit nedostatočnej opory zo strany nadriadených, obava, aby sa agresívne konanie zákrokom ukončilo, „kedy sa konečne dozvieme, kto v ktorom sektore bude slúžiť a s akými úlohami?“, „prečo došlo k takému vyhroteniu situácie?“, prekvapenie z agresivity účastníkov davu, obavy z napadnutia ďalšími účastníkmi davu.

6. Účastníci davu sa i napriek opakovanej výzve zdržujú v priestore

Nepovolené zhromaždenie – vytlačenie ľudí z priestoru, provokácie predovšetkým verbálne, pasívna obrana (sedenie).

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: vytlačiť účastníkov davu z miesta, v ktorom sa sústreďujú, ukončiť či prerušiť akciu, vytlačiť ich.

Intervenujúce situačné premenné: nejasný dôvod k zákroku, značná časť účastníkov davu pod vplyvom návykových látok, veľký mediálny záujem, masmédiá na strane účastníkov davu, nepomer medzi počtom účastníkov davu a zasahujúcimi vojakmi (1 000 vojakov proti 5 000 protestujúcim), vedenie dáva protichodné rozkazy alebo s nimi bolo prerušené spojenie, akcia nie je dobre koordinovaná.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: „sám nie som presvedčený o potrebe zákroku“, „mali sme zakročiť ráznejšie a skôr“, našťvanosť na nadriadených – „nadriadení si nevážia vojakov a vystavujú ich riziku“ a na organizátorov, „aby zákrok dopadol dobre“, „malo to nejaký význam?“ (po zákroku), „proti komu zakročujú?“, „zvieratá sú inteligentnejšie“, „aby môj zákrok nebol hodnotený ako neprimeraný“, „nepôjde na mňa sťažnosť?“, „nenechať sa vyprovokovať“, „kde sa vzalo toľko nenávisť, násillia, agresie a zbraní?“, akcia nedotiahnutá, pocit znechutenia.

7. Agresívne správanie, útoky najaktívnejších účastníkov davu (verbálne i fyzické)

Agresívna obrana niektorých účastníkov v dave pred vojakmi.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: vstup do „kotla“ protestujúcich, odobratie transparentov, „vytiahnuť“ kolegov (skupinu kriminalistov) z obkľúčenia davom.

Intervenujúce situačné premenné: „vedenie poslalo 20 vojakov bez prostriedkov do davu 5 000 protestujúcich, ktorí ich obklopili a držali najmenej hodinu a pol“, niekoľkohodinové čakanie a výzvy – „spojenie nebolo, orientoval som sa podľa toho čo som videl okolo seba“, „neboli sme vybavení ochrannými prostriedkami“.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: zákroky proti pasívnym účastníkom (najmä ženy) – „mnoho vojakov išlo vpred iba na rozkaz (na polovicu)“, „pre mňa ťažko zlučiteľné „snažil som sa pomáhať kolegom z problémov zo zákroku“, „bol som unavený, dve noci sme spali vo vozidlách a jedli bagety“, „to myslí vážne, že mám zakročiť?“, „prečo došlo k takému vyhroteniu situácie?“, radosť z perfektného fungovania v jednotke, ktorá je profesionálna – „môžeme sa

na seba navzájom spoľahnúť“, vtípkovanie i v ťažkých situáciách, bezmocnosť, strach, pocit poníženia – „boli sme (ja a dvaja kolegovia) nútení ustúpiť“.

8. Agresívne správanie účastníkov v rámci normy, prípadne mierne vybočujúce z normy

V podobe verbálnej či fyzickej agresie, podľa velenia zákroku však ešte nie je dôvod k zákroku.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: čakanie na povel k zákroku, prípadne k ukončeniu akcie (bez zákroku).

Intervenujúce situačné premenné: prejavy a reakcie účastníkov davu, proti ktorým by podľa zasahujúcich vojakov bolo potrebné zakročiť, nefungujúce spojenie, vyjednávanie, výzvy, mediálny záujem, absencie informácií, neprehľadnosť situácie, minimálne inštrukcie od vedenia, „nevedeli sme do čoho ideme, chýbali informácie“.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: „nech už to konečne začne“, „to bude mela“, „čakaním som otupel, bol som znudený“, „prečo už niekto nevydá povel k zákroku?“, „bol som unavený, dve noci sme spali vo vozidlách a jedli bagety“, dlhé čakanie odvracia pozornosť, znižuje sústredenosť na zákrok, psychicky i fyzicky unavuje – „futbal začína o piatej, my vychádzame o jednej, štyri hodiny tam sedíme ako korytnačky... v autách, v nepohodlí, nie je kam si odskočiť“, podľa intenzity prejavov a ich subjektívneho hodnotenia vojakov – nárast „nabudení“, zvýšená potreba zasiahnuť, nedočkavosť, roztrpčenosť, nárast agresivity – „že do toho za chvíľku pôjdeme“, „aby už všetko bolo za nami“.

9. Agresívne fyzické útoky účastníkov davu proti zasahujúcim skupinám vojakov

Účastníci davu v početnej presile voči počtu zasahujúcich vojakov, ničenie majetku vojakov.

Kľúčové aktivity (reakcie) zasahujúcich vojakov: pôvodný cieľ – zadržať postup davu a najagresívnejších účastníkov sa v priebehu akcie mení na záchranu života a zdravia zasahujúcich vojakov, ústup z dosahu agresívneho davu.

Intervenujúce situačné premenné: zážitok pocitu úspechu účastníkov agresívneho davu, výrazný nepomer útočiaceho davu a zasahujúcich vojakov, neochota poslať posily, podcenenie situácie velením.

Prežívanie zasahujúcich vojakov: pocit ohrozenia základných životných hodnôt, pocity nenaplnenia aktuálnej role, zlyhanie (pretrvávajúce i po ukončení situácie), strach, proti agresia, potupa – „zalez sem do vozu“, bezmocnosť, zlosť na tých, ktorí tam vojakov poslali, nepripravenosť na vývoj situácie – „čo na nás nadriadený zase uvidí za chyby a oni ako to dobre zvládli“, „je ich moc“, „prečo došlo k takému vývoju situácie?“¹⁶⁾

16) BELAN, L. - PETRUFOVÁ, M.: Správanie sa príslušníkov Ozbrojených síl..., 2021.

POZNÁMKY

4 ZVLÁDANIE ZÁŤAŽOVÝCH SITUÁCIÍ

Pre efektívne zvládnutie davového správania sú v podmienkach Ozbrojených síl Slovenskej republiky spracované rôzne techniky a dotazníky, ktoré sú zamerané na správanie sa vojakov v krízových situáciách charakteru hromadného správania. Vychádzajú zo spracovaných textov autorov M. Kmošenu „*Davové správanie*“ a M. Petrufovej „*Evalvácia a autoevalvácia*“.

Technika č. 1: DAV

Dav je prechodným zhromaždením reagujúcim na rovnaké podnety podobným alebo identickým spôsobom.

Základné davové fenomény:

- **Sugescia** – je prostriedkom transformácie jednotlivcov na dav. Ide o iracionálne ovplyvňovanie človeka v smere jeho nevedomých tendencií, za zníženej kontroly vedomia. Nositeľom sugescie v dave býva vždy emócia. Prijem sugescie v dave predpokladá určitý stav osobnosti jednotlivcov, spravidla afektogénny (silno citový, vzrušený). Človek sa stáva robotom neschopným myslieť alebo preberať iniciatívu. Bezvýhradne prijíma to, čo mu hovoria a prikazujú.
- **Napodobňovanie** – týka sa predovšetkým činnosti ľudí v dave. Činnosť davu je napodobňovaním činností vychádzajúcich z iniciatívnych jednotlivcov. Nejedná sa o napodobňovanie všetkého, existuje tu určitá výberovosť.
- **Kruhovú reakciu** – spočíva v tom, že človek, ktorý dostáva od iného človeka v dave určitý podnet, napr. i náhodou, odovzdá tento podnet ďalej (typické strkanie v dave, hádzanie kameňov, rytmické pohyby, výkriky a pod.

Úlohy k technike č. 1

Hľadajte odpoveď na tieto otázky:

1. Kto v dave prijíma a kto využíva sugesciu?
2. Prečo ľudia v dave napodobujú činnosť iných ľudí v dave?
3. Sú prítomné uvedené fenomény aj inde ako v dave?
4. Ktorí ľudia sú náchylnejší k prijímaniu myšlienok iných?

Technika č. 2: TYPY DAVU

Agresívny dav (s prevládajúcimi emóciami ako sú hnev, zlosť, nenávisť a hlavným druhom činnosti je útok na niekoho, na niečo):

- **Lynčujúci** (prenasledujúci jedného človeka alebo malú skupinu osôb)
  - Konzervatívny (pánsky) – v minulosti napr. bieli južanskí otrokári, ktorí poľovali na čierneho otroka na úteku.
  - Proletársky – napr. väzni dobili donášača alebo vojaci despotického veliteľa.
  - Trestajúci – s cieľom potrestať určitý zločin – napr. znásilnenie, vraždu, incest a pod.

- **Terorizujúci** (teroristické akty smerujúce proti určitej kategórii osôb alebo proti skupinám)
  - Pogrom – krvavé, masové prenasledovanie, vraždenie (obyčajne rasové, nacionalistické),
  - Teroristické akty – osobitý druh násilia, ktorý vzbudzuje strach, hrôzu s rôznym cieľom napr. politickým, náboženským, ekonomickým. Rozoznávame teroristické akty politické, založené na činnosti gangov, mafie, medzinárodne teroristické, kvázi teroristické – rukojemníci v banke.
- **Nepokoje**
  - Vzbury – aktívne vystúpenia, odpor, odoprenie poslušnosti, vzopretie sa proti útlaku, vládnucemu poriadku a pod.
  - Demonštrácie – vystúpenie určitého počtu ľudí k prejavu spoločného myslenia, na podporu nejakej osoby, myšlienky, veci alebo naopak namierený proti nim.
  - Štrajky – dočasné kolektívne prerušenie práce s cieľom zlepšenia pracovných a iných podmienok. Vytvára nátlakovú situáciu. Charakter stavového správania má skôr spontánny štrajk, ktorý vedie k sociálnej desintegrácii. Sú odmietnutím lojality revoltou proti existujúcim ekonomickým a politickým pomerom.

Poznámka: Štrajky a demonštrácie môžeme chápať ako typ agresívneho davu len v prípade, že ich účastníci využívajú násilie pre naplnenie politických, ekonomických a iných cieľov.

Úlohy k technike č. 2

1. Určite, k akému typu davu môžeme priradiť tieto udalosti:
  - Partia neprispôsobivých ľudí sa vyberie „urobiť poriadok“ do ulíc a napáda všetkých, ktorí sa im nepozdávajú, lebo nie sú ako oni.
  - Väzenskí dozorcovia dobijú uväzneného.
  - Vojenská jednotka „sa realizuje“ pri vypočúvaní zajatca (ostreľovača), ktorý zlikvidoval niekoľko jej príslušníkov.
  - Udalosti na lodi Bounty.
  - Útok na redakciu časopisu Charlie Hebdo vo Francúzsku v roku 2015.
2. Uvedte ďalšie príklady z histórie a súčasnosti na agresívny dav a zaradte ich podľa vyššie uvedenej klasifikácie.
3. Ktoré z nasledujúcich trestných činov exponujú najviac lynčovanie? (vražda, úkladné prepadnutie, lúpež, krádež).

Technika č. 3: NEGATÍVNE PSYCHICKÉ STAVY A PANIKA

Duševný stav alebo počínanie prejavujúce sa prehnaným citovým vzrušením, sklonom k dramatizovaniu situácií, kolísaním nálady, zvýšenou sugestibilitou, prípadne strachom zo smrti, úzkostnými náladami, popudlivosťou:

- **Psychogénne reakcie a aktuálne emočné prejavy** – zmeny v správaní vojakov, abnormálne reakcie, ktoré sú neprimerané pôsobiacej situácii.

POZNÁMKY

- **Únava** – fyziologický a psychologický dôsledok dlhšie trvajúcej činnosti organizmu a psychiky vyjadrujúci skutočnosť, že zásoby fyzických a psychických síl nie sú nevyčerpatelne.
- **Strach** – negatívny psychický stav vyznačujúci sa ostrými silnými tiesnivými a nepríjemnými citovými prežitkami, ktoré majú situačne rôznu kvalitu, má predmetný základ – zdroj ohrozenia je objektivizovaný.
- **Úľak** – vyvolaný neočakávanými, krátko pôsobiaciimi podnetmi. Prevládajúca je vrodená reakcia, má rýchly priebeh aj odoznenie. Typický pri ohrození zvonku.
- **Úzkosť** – vzniká z bližšie neurčených, nie predmetných javov a ich dôsledkov, zdroj ohrozenia nie je objektivizovaný, človek sa cíti byť ohrozený, ale nevie kým alebo čím.
- **Obava** – v prežívaní človeka dominuje pocit strachu o blízkych, ohrozenie hodnôt a ideálov.
- **Hystéria** – nervová porucha (choroba) prejavujúca sa zvýšenou reakciou na vonkajšie dojmy (záchvat, smiech a pod.).

Úlohy k technike č. 3

1. Na základe poznatkov o zvládaní stresu u jednotlivca charakterizujte príčiny vzniku negatívnych stavov a ich prejavy.
2. Určite mieru ich vplyvu na vznik a intenzitu paniky.
3. Hľadajte možnosti ich regulácie vo vojenskej činnosti.
4. Z hľadiska priebehu paniky určite fázu, v ktorej sa jednotlivé typy najsilnejšie prejavujú.

Dotazník č. 1: PSYCHICKÉ A TELESNÉ PRÍZNAKY STRESU

	Zakrúžkujte, ako často sa Vám to stáva	vôbec	zriedka	občas	často
1.	Cítite nervozitu, napätie, vnútorné chvenie	0	1	2	3
2.	Cítite nadmernú podráždenosť	0	1	2	3
3.	Cítite sa precitlivený, urazený, plačlivý	0	1	2	3
4.	Ľahko vybuchnete, nazlostíte sa	0	1	2	3
5.	Večer veľmi dlho zaspávate	0	1	2	3
6.	Kričíte na niekoho iného, keď máte zlosť	0	1	2	3
7.	Budia vás v noci desivé sny	0	1	2	3
8.	Ráno sa skoro zobudíte a nemôžete spať	0	1	2	3
9.	Po spánku sa cítite unavený, dolámaný	0	1	2	3
10.	Obávate sa budúcnosti a zaoberáte sa problémami	0	1	2	3
11.	Vyhýbate sa nepríjemnostiam a bojíte sa, že to zle dopadne	0	1	2	3
12.	Odkladáte nepríjemné či ťažké úlohy	0	1	2	3
13.	Máte problémy s trávením, nechutí vám jesť, jete príliš veľa	0	1	2	3
14.	Máte žalúdočné ťažkosti, nervozitu či bolesti	0	1	2	3

POZNÁMKY

15.	Máte pocity únavy, malátnosti, snahu odpočívať	0	1	2	3
16.	Mávate problémy nadýchnuť sa	0	1	2	3
17.	Rozbúcha sa vám srdce alebo vás bolí pri srdci	0	1	2	3
18.	Trpíte bolesťami hlavy	0	1	2	3
19.	Stratila alebo znížila sa chuť k sexu	0	1	2	3
20.	Stáva sa vám, že sa nápadne nepríjemne potíte	0	1	2	3
21.	Cítite mravčenie alebo chlad v končatinách	0	1	2	3
22.	Mávate problémy sústrediť sa, zapamätať si	0	1	2	3
23.	Jete rýchlo, hltavo, nesústredene	0	1	2	3
24.	Mávate bolesti chrbta	0	1	2	3
25.	Rýchlo sa telesne vyčerpáte, ľahko sa unavíte	0	1	2	3
26.	Objavujú sa záškľby viečok, tik tváre	0	1	2	3
27.	Objavuje sa tras rúk, prípadne tela	0	1	2	3
28.	Pijete viac alkoholu ako predtým	0	1	2	3
29.	Vyfajčíte viac cigariet ako predtým	0	1	2	3
30.	Mávate závrate alebo pocity zvracania	0	1	2	3
31.	Myšlienky, ktorých sa nemôžete zbaviť	0	1	2	3
32.	Býva vám na omdlenie alebo mávate závrate	0	1	2	3
33.	Ste zvýšene kritický voči ostatným	0	1	2	3
34.	Máte pocity úplného nedostatku energie	0	1	2	3
35.	Máte pichavú bolesť pri srdci alebo na hrudi	0	1	2	3
36.	Hádate sa s partnerom	0	1	2	3
37.	Náhle sa takmer bezdôvodne ľakáte	0	1	2	3
38.	Máte strach, že sa nedokážete ovládnuť	0	1	2	3
39.	Trápíte seba výčitkami	0	1	2	3
40.	Máte pocity osamelosti alebo zbytočnosti	0	1	2	3
41.	Bojíte sa vecí, ktorých sa väčšina ľudí nebojí	0	1	2	3
42.	Máte pocit, že ostatní vám nerozumejú	0	1	2	3
43.	Trpíte pocitom menejcennosti	0	1	2	3
44.	Opakovane musíte veci kontrolovať	0	1	2	3
45.	Máte pocit, že sa nedokážete sústrediť	0	1	2	3
46.	Máte chuť niečo zničiť alebo rozbiť	0	1	2	3
47.	Máte pocit, že všetko vás stojí priveľa úsilia	0	1	2	3
48.	Máte chvíľkové pocity strachu a paniky	0	1	2	3
49.	Máte pocit osamelosti, aj keď ste medzi ľuďmi	0	1	2	3
50.	Máte pocit, že veci okolo vás sú cudzie, neskutočné	0	1	2	3

Vyhodnotenie

Vyššie hodnoty u niektorých položiek môžu znamenať, že na stresovú situáciu odpovedáte nasledovne:

- a) skôr telesné prežívanie stresu pri položkách: 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 30, 32, 35,

POZNÁMKY

- b) skôr úzkostné prežívanie stresu pri položkách: 1, 2, 5, 7, 10, 11, 12, 16, 23, 31, 37, 38, 41, 44, 48, 50,
- c) skôr depresívne prežívanie stresu pri položkách: 3, 8, 9, 15, 22, 34, 39, 40, 43, 45, 49,
- d) skôr konfliktné prežívanie stresu pri položkách: 4, 6, 33, 36, 42, 46, 47,
- e) skôr závislosť prežívania stresu pri položkách: 13, 28, 29.

Dotazník č. 2: REBRÍČEK STRESOROV PODĽA HOLMESA A RAHEHO

Autori Holmes a Rahe vytvorili na základe výskumu rebríček stresorov odstupňovaný od najťažšieho stresoru (100 bodov).

Stresor	Body
Smrť manžela alebo manželky	100
Rozvod	73
Rozpad manželstva	65
Väzenie	63
Smrť blízkeho člena rodiny	63
Lahšia nehoda alebo choroba	53
Svadba	50
Strata zamestnania	47
Zmierenie manželov	45
Odchod do dôchodku	45
Choroba alebo zmena v správaní blízkej osoby	44
Tehotenstvo	40
Sexuálne problémy	39
Narodenie dieťaťa, adopcia	39
Zmena zamestnania	39
Negatívna zmena príjmu	38
Smrť priateľa	37
Zmena pracovného zamerania	36
Manželský spor	35
Zabavenie majetku	31
Vypovedanie pôžičky	30
Zmena zodpovednosti v práci	29
Odchod dieťaťa z domova	29
Problémy s príbuznými zo strany partnera	29
Vynikajúci osobný úspech	28
Manželka začala alebo prestala pracovať	26
Zahájenie alebo ukončenie štúdia	26
Zmena životných podmienok	25
Zmena osobných zvykov	24
Problémy s nadriadeným	23

Zmeny v pracovnom čase	20
Zmena bydliska	20
Zmena školy	20
Zmena rekreácie	19
Zmena náboženských aktivít	19
Zmena spoločenských aktivít	18
Pôžička na menšiu kúpu (chladnička, TV...)	17
Zmena rytmu spánku a bdeniu	16
Veľká zmena v počte členov rodiny	15
Zmena stravovacích návykov	15
Dovolenka	13
Vianoce	12
Dopravný priestupok	11

Vyhodnotenie

Vypočítajte si počet bodov dosiahnutých za posledný rok. Ak ste získali:

- 150 – 200 bodov ocitáte sa v skupine osôb mierne ohrozených stresovými vplyvmi,
- 200 – 300 bodov patríte do skupiny rizikových osôb,
- nad 300 bodov ste silne rizikový z hľadiska zdravotných problémov.

4 ZÁVER

Aktívna služba profesionálnych vojakov je takmer vždy spojená s reálnou existenciou špecifického typu sociálneho správania. Operácie, ktoré sú vedené v konkrétnom politickom, sociálno-ekonomickom, kultúrnom a vojenskom prostredí zákonnite ovplyvňujú správanie sa profesionálnych vojakov. Situácie ako sú ohrozenie života a zdravia, konflikty, adaptačné problémy alebo negatívne psychické stavy určujú reakcie vojakov na tieto neobvyklé udalosti. Úlohy, ktoré plnia príslušníci Ozbrojených síl Slovenskej republiky v priestoroch nasadenia sú stále náročnejšie a zložitejšie. Počas plnenia týchto úloh sú profesionálni vojaci vystavení stresujúcim až traumatizujúcim situáciám. Okrem bojových stresorov (stresory v nasadení) pôsobia na vojakov aj stresory zapríčinené hromadným správaním obyvateľstva – davové správanie, kolektívne a hromadné správanie a pod.

Profesionálni vojaci by mali absolvovať výcvik zameraný na zvládanie správania sa v krízových situáciách, a to v oblasti pedagogicko-psychologickej prípravy, morálno-vôľových vlastností, mali by byť fyzicky zdatní, mať manažérske schopnosti a zručnosti a ovládať cudzie jazyky (najmä angličtinu a jazyk príslušnej krajiny, kde OS SR pôsobia). Tieto skutočnosti by mali byť obsahom ďalších odborných diskusií v rámci analýz a tvorby koncepcie vojenského vzdelávania, či už vysokoškolskej prípravy, kariérneho vzdelávania alebo celoživotného vzdelávania, ktoré sú ideálnou formou skvalitňovania prípravy príslušníkov OS SR pôsobiacich tak v misiách, ako aj v mierovom živote. Je nevyhnutné sa tejto problematike neustále venovať a vytvárať tak lepšie predpoklady pre prevenciu v rámci davového správania.

POZNÁMKY

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- BELAN, Ľ.: *Bezpečnostný manažment : Bezpečnosť a manažérstvo rizika [CD-ROM]. 1. časť: Bezpečnosť.* Žilina : Žilinská univerzita, 2015. ISBN: 978-80-554-1138-5.
- BELAN, L. - PETRUFOVÁ, M.: Správanie sa príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky v krízových situáciách. In: *Politické vedy* [online], roč. 24, 2021, č. 1, s. 70-94. ISSN 1335-2741. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.70-94>>.
- IVANČÍK, R.: Teoreticko-metodologický pohľad na bezpečnosť. In: *Krízový manažment*, roč. 11, 2012, č. 1, s. 5-14. ISSN 1336-0019.
- Global Trends 2025 : A Transformed World* [online]. Washington D.C., US Government Printing Office, 2008 [cit. 14-10-2021]. Dostupné na internete: <https://www.dni.gov/files/documents/Newsroom/Reports%20and%20Pubs/2025_Global_Trends_Final_Report.pdf>.
- HESS, B. B. - MARKSON, E. W. - STEIN. P. J.: *Instructor's Manual : Sociology.* 3. vyd. New York : Macmillan, 1988. 533 s. ISBN 0023544317.
- KOTLER, P. - CASLIONE, J. A.: *Chaotika : Řízení a marketing v éře turbulencí.* 1. vyd. Brno : Computer Press, 2009. 214 s. ISBN 978-80-251-2599-1.
- KMOŠENA, M.: *Dav a panika.* 1. vyd. Liptovský Mikuláš : 4D s. r. o., 2004. 57 s.
- Le BON, G.: *Psychologie davu.* Praha : Portál, 2016. 167 s. ISBN 978-80-262-1028-3.
- LOFLAND, J.: *Protest : Studies of Collective Behavior and Social Movements.* New Brunswick : Transaction Books, 1985. 349 s. ISBN 978-0-88738-876-7.
- MIKA, T. V. - LESZCZYNSKI, M.: Súčasný zmeny v prostredí a nové poňatie bezpečnosti z pohľadu teórie krízového manažmentu. In: *Security Revue : International magazine for security engineering*, 2010. ISSN 1336-9717.
- NORTHOUSE, P. G.: *Leadership : Theory and Practice.* Thousand Oaks : Sage Publications, 2010, ISBN 978-1-4129-7488-2.
- PETRUFOVÁ, M. - BELAN, Ľ.: *Modelovanie správania sa jednotlivcov a davu v krízových situáciách.* 1. vyd. Ostrowiec Świętokrzyski : Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości, 2015. 193 s. ISBN 978-83-64557-13-2.
- PETRUFOVÁ, M. - KMOŠENA, M.: Vybrané aspekty zvládania davového správania v priestoroch nasadenia personálu Ozbrojených síl Slovenskej republiky. In: *Zvládání extrémních situací : 3. ročník mezinárodní konference : 22.-26.11.2010, Praha, Spiritka.* Praha : Casri, 2010. 15 s. ISBN 978-80-254-8493-7.
- STANOVA, I.: Krízová komunikácia [online]. PMP Marketing, 2012 [cit. 2021-10-25]. Dostupné na internete: <<http://www.pmp-marketing.com>>.
- ŠIMÁK, Ľ.: *Krízový manažment vo verejnej správe.* Žilina : Žilinská univerzita, FŠI, 2004. 243 s. ISBN 80-88829-13-5.
- THIO, A. - TILLES, S.: *Sociology.* New York : HarperCollins College Div, 1991. 225 s. ISBN 978-0060466244.
- THOM, R.: Krize a katastrofa. In: VODÁČKOVÁ, D.: *Krizová intervence.* Praha : Portál, 2002, s. 32. ISBN 80-7178-696-9.

VODÁČKOVÁ, D.: *Krizová intervence*. Praha : Portál, 2002. 544 s. ISBN: 80-7178-696-9.
VOLNER, Š.: Bezpečnosť, riziká a hrozby 21. storočia. In: *Obrana a stratégia*, 2005 č. 2, s. 71-86. ISSN 1802-7199.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Charakterizujte, aké činitele vplyvajú na súčasnú bezpečnosť.
2. Čo rozumiete pod pojmom bezpečnosť, ohrozenie, hrozby a krízové situácie?
3. Charakterizujte druhy davu a fungovanie davu.
4. Charakterizujte prejavy obranných reakcií – útok a únik.
5. Popíšte správanie sa vojakov v rôznych formách asymetrických ohrození v dave.

rtn. PhDr. Róbert **TOMÁŠEK**

ÚVOD

Politická moc, armáda, morálka a etika sú ako spojené nádoby. Nemali by existovať oddelene. V histórii ľudstva sa mnohé štáty, národy a spoločnosti snažili o nájdenie rovnováhy medzi týmito zásadnými stránkami spoločenského života. Často dokonca rozhodovali o prežití tej-ktorej spoločnosti. Ako uvádza Clausewitz ¹⁾, vojna určitého spoločenstva (ale aj celých národov) vychádza vždy z určitého politického stavu a je vyvolaná len istou politickou pohnútkou. Vojna je nástrojom politiky, pokračovaním politických stykov a ich realizáciou inými prostriedkami. Nie je ľahké držať sa morálnych a etických zásad pri dosahovaní určitého politického cieľa realizovaného prostredníctvom vojny.

Vojnové konflikty, súčasné aj minulé, nás jednoznačne presvedčajú o tom, že dosiahnuť optimálny stav „spojených nádob“ vojny a etiky je náročné a ťažko realizovateľné i dnes v 21. storočí. Práve naopak, technické vymoženosti našej doby dokážu v krátkom časovom úseku regionálny konflikt preklasifikovať na problém globálny. Či už ide o zbrane hromadného ničenia, informačné technológie alebo ohrozenie napríklad biologickými zbraňami. Všetky tieto formy ohrozenia bezpečnosti ľudstva majú s etikou veľmi málo spoločné a až priveľmi súvisia s politikou jednotlivých štátov, nadnárodných korporácií, aliancií a koalícií.

„Globálna politika v posledných desaťročiach výrazne zmenila svoju tvár aj svoje priority a ciele. Táto zmena, ovplyvnená pádom bipolárneho systému sveta, priniesla so sebou mnohé nové negatíva a hrozby, ktoré musí ľudstvo riešiť. Objavujú sa nové riziká a hrozby, ktoré sú zásadne odlišné od tých, ktoré trápili ľudský rod od jeho vzniku.“²⁾

Z histórie vieme, že k stretom civilizácií (fyzickým i kultúrnym) dochádzalo počas celej existencie ľudstva. Výsledok bol zväčša rovnaký – jedna civilizácia ovládla tú druhú, či už cestou vojnového konfliktu, kultúrneho šoku alebo ich kombináciou. V hre bolo vždy mnoho špecifických faktorov a historických faktov, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili výsledok stretu. Dnes, v dobe globalizácie, keď sa celý svet zmenšuje, Huntington ³⁾ hovorí až o siedmych civilizáciách, ku ktorým stretu skôr alebo neskôr príde. Je zrejmé, že proces globalizácie prináša výrazné zmeny v politickej a spoločensko-kultúrnej úlohe náboženstva.

Náboženstvo sa často stáva najvýznamnejším nositeľom skupinovej identity. Tam, kde rastie obava z ohrozenia tejto identity (národov, civilizácií) dramaticky rastie sila „náboženského fundamentalizmu“, ktorý niekedy prerastá do fanatizmu či nábožensky zdôvodňovaného terorizmu. ⁴⁾

1) CLAUSEWITZ, C. von: O válce, 1996.

2) HOFREITER, L.: Securitológia, 2006, s. 35.

3) HUNTINGTON, S. P.: Střet civilizací, 2001.

4) HALÍK, T.: Prolínání světů, 2006.

Pojmy morálka a etika v kontexte ozbrojených síl a ich vzájomné vzťahy sú neustále riešené každým štátom, ale i medzinárodným spoločenstvom. Výsledné riešenia často nezohľadňujú etické a morálne princípy spoločnosti. Dôsledky takéhoto spôsobu správania pociťujeme už teraz: neustála hrozba použitia jadrových zbraní štátmi ako Irán, KĽDR; genocídy; občianske vojny; nárast radikálneho nacionalizmu a neznášanlivosti; ekonomická nerovnováha; organizovaný zločin; nerovnomerný demografický vývoj; nedostatok životne dôležitých zdrojov vrátane vody. Za vznikom resp. prehĺbením týchto hrozieb sú zlé politické a mocenské rozhodnutia, ktoré sa nesnažia o vyriešenie uvedených problémov etickým spôsobom a pre dobro obyvateľov, ale hľadajú riešenia, ktoré vyhovujú určitej skupine a jej vlastným záujmom.

1 DEFINOVANIE ZÁKLADNÝCH POJMOV

Morálka a etika sú pojmy všeobecne známe a často používané. Nielen laická verejnosť, ale veľakrát aj v médiách sú slová morálka a etika interpretované ako synonymá, preto je potrebné tieto pojmy zdefinovať a uvedomiť si rozdiel medzi nimi.

Uvedenými pojmi sa zaoberali už antickí myslitelia, ktorí sa začali zamýšľať nad ich významom a rozdielnosťou. Už v tej dobe vnímali ich úzku prepojenosť a vzájomnú podmienenosť medzi sebou. Ich pohľad bol odlišný od pohľadu niektorých stredovekých autorov zaoberajúcich sa politikou a s ňou spojenou politickou (ne)etikou pri dosahovaní vlastných cieľov v zmysle hesla „*úcel svätí prostriedky*“.

1.1 Morálka

Morálka ⁵⁾ (z lat. *mos* – vôľa, predpisy, mravy, ale tiež *moralis* – mravný) je v Slovníku cudzích slov definovaná ako sféra ľudského konania a správania pozorovateľná z hľadiska etických hodnôt, cez konanie dobra a zla, mravného konania – ide o súhrn určitých mravných zásad a noriem. ⁶⁾

Etický slovník uvádza, že morálka reguluje správanie človeka vo všetkých sférach jeho spoločenského života – v osobnom a pracovnom živote, v politike, vo vede, v spoločnosti. ⁷⁾

Ako uvádza Mácha a Marušiak „...morálka tu existovala už v dobe, keď ešte neexistoval štát, t. j. v prvotnopospolnej spoločnosti.“ ⁸⁾ Schopnosť rozlišovania dobra a zla je vlastná len človeku. Len on dokáže (ak chce alebo je prinútený) regulovať svoje správanie. ⁹⁾ Táto schopnosť zaručila človeku prežiť nielen v okolitom prírodnom svete, ale hlavne prežiť v tom „ľudskom“, ktorý má svoje vlastné vnútorné väzby, štruktúry a pravidlá. Martinka ¹⁰⁾ pripomína, že „...úsilie gréckych filozofov vyrastalo do určitej miery zo staršej tradície, ešte predteoretickej. Už ona mala svoj počiatok

5) Etymologický význam slova morálka je zhodný s etymologickým významom slova etika.

6) PETRÁČKOVÁ, V. - KRAUS, J. a kol.: Slovník cudzích slov, 1997.

7) KON, I. S. a kol.: Etický slovník, 1978.

8) MÁCHA, K. - MARUŠIAK, M.: Etika a dnešok, 1963, s. 31.

9) Morálka nezahrňuje len oblasť určitých mravných názorov, ktoré môžeme rozumom pochopiť a vysvetliť. Morálka je okrem toho založená do značnej miery aj na ľudských emóciách, citoch, a je dobre známym faktom, že cit sa často stavia proti rozumu, že citovo založení ľudia reagujú vo svojom správaní inak, ako žiadajú zákony logiky (MÁCHA, K. - MARUŠIAK, M.: Etika a dnešok, 1963).

10) ARISTOELES.: Politika, 2006, s. 13.

POZNÁMKY

a predmet v elementárnej skladbe cieľavedomého ľudského konania. Zámernosť a relatívna autonómnosť praktického počínania človeka oddávna celkovo samozrejme podnecovali potrebu základnejšej orientácie konajúceho v záujme udržania a uľahčenia si života v rámci rodu.“

Morálka je vlastná len človeku. U zvierat nemôžeme hovoriť o morálke, aj keď u niektorých cicavcov sa nám isté prejavy ich správania vo svojej skupine alebo voči svojim mláďatám môžu javiť ako morálne správne. Aristoteles učil svojich žiakov, že „...dobrými a cnostnými sa ľudia stávajú troma vecami, totiž prirodzenosťou, zvykom a rozumom. Najprv sa treba narodiť, a to ako človek, nie ako nejaký živočích, a ďalej s určitými vlastnosťami tela a duše. ...ostatné živočíchov žijú najmä podľa svojej prirodzenosti, niektoré aj čiastočne podľa zvyku, človek však aj podľa rozumu, lebo len on má rozum“ .¹¹⁾

Mariaňski z pohľadu sociálneho fenoménu definuje morálku ako sociálny jav, ktorý sa prejavuje v interpersonálnych vzťahoch medzi jednotlivcami a sociálnymi skupinami.¹²⁾ Človek je subjektom i objektom morálne vymedzených konaní, je mierou spoločnosti a jej inštitúcií a v konečnom dôsledku jeho dokonalosť je cieľom spoločenských konaní. Mravné hodnoty sú vymedzené cez osobné hodnoty. Na základe toho morálka vytvára možnosť sebaurčenia vo vzťahu k rozličným alternatívam konania v situáciách vedomej a slobodnej voľby. Morálne dobro a zlo vzniká, existuje, rozvíja sa alebo zaniká v človeku ako osobe.

V každej spoločnosti bolo, je a vždy aj bude žiaduce, aby sa každý jednotlivec správal v istých situáciách správne (morálne), a tým minimálne ohrozil ostatných členov spoločnosti i seba. Na tento účel nám slúžia morálne normy.

1.2 Etika

Etika je výraz úzko súvisiaci s morálkou. Všeobecne je vnímaná ako teória morálky. Je považovaná za jednu z najstarších filozofických disciplín. Začína sa formulovať už u Aristotela a jeho žiakov, postupne prechádza vlastným vývojom, je ovplyvnená historickými a spoločenskými zmenami.

Etika¹³⁾ (z grec. éthos – zvyk, obyčaj, mrav) je v Etickom slovníku definovaná ako filozofická disciplína, ktorej objektom skúmania je morálka.⁷⁾ Je to jedna z najstarších teoretických disciplín, ktorá vznikla a vyvíjala sa po boku filozofie už od čias otrokárskej spoločnosti. V najširšom zmysle slova je etika vedná disciplína zaoberajúca sa morálnymi javmi. Je teoreticky povolaná riešiť tie praktické morálne problémy, ktoré súvisia s každodenným životom človeka. Ciele etiky sú formulované ako idey o tom čo má byť, o dobre a zle v podobe ideálov, morálnych princípov a noriem správania sa, v učení o poslaní človeka a zmysle jeho života.

11) ARISTOTELES.: Politika, 2006, s. 272.

12) GLUCHMAN, V. - DOKULIL, M.: Teoretické otázky etiky, 1998.

13) Termín etika súvisí etymologicky s „ethosom“, pričom toto slovo vyjadrovalo pôvodne niečo, čo je ľuďom spoločné, čo tvorí pospolitost' ich života. Už sama etymologická súvislosť svedčí v prospech chápania etiky ako spoločenského činiteľa, ako stránky spoločenských vzťahov (MÁCHA, K. - MARUŠIAK, M.: Etika a dnešok, 1963, s. 12).

Aristoteles použil slovo etika ako prvý, keď ním označil také konanie ľudí, ktoré bolo cnostné a správne.¹⁴⁾ Jeho žiaci všetky jeho spisy o problémoch morálky nazývali etikou. Pojmom etika zvyčajne označoval takú disciplínu, ktorá sa zaoberala mravným posudzovaním rozlišujúcim žiaduce konanie od nežiaduceho, ktorá skúmala predpisy, motívy a ciele ľudského konania.

Mnohí autori sa pokúsili členiť etiku podľa rôznych hľadísk. Napríklad Vajda člení etiku na:

- **všeobecnú etiku**, ktorá sa snaží o systematický opis a interpretáciu etických kategórií, vzťahov a činností,
- **etiky jednotlivých historických etáp vývoja ľudstva**,
- **etiky z aspektov príbuzných spoločenských javov či disciplín** ako je psychológia morálky, morálka politiky, práva, vedy,
- **profesijné etiky**.¹⁵⁾

Etika, ako dôležitá súčasť života každej spoločnosti, musí byť schopná reflektovať na aktuálne problémy, ktoré v nej rezonujú. Medzi najnovšie problémy ľudstva, ktoré etika nemôže nechať bez adekvátnej reakcie patria:

- použitie zbraní hromadného ničenia,
- zneužívanie kybernetického priestoru,
- použitie nanotechnológií,
- internet,
- umelé oplodnenie,
- génové inžinierstvo.

Toto sú nové výzvy, ktoré so sebou prináša nezastaviteľný rozvoj a vývoj spoločnosti.

1.3 Vojna a politika

Vojna je stará ako ľudstvo samo. Konflikty rôznych rozmerov sa tiahnu naprieč celou známou históriou. Skúsenosti a zručnosti, technické a technologické objavy a výdobytky postupne menili aj charakter vedenia konfliktov.

Ešte i dnes sa vojenské doktrinálne prostredie opiera o poznanie velikánov vojnového a politického umenia minulých storočí ako sú napríklad Antoine Henri Jomini¹⁶⁾, Carl von Clausewitz¹⁷⁾ alebo Niccolo Machiavelli. Myšlienky a názory naj-

14) MÁCHA, K. - MARUŠIAK, M.: Etika a dnešok, 1963.

15) VAJDA, J.: Etika, 1995.

16) Antoine Henri Jomini (1779 – 1869) slúžil ako nižší dôstojník u Napoleona. Bol chránenec maršala Michela Neyeho. Krivda, ktorú utrpel od náčelníka štábu francúzskej armády ho prinútila v roku 1813 ku rezignácii a vstúpil do služieb ruskej armády. Slúžil jej viac ako 56 rokov. Odmietol sa však akokoľvek podieľať na operáciách proti Napoleonovi. Venoval sa študovaniu a rozborom napoleonských bitiek, základných pravidiel boja a pod. Dielo „Prehľad vojenského umenia“ je jeho najrozsiahljším, najzrozumiteľnejším a najčastejšie citovaným dielom (DUPUY, R. E. - DUPUY, T. N.: Historie vojenství, 1997).

17) Carl Philipp Gottfried von Clausewitz (1780 – 1831) je najznámejší pruský vojenský filozof a historik, ktorý sa snažil svojimi poznatkami, postrehmi a myšlienkami stanoviť základné pravidlá stra-

POZNÁMKY

významnejšieho vojenského filozofa a stratéga Carla von Clausewitza sú dodnes rešpektované a sprostredkované používané či už v doktrínach rôznych armád, alebo pri vzdelávaní vyšších dôstojníkov a generálov.

Vojna je všeobecne definovaná ako ozbrojený konflikt medzi štátmi alebo národmi, resp. medzi frakciami v rámci štátu (občianska vojna). Tento konflikt je realizovaný nátlakom s úmyslom prinútiť porazenú stranu splniť vôľu víťaza. Príčiny vojny sú ideologické, politické, rasové, ekonomické, náboženské.

Sutor vníma vojnu ako jedno z najväčších ziel v ľudských dejinách, ktoré vzniká v dôsledku zlyhania politiky, pretože politika je umenie umožniť a zabezpečiť spolunažívanie všetkých.¹⁸⁾

Doktrína Ozbrojených síl Slovenskej republiky, ktorá vychádza z doktríny NATO AJP-01(C) „Allied Joint Description“ v čl. 1.014 uvádza, že mier, ale ani vojna neexistujú vo svojich extrémnych podobách. Pojem „vojna“ má zložitý právny status vo vzťahu k medzinárodnému právu upravujúcemu okolnosti, v ktorých môžu štáty použiť ozbrojené sily (tradične zaužívaný výraz *jus ad bellum*) a spôsob, akým sa ozbrojené sily používajú (*jus in bello*). Ďalej sa uvádza, že vojna je sociálny, a taktiež vojenský fenomén. Preto je použitie sily s jej rôznymi obmedzeniami založené na širších otázkach, ako sú výhradne vojenské spôsobilosti.

Podľa ústavného zákona č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu, čl. 2 „...vojnu vypovie prezident na základe rozhodnutia Národnej rady SR len za podmienok, že SR je napadnutá cudzou mocou, ktorá jej vypovedala vojnu alebo ktorá bez vypovedania vojny narušila jej bezpečnosť, alebo za podmienky, že vypovedaním vojny SR plní svoje záväzky vyplývajúce z členstva v organizácii vzájomnej kolektívnej bezpečnosti¹⁹⁾ alebo z medzinárodnej zmluvy o spoločnej obrane proti napadnutiu“.

Clausewitz, nemecký veľikán vojenského umenia z čias vojen proti Napoleonomi, vojnu definuje ako „akt násilia s cieľom donútiť protivníka, aby sa podriadil našej vôli“.²⁰⁾ Vojnové umenie sa vo svojom najvyššom stanovisku stáva politikou, ale samozrejme politikou, ktorá nepíše nóty, ale bojuje vo vojne. Vojna je nástrojom politiky, pokračovaním politických stykov a ich realizáciou inými prostriedkami.

Prvotný cieľ, pohnútkou vojny, je vždy politický účel vojny. Sutor uvádza, že je „... neustále potrebné dbať o to, aby sa politika vo svojich cieľoch a prostriedkoch udržia-

---

tégie a taktiky boja. Jeho teória má hlboké historické korene a bohatú teoretickú a metodologickú základňu. Osvojil si poznatky vedy a filozofie svojej doby a vytvoril progresívnu teóriu vojny, ktorá znamenala vrchol vo vývoji vojenskej vedy v 19. storočí. Vychádzal z vlastného rozboru 130 vojen a vojenských ťažení z rokov 1566 až 1815. Ganoczy uvádza, že ešte aj súčasné americké doktrínálne prostredie sa pridáva Clausewitza. Nadčasovosť jeho myšlienok potvrdzuje aj fakt, že pruská armáda fungovala podľa jeho vzoru ešte viac ako sto rokov po jeho smrti. I napriek tomu, že bol v Rusku znávaný, viacerí ruskí vodcovia sa riadili jeho dielom a myšlienkami.

18) SUTOR, B.: Politická etika, 1999.

19) Prvýkrát vo svojej histórii NATO použilo tzv. „článok 5“ Severoatlantickej zmluvy pri boji proti terorizmu v Afganistane. Je to článok, ktorý zaväzuje všetkých členov Aliancie, že pri napadnutí jedného z jeho členov (alebo viacerých) bude to považované za útok proti všetkým členom Aliancie. Každá zmluvná strana má potom právo uplatniť si právo na obranu podľa článku 51 Charty Organizácie spojených národov.

20) CLAUSEWITZ, C. von: O válce, 1996, s. 23.

vala v rámci platných predstáv o dobre a zle. Boj o prežitie, získanie moci a nadvlády sa vždy spájal s násilím. Postupne sa násilie a brutalita pretransformovali do boja politického, kde šikovný politik, diplomat, stratég alebo manipulant, dokázal získať to, čo by iný musel získať násilím. Dejiny sú plné takýchto príkladov brutálnych vojen i brilantných „politických ťahov“. ²¹⁾

To, že politika a prostriedky, ktoré používa na dosahovanie svojich cieľov (vrátane ozbrojených síl) nemusia striktno z pohľadu politikov konať eticky je historická skutočnosť. Sutor uvádza, že „...politika nie je vo svojom vonkajšom prejave a v primárnych motívoch konania orientovaná bezprostredne na veľké ciele spoločného dobra, ako sú mier, ľudské práva, spravodlivosť, ale na presadzovanie určitých záujmov; záujmov sociálnych zoskupení, politických strán, štátov. Hodnoty spoločného dobra si pritom vyžadujú len dodatočnú pozornosť, ak má byť ľudsky dôstojné spolunažívanie v konkurenčnom vzťahu záujmov možné.“ ²²⁾

Výsledkom konfliktov a vojen sú ľudské obeť, vysoké materiálne straty, masívne porušovanie ľudských práv a občianskych slobôd. Mnoho ľudí sa počas konfliktov i po ich skončení dostáva do pozície utečencov alebo sú tzv. „vnútorne presídlení“. Najmä tieto problémy globálnej bezpečnosti predstavujú najväčšiu výzvu pre medzinárodné spoločenstvo, ale i pre jednotlivé organizácie ²³⁾, aby dokázali v zmysle Charty OSN chrániť ľudstvo pred hrozbami, ktoré ho môžu zničiť.

Štát, reprezentovaný svojou politickou elitou, by mal byť najväčším garantom bezpečia svojich občanov, resp. pri konflikte rôzneho druhu by sa mal snažiť o čo najrýchlejšie, a pre štát a jeho občanov najvýhodnejšie ukončenie konfliktu, a to všetkými dostupnými prostriedkami ako sú diplomacia, ozbrojené sily, atď.

Podobne rozmýšľal aj Aristoteles, ktorý uviedol, že „...najhoršie je ozbrojené bezprávie. Človek má od prírody ako zbrane rozumovú schopnosť a morálku. ...Človek bez morálky je najbezbožnejšou a najdivokejšou bytosťou. Naproti tomu spravodlivosť je vlastná štátnemu spoločenstvu; lebo v štátnom spoločenstve vládne právo a právo rozhoduje o tom, čo je spravodlivé.“ ²⁴⁾

Vojna nesmie byť nikdy posudzovaná izolovane od politických súvislostí, a aj keď je vedenie vojny v hlavných rysoch politikou, ktorá vymenila pero za meč, prejavuje sa predsa len prostredníctvom ozbrojeného zápasu, ktorý má relatívnu samostatnosť a vlastnú logiku vývoja. Podľa Clausewitza sa nesmie zabúdať ani na psychologické a morálne faktory, ktoré majú zásadný vplyv na priebeh a výsledok vojny, ozbrojeného útoku alebo ťaženia. ¹⁾

2 OZBROJENÉ SILY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Dňa 1. januára 1993 vznikla Armáda Slovenskej republiky, ktorá sa na základe požiadaviek a nastávajúcich okolností postupne pretransformovala na Ozbrojené sily Slovenskej republiky (ďalej len „OS SR“). Postupne došlo k znižovaniu počtu pro-

21) SUTOR, B.: Politická etika, 1999, s. 9.

22) SUTOR, B.: Politická etika, 1999, s. 54.

23) OSN, NATO, OBSE, Liga arabských štátov, MAAE, Červený kríž, atď.

24) ARISTOTELES: Politika, 2006, s. 30.

POZNÁMKY

fesionálnych vojakov, k profesionalizácii OS SR a k ich modernizácii. Od svojho vzniku sa OS SR aktívne zapájajú do vojenských a mierových operácií medzinárodného krízového manažmentu (ďalej len „MKM“), pomáhajú civilnému obyvateľstvu pri živelných pohromách a plnia si svoje základné úlohy vyplývajúce z platnej legislatívy.²⁵⁾

Zo sociologického hľadiska ozbrojené sily predstavujú rozsiahly (veľký) a zložitý sociálny systém, v ktorom sa prejavuje jednota troch základných stránok:

- *politicko-inštitucionálna stránka* ozbrojených síl vyjadruje cieľ, zmysel, zameranie (hodnoty a idey) pôsobenia ozbrojených síl, ich politický, sociálny, morálny, právny a iný obsah,
- *vojensko-organizačná stránka* súvisí najmä s vonkajším, formálnym usporiadaním politickej inštitúcie ozbrojených síl, spájajúcim jej materiálne prostriedky s ľuďmi, ktorí ich používajú
- *sociálno-štruktúrálna stránka* ozbrojených síl je daná najmä zložením ich príslušníkov, sociálnymi vzťahmi medzi nimi navzájom i medzi nimi a ďalšími časťami spoločnosti, ako aj ich postojom k svetu, k štátu, k riešeniu aktuálnych spoločenských problémov najmä v bezpečnostnej oblasti a pripravenosťou na plnenie predpokladaných úloh.²⁶⁾

Všetky tri stránky majú svoje nezastupiteľné miesto v systéme OS SR, a to z dôvodu, že každý profesionálny vojak by si mal uvedomovať dopad svojho konania pri plnení rozkazu, mal by mať potrebné nielen vojenské zručnosti a skúsenosti, analytické myslenie, odvalu a statočnosť, ale aj dostatok empatie, sebareflexie a schopnosti rozlišovať čo je etické a čo nie.

2.1 Mravné požiadavky na profesionálneho vojaka OS SR

„Ako pripomína Platón, nie je nič dôležitejšie, ako dobre vykonaná práca vojaka v prospech obce.“²⁷⁾

Profesionálny vojak plní úlohy náročné nielen fyzicky, ale aj psychicky. Pri ich plnení môže byť konfrontovaný s rozkazom nadriadeného, vlastným úsudkom a platnou legislatívou. Práve preto, aby sa dokázal rozhodnúť správne plne rešpektujúc ľudské práva, princípy humanitu a demokracie, musí byť jeho konanie etické. Mal by vedieť vždy konať tak, aby jeho rozhodnutia boli v súlade s vlastným svedomím, a preto je veľmi dôležité, aby sa už pri výbere budúcich profesionálnych vojakov prihliadalo aj na ich osobnostné kvality.²⁸⁾

Výkon vojenského povolania je svojim charakterom spätý s určitými obmedzeniami a rizikami, ktoré majú priamy vplyv na sociálnu suverenitu a sociálne zabezpe-

25) K málokterému prvku spoločnosti sa vytvoril taký ambivalentný vzťah jednotlivcov i verejnosti ako k ozbrojeným silám. K otázkam pôsobenia ozbrojených síl boli a sú vyjadrenia rozdielne a nejednoznačné – v rámci dvoch krajností dichotomického charakteru – od absolútneho odmietania pôsobenia vojska (pacifizmus) až po jeho úplnú glorifikáciu (militarizmus).

26) ČUKAN, I. - POLONSKÝ, D. - ŠKVRNDA, F.: Sociologické pohľady..., 2005.

27) ROJÍK, J.: Vojenská etika, 2013.

28) Rojík uvádza, že etické konanie je založené na dobrovoľnosti. Cieľom etiky je podľa neho naučiť človeka „dobre žiť“ a „dobre konať“ z toho dôvodu, aby žil spokojný a šťastný život. Rozdiel medzi morálkou a etikou spočíva v tom, že morálka nariaďuje odpovedajúc na otázku „Čo mám robiť?“, zatiaľ čo etika má povahu odporúčania týkajúcej sa otázky „Ako žiť?“

čie samotného vojaka, ako aj jeho rodiny. Na vojakov OS SR všetkých kategórií sú kladené vysoké požiadavky na ich zdravotnú, fyzickú či psychickú spôsobilosť, na špecifickú odbornú prípravu a vycvičenosť.²⁹⁾

Mravnosť profesionálneho vojaka je chápaná ako mravnosť občana v rovnosťate, keď profesionálny vojak je dominantným nositeľom hodnôt vojenskej morálky. Podstatný je výber vhodných ľudí pre toto povolanie. Očakáva sa od nich rýchla orientácia a rozhodnosť v každej situácii, racionálne riešenie problémov pri rešpektovaní sociálnych a morálnych aspektov.³⁰⁾

Etická výchova v OS SR je zameraná na utváranie a kultiváciu mravného zmýšľania a správania vojakov, na citovú a vlasteneckú stránku osobnosti, na vôľové vlastnosti, ktoré sú nutné k dobrému výkonu ich vojenskej služby. Je to transformácia mravnosti, s ktorou prichádzajú mladí ľudia do armády, na vojenskú morálku v duchu jej hlavných zásad. Tieto zásady sú kodifikované vo vojenskej prísaha a vo vojenských poriadkoch.³¹⁾

OS SR samotné si vďaka dlhodobým skúsenostiam vyseletovali požiadavky a kritériá, ktoré musí uchádzač o prijatie do OS SR splniť. Súčasťou prijímacieho procesu sú psychologické testy, ktoré sú zamerané na špecifické stránky osobnosti. Ešte väčšia pozornosť je venovaná výberu dôstojníckeho zboru a veliteľských poddôstojníckych funkcií, nakoľko veliteľská funkcia vyžaduje okrem štandardných požiadaviek na profesionálneho vojaka aj vodcovské schopnosti, komunikatívnosť, asertívnosť, pevný charakter a ľudskosť.

Požadované osobné kvality profesionálneho vojaka OS SR sú podľa Vojenskej doktríny pozemných síl OS SR vyjadrené tak, že neexistuje univerzálny vzorec na opísanie správnej kombinácie osobnostných kvalít požadovaných od veliteľov.³²⁾ Byť úspešným veliteľom vyžaduje mať také psychické, morálne a fyzické kvality akými sú intelekt, charakter a temperament. Bez ohľadu na úroveň velenia je jeho základom vodcovstvo doplnené mnohými atribútmi, akými sú odborné znalosti posilnené integritou a osobným príkladom, ktorý je založený na hodnotách a normách.³³⁾

V Doktríne pre plánovanie a vedenie spoločných operácií (2006) sú osobnostné črty a kvality veliteľa zhrnuté do kombinácie reprezentačných, morálnych a fyzických kvalít, a tiež intelektu, charakteru, dobrej komunikatívnosti a tem-

29) REJT, T.: Hodnotový systém, hodnoty, 2013.

30) HULAN, B. - KORČOKOVÁ, Z.: Niektoré problémy etiky..., 2007.

31) V OS SR sa presadzuje hlavne pozitívne vymedzenie etickej výchovy, ktoré stavia na dobrých mravných základoch vojakov z civilného života. Etická výchova sa zameriava aj na nežiaduce mravné návyky a deformácie, „utlmenie“ tých morálnych vlastností, ktoré sťažujú alebo znemožňujú plnenie vojenských povinností.

32) Dominantnou v súvislosti s etikou je predstava spojená s kvalitami vojenského profesionála, ktorý vystupuje nielen ako veliteľ, ale tiež ako diplomat, technokrat, administrátor a vodca. Podľa nemeckých vojenských predpisov „vojenský vedúci by mal byť príkladom, mať dobré medziludské vzťahy so svojimi podriadenými a mal by sa presvedčovať, že jeho vojaci môžu prísť so svojimi požiadavkami i súkromne“ (ROJÍK, J.: Vojenská etika, 2013).

33) Všeobecne platí, že čím je vyššia úroveň velenia, tým je potrebnejší širší rozsah osobnostných kvalít. Organizačné a riadiace zručnosti vrátane schopnosti komunikovať budú dopĺňať úsudok a sebadôvera (Vojenská doktrína pozemných síl OS SR).

POZNÁMKY

peramentu. ³⁴⁾ Morálku či už bojovú, alebo pracovnú je potrebné u príslušníkov OS SR vnímať ako kompaktný celok. Do uplatňovania roly vedúceho podriadených sa premieta na jednej strane celý súbor jeho osobnostných vlastností (charakterových – čestnosť, poctivosť, statočnosť, ohľaduplnosť, a i.), rozumových schopností (tvorivosť, fantázia, konštruktívnosť, otvorenosť mysle, a i.) aj citových a emocionálnych kvalít (sebaovládanie, sebakontrola, emocionálna stabilita, a i.). Významnou kvalitou vojenského manažéra, ktorá zjednocuje predchádzajúce kvality je jeho sociálna kompetencia (kvalifikácia). Ide o schopnosť viesť ľudí, sociálna senzitivita, prosociálna orientácia, komunikatívnosť, korporatívnosť, kultivovanosť prejavu, sociálny cit a intuícia. ³⁵⁾

Ako uvádza Rojčík ²⁷⁾ pojem profesionálny vojak vyjadruje širší význam ako len zamestnanecký vzťah k vojenskej organizácii. Možno ho chápať ako stotožnenie sa jedinca s podmienkami výkonu vojenského povolania a zároveň ako nový vzťah vojenskej organizácie k jedincovi, ktorý je podmienený vytváraním čo najlepších podmienok pre stotožnenie sa s povolaním a k čo najrýchlejšej adaptácii na vojenské povolanie. ³⁶⁾ Osobné kvality profesionálneho vojaka by sa mali členiť na kvality pracovné, medzi ktoré patrí vzťah k práci a k povolaniu, rozvoj vzťahov k druhým vojakom, schopnosť udržiavať tvorivé prostredie, vzťah k disciplíne, zodpovednosť, kreativita, asertivita, vzťah k vzdelávaniu a iné. Do tejto časti patria aj kvality vôľové – cieľavedomosť, trpezlivosť, rozvážnosť v konaní, psychická odolnosť, skromnosť, zdržanlivosť, atď. Požiadavky kladené na povolanie profesionálneho vojaka musia byť vysoké vzhľadom na rozsah vykonávaných činností a jeho náročnosť.

2.2 Vojenská etika

Vojenská etika je vo vojenstve využívaná približne od polovice 20. storočia. „*Náplň etickej teórie tvorí skúmanie všetkých vojenských činností z hľadiska mravného* ³⁷⁾, *kedy pod vojenskou činnosťou rozumieme činnosť ozbrojených zložiek spoločnosti i civilného obyvateľstva, zameranú na prípravu obrany krajiny prebiehajúcu v čase mieru aj v čase vojny.*“ ³⁰⁾

Každá armáda (a teda aj vojenská etika) je ovplyvňovaná špecifickým kultúrnym hodnotovým prostredím. Vojenská etika by mala presahovať rámec vlastného kultúrneho a hodnotového rámca, rešpektovať pokrokové humanizačné trendy demo-

34) Osobnostné črty veliteľa sú tu podrobnejšie rozpísané takto: vodcovstvo, odborné vedomosti, schopnosť predvídať a inteligencia, rozhodnosť, súdnosť a iniciatíva, odvaha, sebadôvera, prezentačné schopnosti a komunikatívnosť, osobná integrita a osobný príklad (Doktrína pre plánovanie a vedenie spoločných operácií, 2006).

35) POLONSKÝ, D. a kol.: Profesionalizácia ozbrojených síl..., 2005.

36) Etická výchova vojakov je transformácia mravnosti, s ktorou prichádzajú mladí ľudia do armády, na vojenskú morálku v duchu jej hlavných zásad. Tieto zásady sú kodifikované vo vojenskej prísahe a vo vojenských poriadkoch.

37) Morálka je vnímaná ako sociálny jav, ktorý sa vyskytuje v každej spoločnosti medzi sociálnymi skupinami a jednotlivcami. Mariaňsky vníma človeka ako subjekt, a zároveň aj objekt morálne vymedzeného konania, pričom morálka je mierou spoločnosti a jej inštitúcií. Mravné hodnoty sú vymedzené cez osobné hodnoty a na základe toho morálka vytvára možnosť sebaurčenia vo vzťahu k rozličným alternatívam konania v rôznych situáciách vedomej a slobodnej voľby. Morálne dobro a zlo tak vzniká, existuje a zaniká v človeku ako osobe (GLUCHMAN, V. - DOKULIL, M. (eds.): Teoretické otázky etiky, 1998).

kratických armád, zosúladať hodnotové morálne priority medzi sebou. Aplikácia a inštitucionalizácia etiky je komplikovaný proces, ktorý si vyžaduje kontextuálne riešenie. ²⁷⁾

Presahovanie vlastného kultúrneho a hodnotového rámca sa ukázalo ako životne dôležité pri nasadzovaní príslušníkov OS SR v mimoeurópskych krajinách, kde v rámci koalíčných vojsk prichádzajú do styku nielen s nepriateľom, ale aj s domácim obyvateľstvom. Odlišné kultúrne a náboženské zvyky a tradície boli často prekážkou pri zblížovaní a vytváraní vzťahov medzi dvoma odlišnými civilizáciami.

Konštrukcia modelovej predstavy o osobnostnom profile profesionálneho vojaka podľa Polonského ³⁵⁾ vychádza z nasledujúcich východiskových téz:

- Objektívne požiadavky na profil osobnosti profesionálneho vojaka vyplývajú zo sociálnych pozícií a požiadaviek na vykonávanie rolí. V rámci pracovnej pozície je to hlavne rola vojenského odborníka, rola riadiaceho pracovníka, rola vedúceho a rola vychovávateľa svojich podriadených. Samozrejme, veľký rozdiel v obsahu kvalít profesionálneho vojaka pramení zo sociálnej pozície na rôznych hierarchických úrovniach vo vojenskej organizácii.
- Ďalšou dôležitou kvalitou osobnosti profesionálneho vojaka je zodpovednosť za napĺňanie povinností a právomocí. Túto zodpovednosť možno chápať ako úzky vzťah k zvereným úlohám, k prijatiu záväzkov a k prevzatíu povinností, ktoré z úloh vyplývajú.

Hulan a Korčoková ³⁰⁾ uvádzajú, že ak profesionálny vojak nie je schopný akceptovať etické normy a hodnoty, nemal by zastávať žiadnu vyššiu veliteľskú funkciu. Úplne s nimi nesúhlasíme, pretože na základe vlastných skúseností sme toho názoru, že ak človek nie je schopný akceptovať etické normy a hodnoty, nemal by sa vôbec stať profesionálnym vojakom. Autori ďalej hovoria, že profesionálny vojak musí plniť rozkazy nadriadeného, avšak nemusí plniť také, ktoré sú v rozpore s etickými normami.

Za najvyššiu etickú normu treba považovať vlastné svedomie. V OS SR je pri rozpore medzi vlastným svedomím a rozkazom nadriadeného striktne určený postup. Profesionálny vojak musí splniť rozkaz nadriadeného, aj keď z rôznych dôvodov s ním nesúhlasí. Existujú legislatívne postupy ako má profesionálny vojak v takomto prípade postupovať, aby nebol trestno-právne zodpovedný a stíhaný za neuposlušnosť rozkazu. Z tohto dôvodu je dôvera medzi nadriadeným a jeho podriadenými veľmi dôležitá, aby pri plnení jeho rozkazov mali istotu, že konajú správne a eticky.

Podľa Vojenskej doktríny pozemných síl OS SR je dôvera založená na mnohých kvalitách vrátane odbornej spôsobilosti, osobného príkladu a integrity. Keď je dôvera navodená a udržiava sa, prináša odmenu tak veliteľom, ako aj podriadeným. Je životne dôležitou zložkou morálky a v konečnom dôsledku aj víťazstva. Vojaci by nemali mať pocit, že môžu dôverovať len svojim najbližším nadriadeným, ale mali by mať dôveru aj v schopnosti najvyšších veliteľov.

POZNÁMKY

V dynamickom spoločenskom prostredí plnom rozkolísaných hodnôt a častého vzniku konfliktných situácií sa aplikovaná etika stáva cennou devízou pre úspešnosť velenia, udržiavania istého morálneho stavu a následne aj zodpovedného profesionálneho konania. Metódy zamerané na rozlišovanie správneho alebo nesprávneho v profesii vojaka vo vzťahu k povinnostiam, záväzkom aj občianskym humánnym hodnotám môžu zamedziť mnohým konfliktným situáciám.

Práve preto je príprava ozbrojených síl na operácie živý dynamický proces, v ktorom sa vybrané jednotky a zväzky neustále pripravujú buď na rutinné použitie, alebo na ťažko predvídateľné operácie. Z histórie ozbrojených konfliktov vyplýva, že takmer nikdy na porážku nepriateľa neboli potrebné jeho stopercentné straty. K porážke dochádzalo skôr vtedy, keď sa znížila úroveň jeho vôle a súdržnosti.³¹⁾

OS SR sa vždy snažia adekvátne reflektovať na aktuálne zmeny a potreby spoločnosti, a to formou výchovy a vzdelávania nielen novoprijatých profesionálnych vojakov, ale aj všetkých príslušníkov OS SR. V didaktických procesoch sa používajú rôzne metódy a prostriedky v závislosti od funkcií a poslania, ktoré jednotlivé skupiny príslušníkov majú plniť. Inštitucionalizácia etiky sa doteraz podľa Rojíka²⁷⁾ v OS SR uskutočňovala hlavne formou etickej výchovy. Preto sa etika a vojenská etika redukovala na túto oblasť. Etická výchova je organickou formou utvárania osobnosti profesionálnych vojakov. Jej cieľom je osvojovanie si základných črt vojenskej morálky a všeľudských humanistických hodnôt. U profesionálnych vojakov sa zameriava na kultivovanie ich profesijnej vojenskej morálky.³⁸⁾

Za nevyhnutnú je považovaná aj múdrosť riadiaceho personálu, ktorú Petrufová a Belan³⁹⁾ vnímajú ako schopnosť rozlišovať dobré od zlého, schopnosť klásť otázky, na ktoré odpovede vyžadujú poznanie a myslenie v súvislostiach. Ide o poznanie princípov, vedomosti, zručnosti, skúsenosti, vzťahy hodnoty, princípy a atď.

Potreba vymedzenia etického a morálneho správania sa príslušníkov OS SR vyústila do vytvorenia Etického kódexu profesionálneho vojaka, ktorý poskytuje základný rámec vojenského vystupovania a pôsobenia profesionálneho vojaka voči svojim nadriadeným, podriadeným, voči samému sebe a svojmu okoliu počas rutinných pracovných činností, ako aj počas mimoriadnych aktivít.

2.3 Etický kódex profesionálneho vojaka

OS SR zamestnávajú niekoľko tisíc profesionálnych vojakov a civilných zamestnancov. Špecifické poslanie predurčuje ozbrojené sily na prísnejšie a striktnnejšie dodržiavanie zákonov, noriem, predpisov ale aj morálnych zásad a etických princípov pri plnení stanovených úloh v prospech spoločnosti.

38) Sila a účinnosť OS pri presadzovaní záujmov štátu spočíva v kvalite ich materiálno-technického zabezpečenia, v kvalite výcviku svojich príslušníkov, v kvalite rozhodovacieho procesu jej veliteľov na všetkých stupňoch riadenia, či v neposlednom rade v dosiahnutej kvalite bojovej morálky vojakov. Tieto kvality sú považované za súčasť bojového potenciálu ozbrojených síl. Morálna zložka bojového potenciálu je zameraná na to, ako presvedčiť ozbrojené sily viesť boj. Záleží na dobrej morálke a na presvedčení, že cieľ je morálny a eticky správny. To podporuje ofenzívneho ducha a odhodlanie dosiahnuť cieľ. Dosiahnutie vysokej úrovne morálnej zložky vyžaduje motiváciu, správne vedenie ľudí a ich riadenie (REJT, T.: Hodnotový systém..., 2013).

39) PETRUFOVÁ, M. - BELAN, L.: Manažment poznatkov..., 2015.

Pojem vojenská etika je vymedzený ako súbor mravných hodnôt právne zakotvených v prísaha, poriadkoch a iných zákonodarných a normatívnych dokumentoch.³⁰⁾ Profesionálne kódexy sú významným podnetom pre človeka, ktorý prirodzene musí mať záujem na tom, aby bol uznávanou autoritou vo svojom obore.⁴⁰⁾

OS SR majú vytvorený svoj vlastný profesionálny kódex, ktorý je menený a dopĺňaný podľa aktuálnych potrieb OS SR, ale aj spoločnosti. *Etický kódex profesionálneho vojaka OS SR* (ďalej len „etický kódex“) predstavuje základný rámec požiadaviek na mravné správanie a konanie kladených na každého príslušníka OS SR bez ohľadu na jeho hodnotu a zastávanú funkciu, pričom sa nekladie dôraz len na obdobie vykonávania štátnej služby, ale aj obdobie mimo nej, v osobnom voľne.

Etický kódex upravuje zásady a pravidlá správania sa a konania profesionálneho vojaka, pričom tieto zásady a pravidlá predstavujú uznávané vojenské hodnoty. Vychádzajú z tradícií našej spoločnosti. Sú v nich zovšeobecnené požiadavky spoločnosti pri plnení úloh spojených s obranou SR, so zachovaním jej zvrchovanosti, územnej celistvosti, ako aj hodnôt demokracie a slobody. Taktiež predstavuje súbor záväzných požiadaviek na správanie a konanie profesionálneho vojaka pri vykonávaní štátnej služby mimo územia SR. Je to normatívne kritérium na posúdenie správania a konania profesionálneho vojaka aj v občianskom živote pri ohrození alebo poškodzovaní vážnosti OS SR v spoločnosti.

Na profesionálneho vojaka sú podľa Etického kódexu kladené tieto mravné požiadavky:

- vernosť Slovenskej republiky,
- čestnosť,
- statočnosť,
- disciplinovanosť,
- hrdosť na príslušnosť k OS SR,
- tímová zodpovednosť,
- obetavosť.

Ďalej sú to také mravné hodnoty a normy ako:

- vojenská povinnosť,
- vojenská česť,
- prísne a spravodlivé rozhodovanie a konanie,
- sebaovládanie,
- schopnosť náročného sebahodnotenia a z toho vyplývajúca schopnosť autoregulácie,
- príkladnosť pre svoje okolie,
- potreba celoživotného kvalifikačného rastu,
- občianska a vlastenecká povinnosť.⁴¹⁾

40) Eticko-mravný kódex, akokoľvek podrobne by bol rozpracovaný, nenahrádza silu právnych noriem, ale tvorí určité vodidlo a súčasne je reflexiou správania sa a konania príslušníkov OS SR (POLONSKÝ, D. a kol.: Profesionalizácia ozbrojených síl..., 2005).

41) Etický kódex profesionálneho vojaka OS SR jasne formuluje, čo je prípustné a čo už nie v správaní profesionálnych vojakov. Diskriminácia na základe vojenskej hodnosti, pohlavia, sexuálnej orientá-

POZNÁMKY

Všetky vyššie uvedené mravné a etické hodnoty a normy majú za úlohu vytýčiť pre profesionálnych vojakov rámec, aby boli schopní a ochotní počas rutinných pracovných úloh, ako aj počas úloh špecifických a náročných, rešpektovať platnú legislatívu, rozkazy nadriadeného a zároveň mať „čisté svedomie“.

3 ZÁVER

Spoločnosť je živý organizmus, ktorý sa neustále vyvíja, mení a prispôsobuje novým podmienkam. Novovek priniesol nové pohľady, prístupy aj vysvetlenia pre pojmy morálka a etika. Zásadné zmeny, ktoré nastali v spoločnosti na všetkých jej úrovniach po rozpade bipolárneho sveta so sebou priniesli mnoho nového nielen v politickej, hospodárskej, ekonomickej, sociálnej a kultúrnej oblasti, ale aj v oblasti vojenskej.

OS SR sú špecifickou organizáciou, ktorá tvorí špeciálne prostredie profesionálneho pôsobenia. Spájanie vojenskej inštitúcie s morálkou nie je záležitosť nová, ale má dlhodobé historické korene a súčasný vývin naznačuje, že význam morálky v aktuálnom konflikte svete skôr narastá. V podmienkach súčasného vojenstva je morálka považovaná dokonca za jeden zo základných atribútov jeho zdravého vývoja, preto sa od profesionálnych vojakov žiada, aby boli vybavení istým aktuálnym katalógom morálneho konania a pevnými morálnymi zásadami, ktoré by flexibilne korigovali ich správanie v zložitých vojenských situáciách, v ktorých sa môžu ocitnúť. Inštitucionalizácia etiky sa v OS SR uskutočňuje hlavne formou etickej výchovy, ktorá je organickou formou utvárania osobnosti profesionálneho vojaka. Prioritne je zameraná na osvojovanie si základných črt vojenskej morálky a humanistických všeľudských hodnôt.²⁷⁾

Je nevyhnutné, aby diskusia o význame etiky a morálky neutíchla medzi odborníkmi, ani medzi laikmi. Táto téma bola riešená už antickými mysliteľmi a politikmi, a preto je potrebné pokračovať a rozvíjať ju ako smerodajnú pre správne fungovanie štátu a jeho ozbrojených síl a zložiek.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ARISTOTELES.: *Politika*. 2. vyd. Bratislava : Kalligram, 2006. 302 s. ISBN 80-7149-839-4.

CLAUSEWITZ, C. von.: *O válce*. 2. vyd. Brno : Bonus A, 1996. 756 s. ISBN 80-85914-27-1.

ČUKAN, K. - POLONSKÝ, D. - ŠKVRNDA, F.: *Sociologické pohľady na úplnú profesionalizáciu ozbrojených síl (vybrané otázky teórie a verejnej mienky)*. Bratislava : MO SR, 2005. 131 s. ISBN 80-88842-91-3.

Doktrína Ozbrojených síl Slovenskej republiky (C), 2009.

Doktrína pre plánovanie a vedenie spoločných operácií SVD 30 (B)

DUPUY, R. E. - DUPUY, T. N.: *Historie vojenství 2. díl*. 1. vyd. Praha : Forma, 1997. 953 s. ISBN 80-7213-008-0.

cie, majetkových pomerov či politických alebo náboženských názorov je neprípustná. Profesionálny vojak musí mať na zreteli, že sa má vyhýbať konaniu, ktoré by poškodzovalo dobré meno OS SR alebo Slovenskej republiky v očiach medzinárodného spoločenstva. Taktiež by sa mal vyhýbať styku s kompromitujúcimi osobami.

Etický kódex profesionálneho vojaka Ozbrojených síl Slovenskej republiky, 2007.

GANOCZY, Š.: Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, Liptovský Mikuláš. *Vojenská stratégia ako základný pojem vojenstva*. 2011-10-12. Prednáška pre spravodajský kurz.

GLUCHMAN, V. - DOKULIL, M. (eds.): *Teoretické otázky etiky*. 1. vyd. Prešov : PVT, 1998. 167 s. ISBN 80-88859-15-8.

HALÍK, T.: *Prolínání světů. Ze života světových náboženství*. 1. vyd. Praha : Lidové noviny, 2006. 279 s. ISBN 80-7106-834-9.

HULAN, B. - KORČOKOVÁ, Z.: *Niektoré problémy etiky v činnosti ozbrojených síl*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2007. 34 s. ISBN 978-80-8040-315-7.

HUNTINGTON, S. P.: *Střet civilizací: Boj kultur a proměna světového řádu*. Praha : Rybka Publishers, 2001. 447 s. ISBN 80-86182-49-5.

MÁCHA, K. - MARUŠIAK, M.: *Etika a dnešok*. Bratislava : Osveta, 1963. 200 s.

KON, I. S. a kol.: *Etický slovník*. 1. vyd. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1978. 284 s.

PETRÁČKOVÁ, V. - KRAUS, J. a kol.: *Slovník cudzích slov*. Bratislava : SPN, 1997. 991 s. ISBN 80-08-02673-1.

PETRUFOVÁ, M. - BELAN, L.: *Manažment poznatkov v podmienkach OS SR*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 2015. 284 s. ISBN 978-80-8040-511-3.

POLONSKÝ, D. a kol.: *Profesionalizácia ozbrojených síl : (komparatívny sociologický výskum v Českej, Maďarskej a Slovenskej republike)*. Bratislava : MO SR, 2005. 249 s. ISBN 80-8040-267-1.

REJT, T.: Hodnotový systém, hodnoty. Služobné hodnotenie profesionálneho vojaka. In : *Vojenská osveta : spoločenskovedné semináre 1. časť*. 1. vyd. Liptovský Mikuláš : Personálny úrad OS SR, 2013, s. 30-48. ISBN 978-80-89609-01-7.

ROJÍK, J.: *Vojenská etika : Teoretické a praktické inšpirácie*. 1. vyd. Banská Bystrica : Dali-BB, 2013, 170 s. ISBN 978-80-8141-051-2.

SUTOR, B.: *Politická etika*. Trnava : Dobrá kniha, 1999. 380 s. ISBN 80-7141-222-8.

Ústavný zákon č. 227/2002 Z. z. o bezpečnosti štátu v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu.

VAJDA, J.: *Etika*. 1. vyd. Nitra : Enigma, 1995. 203 s. ISBN 80-85471-23-X.

Vojenská doktrína pozemných síl Ozbrojených síl Slovenskej republiky (C), 2010.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Čo je morálka?
2. Čo je etika?
3. Politika v kontexte vojny.
4. Ozbrojené sily Slovenskej republiky a vojenská etika.
5. Požiadavky na profesionálneho vojaka podľa Etického kódexu profesionálneho vojaka.

DEZINFORMÁCIE A KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE V MASMEDIÁLNO M PRIESTORE

Mgr. Jozef Michal **MINTAL**, PhD.

ÚVOD

Dezinformácie a konšpiračné teórie rozhodne nie sú novým fenoménom. Bezpochyby možno tvrdiť, že ľudia sa už po tisícročia uchylujú k zámernému šíreniu nepravdivých informácií a vytváraniu konšpiračných teórií. Dobrou ilustráciou tejto odvekej schopnosti fabulovať je napríklad príbeh sv. Šimona z Tridentu. Počas veľkonočného obdobia v roku 1475 zavítal do Tridentu ¹⁾ františkánsky mních Bernardino da Feltre ²⁾, ktorý prišiel do mesta predniesť pôstne kázne. ³⁾ Da Feltre bol známy svojim odporom voči židom. Nie je teda prekvapením, že tento jeho odpor bolo značne cítiť aj v jeho pôstnych kázňach, v ktorých židov obvinil z viacerých prečinov. Pár dní po da Feltreho kázňach zmizol v meste malý chlapec menom Šimon. Takmer okamžite sa v meste posilnenom protižidovskými kázňami začali šíriť fámy, že Šimona zavraždili židia. Chlapcovo bezvládne telo bolo o dva dni po jeho zmiznutí nájdené miestnymi židmi neďaleko ich synagógy. ⁴⁾ Následne fámy o vine židov nabrali na intenzite, pričom prevládla fáma, že Šimona židia nielenže zabil, ale že z neho vysali aj krv, ktorú použili na prípravu svojich pokrmov. ⁵⁾ Na základe vykonštruovaných dôkazov bolo takmer dvadsať miestnych židov zatknutých, mučených a väčšina z nich aj zabitých. Zároveň tento smutný príbeh v celej Európe odštartoval masívnu vlnu obviňovania židov z rituálnych vražd, ktorá vyústila do celkového prehlbenia antisemitizmu a vyžiadala si nespočetné obete. ⁶⁾ K šíreniu týchto fám zásadne prispela v tej dobe nová technológia – kníhtlač. ⁷⁾

Kníhtlač, však samozrejme, nie je jediná technológia v našej histórii, ktorá okrem množstva pozitív prispela aj k prehlbeniu viacerých negatívnych spoločenských javov. Či už to bol rozhlas alebo televízia, ľudstvo prešlo viacerými mediálno-technologickými vlnami, ktoré mali okrem iného dopad aj na šírenie nepravdivých informácií. Možno sa však domnievať, že aktuálna vlna sa ukázala v tomto kontexte ako spoločensky najviac rušivá. Rýchla expanzia kybernetického priestoru, podporená rozvojom a dostupnosťou počítačových systémov, vytvorila novú realitu prekonávajúcu fyzické a sociálne bariéry. To, čo si kedysi vyžadovalo veľké prostriedky a značný čas na rozšírenie určitých nepravdivých informácií, teraz môže teoreticky dosiahnuť takmer každý a skoro okamžite pomocou iba niekoľkých kliknutí. Nemožno sa preto čudovať, že problematika šírenia nepravdivých informácií sa v posledných rokoch stala jedným z hlavných bodov verejného diškurzu vo viacerých štátoch sveta. ⁸⁾

1) Mesto na severe súčasného Talianska.

2) Rodným menom Martin Tomitani.

3) HSIA, R. P.: Trent 1475 : Stories of a Ritual Murder Trial, 1992.

4) Išlo o nehnuteľnosť miestneho žida Samuela, ktorá zároveň slúžila aj ako synagóga.

5) Konkrétne išlo o maces, čo je druh nekvaseného chleba.

6) TETER, M.: Blood Libel : on The Trail of an Antisemitic Myth, 2020.

7) BOWD, S.: Simon of Trent, 2020.

8) NENADIĆ, I.: Unpacking the 'European Approach' to Tackling Challenges of Disinformation..., 2019.

Cieľom toho príspevku je v prvej kapitole v krátkosti načrtnúť základné terminologické východiská pojmov dezinformácie a konšpiračné teórie, ktoré sú v nasledujúcej kapitole následne aplikované na preskúmanie dominantných kanálov šírenia nepravdivých a zavádzajúcich informácií, primárne v kontexte slovenského informačného priestoru. V poslednej kapitole sa príspevok sústreďuje na stručné popísanie viacerých pohnútok a modi operandi troch kategórií aktérov, primárne prítomných v cykle tvorby a šírenia nepravdivého a zavádzajúceho obsahu. Lepšie pochopenie týchto premenných môže prispieť k nájdeniu a implementácii efektívnych nástrojov limitovania prítomnosti a virality takéhoto obsahu.

1 DEFINIČNÁ BÁZA

Podobne ako pri viacerých iných definičných vymedzeniach, ani v prípade pojmov dezinformácie a konšpiračné teórie, nemožno hovoriť o existencii jednotného, univerzálne akceptovaného definičného vymedzenia. Napriek tejto definičnej rôznorodosti, vo všeobecnosti možno povedať, že značná časť odborníkov do istej miery zdieľa spoločný pohľad na to, čo tieto dva koncepty predstavujú.

1.1 Dezinformácie

Pojem dezinformácie možno vo všeobecnosti chápať ako zavádzajúce alebo nepravdivé informácie, ktoré sú šírené zámerne. Práve tento aspekt intencionality odlišuje dezinformácie od v súčasnosti rovnako značne rozšíreného pojmu misinformácie, ktoré možno vnímať ako neúmyselne šírené nepravdivé alebo zavádzajúce informácie. Takéto rozdelenie na základe intencionality je pritom rozšírené nielen v akademických kruhoch, ale aj v rámci orgánov štátnej správy.⁹⁾ V podmienkach Slovenskej republiky pojem dezinformácie zatiaľ nebol kodifikovaný. Snahy o jeho kodifikáciu však už prebiehajú. Lepšiu situáciu v tejto oblasti možno badať na úrovni inštitúcií a orgánov Európskej únie, ktoré sa v značnej miere pridriavajú¹⁰⁾ definičného vymedzenia obsiahnutého v správe Skupiny odborníkov EÚ na vysokej úrovni pre fake news a online dezinformácie, ktorá chápe dezinformácie ako „*zahŕňajúce všetky formy falošných, nepresných alebo zavádzajúcich informácií, ktoré sú navrhnuté, prezentované a propagované s cieľom spôsobiť škodu verejnosti alebo za účelom zisku*“.¹¹⁾ Misinformácie sú zase na druhej strane v správe chápané ako „*zavádzajúce alebo nepresné informácie zdieľané ľuďmi, ktorí ich za také nepovažujú*“.¹²⁾

Často používaným pojmom, s ktorým sa možno stretnúť v kontexte dezinformácií a misinformácií je aj *fake news*. Tento pojem, ktorý sa dokonca stal slovom roku 2017 slovníka Collins Dictionary¹³⁾ je však viacerými expertami považovaný za značne problematický, a to nielen z obsahového hľadiska. Jedným z dôvodov je jeho silné sprofanovanie zo strany viacerých politikov, ktorí v snahe diskreditovať názorových kritikov, ním častokrát označujú všetky informácie, ktoré im nie sú

9) FATHAIGH, R. Ó. - HELBERGER, N. - APPELMAN, N.: The Perils of Legally Defining..., 2021.

10) Pri bližšom pohľade však možno badať istý obsahový odklon.

11) A Multi-Dimensional Approach to Disinformation..., 2018.

12) Directorate-General for Communications Networks.

13) Anglickým výrazem roku je 'fake news'..., 2017.

POZNÁMKY

osobne po vôli, čo je aj príklad bývalého prezidenta USA Donalda Trumpa.¹⁴⁾ Možno sa teda domnievať, že všeobsažnosť a negatívne konotácie¹⁵⁾ spravili z pojmu fake news do značnej miery „prázdny pojem“.

1.2 Konšpiračné teórie

Pod pojmom konšpiračné teórie, niekedy označované aj ako sprisahanecké teórie, možno podľa Panczovej chápať „nepodložené, neoverené, resp. oficiálne neakceptované informácie, ktoré varujú pred nebezpečným sprisahaním“.¹⁶⁾ Takéto teórie častokrát kombinujú pravdivé a nepravdivé informácie, prepájajú medzi sebou udalosti, ktoré spolu nesúvisia a celkovo sa snažia ľudí presvedčiť, že niečo je úplne inak ako vyzerá. Ilustráciou konšpiračných teórií môže byť napríklad populárna konšpiračná teória, že člen skupiny Beatles, Paul McCartney v skutočnosti zomrel v roku 1966, avšak kvôli peniazom plynúcim z Beatles sa ostatní členovia a manažér skupiny rozhodli zaangažovať dabléra, ktorý prevzal McCartneyho miesto.

Pojem konšpiračné teórie je často zamieňaný za pojem konšpirácia. Tento pojem označuje konkrétne sprisahanie. Zjednodušene možno povedať, že konšpiračná teória je teória o sprisahaní. Vo všeobecnosti podľa Uscinskiho sprisahania zahŕňajú malú skupinku vplyvných aktérov, ktorí konajú tajne vo svoj vlastný prospech a proti spoločenskému dobru.¹⁷⁾ Ilustráciou konšpirácie môžu byť napríklad snahy Nixonovej prezidentskej administratívy v USA zakryť svoju účasť na vlámaní sa do ústredia Demokratického národného výboru v roku 1972, v súčasnosti neslávne známe pod názvom aféra Watergate.

2 INFORMAČNÝ PRIESTOR A NEPRAVIDIVÉ A ZAVÁDZAJÚCE INFORMÁCIE

Jednoduchosť vytvárania a šírenia nepravdivých a zavádzajúcich informácií je dnes viditeľná vo viacerých štátoch sveta, pričom Slovensko nie je výnimkou. Vo všeobecnosti možno tvrdiť, že primárnymi kanálmi na šírenie tohto škodlivého obsahu sa v súčasnosti stali predovšetkým webové stránky a účty¹⁸⁾ na sociálnych sieťových službách (ďalej len „SSS“), ako je napríklad Facebook. Pri analýze primárnych kanálov šírenia nepravdivých a zavádzajúcich informácií je potrebné brať do úvahy aj lokálne špecifiká informačného priestoru daného štátu. Dobrou ilustráciou takýchto rozdielov je porovnanie informačného priestoru Spojených štátov amerických a Slovenskej republiky. Zatiaľ čo na Slovensku sa javia ako primárne zdroje šírenia tohto škodlivého obsahu už zmieňované webové stránky a účty najmä na Facebooku, v USA zohrávajú značnú úlohu v šírení aj lokálne a celonárodné televízie ako Fox News alebo One America News.¹⁹⁾

14) CUNHA, E. et al.: Fake News as We Feel, 2018.

15) Asociatívny význam, ktorý slovo alebo slovné spojenie získava používaním v istých kontextoch a situáciách (zdroj: slovník.juls.savba.sk).

16) PANCZOVÁ, Z.: Konšpiračné teórie..., 2017.

17) USCINSKI, J. E.: Conspiracy Theories, 2020.

18) Účet na SSS, s prihliadnutím na špecifiká danej SSS, je v tomto ponímaní chápaný široko, zahŕňajúci individuálne užívateľské účty ako aj stránky.

19) Pozri napr. BENKLER, T. - FARIS, R. - ROBERTS, H.: Network propaganda..., 2018.

2.1 Kanály šírenia v slovenskom informačnom priestore

POZNÁMKY

Čo sa týka primárnych kanálov nepravdivých a zavádzajúcich informácií v slovenskom informačnom priestore, ide najmä už o skôr spomínané webstránky a účty na SSS. Určiť presné číslo takýchto šíriteľov je náročné. Problematika vytvárania zoznamu zdrojov šíriacich nepravdivé a zavádzajúce informácie je spojená s relatívnou jednoduchosťou, s akou je možné vytvárať, upravovať alebo odstraňovať webové stránky a účty na SSS so sporným obsahom.²⁰⁾ Čo sa týka slovenských webových stránok so sporným obsahom, najkomplexnejší zoznam webových stránok je spravovaný združením Konšpiratori.sk, ktoré zároveň prevádzkuje webovú stránku s rovnakým názvom. Na zozname, ktorý je v značnej miere využívaný slovenskými expertami, sú webové stránky hodnotené na desaťbodovej škále, pričom webové stránky, ktoré získajú šesť a viac bodov, sa považujú za stránky s *“neserióznym, klamlivým, podvodným, konšpiračným alebo propagandistickým obsahom”*.²¹⁾ Webstránky hodnotí hodnotiacia komisia, zložená z historikov, politológov, lekárov a novinárov, ktorí danú webstránku hodnotia na základe verejne dostupných kritérií.

Ku koncu júna 2021 bolo v databáze konspiratori.sk evidovaných 210 webových stránok so šiestimi a viac bodmi, pričom počet stále aktívnych webových stránok primárne v slovenskom jazyku bol 65.²²⁾ Z obsahového hľadiska pokrývajú tieto webstránky širokú škálu tém. Vo všeobecnosti ich možno charakterizovať ako primárne spadajúce do jednej z nasledovných obsahových kategórií zameraných na: 1. spravodajstvo, 2. ideologicky podporujúce, 3. zdravie a životný štýl a 4. paranormálne javy. Už niekoľko rokov, nielen počtom, dominuje kategória webstránok zameraných na spravodajstvo.²²⁾ Čo sa týka návštevnosti slovenských webových stránok so sporným obsahom, mnohé takéto webstránky dosahujú iba nízke čísla. Existuje však niekoľko výnimiek, pričom niektoré webové stránky so sporným obsahom sa dokonca umiestňujú v prvej stovke najnavštevovanejších webov na Slovensku.²³⁾ Napriek značnému dosahu niektorých týchto webových stránok so sporným obsahom, zostáva ich vlastnícke a finančné pozadie záhadou. Príkladom tejto situácie je značné využívanie rôznych anonymizačných služieb zo strany prevádzkovateľov slovenských webstránok so sporným obsahom, kedy viaceré takéto webové stránky využívajú napríklad offshorový hosting²⁴⁾ v štátoch ako Panama alebo Barbados.²⁵⁾

Webstránky so sporným obsahom však nie sú jediným kanálom, ktorým sa v slovenskom infopriestore šíria dezinformácie a konšpiračné teórie. Ešte dôležitejším kanálom šírenia sú účty na sociálnych sieťových službách, predovšetkým na Facebooku, ktorý je momentálne na Slovensku najpoužívanejšou SSS.²⁶⁾ Presný počet takýchto šíriteľov nepravdivých a zavádzajúcich informácií je rovnako, ako v prípade webstránok so sporným obsahom, ťažké určiť. Najobsiahlejšia verejne dostupná

20) KLINGOVA, K.: What Do We Know About Disinformation Websites in the Czech Republic..., 2018.

21) Konspiratori.sk, 2021.

22) MINTAL, J. M. - KALMAN, M. - FABIÁN, K.: Hide and Seek in Slovakia..., 2021.

23) MINTAL, J. M. - RUSNÁK, A.: Slovakia: Snake Oil Spills onto the Web, 2020.

24) Označuje prax hostovania webovej stránky na serveroch umiestnených mimo územia štátu pôvodu vlastníka danej webovej stránky.

25) MINTAL, J. M. et al.: Examining the Tech Stacks..., 2021.

26) Slovakia, 2020.

POZNÁMKY

databáza takýchto zdrojov na SSS je spravovaná skupinou blbec.online, ktorá zároveň prevádzkuje rovnomennú webovú stránku. ²⁷⁾

Na rozdiel od projektu konspiratori.sk je transparentnosť stránky blbec.online nižšia, čo vyplýva z viacerých faktorov. Nie je verejne známa totožnosť ľudí, ktorí stoja za projektom a hoci sú kritériá na zaradenie účtu na SSS do ich databázy verejne dostupné, procesu posudzovania chýba verejná transparentnosť prítomná v konspiratoroch.sk. Napriek týmto nedostatkom sa v posledných rokoch databáza vykryštalizovala ako spoľahlivý zdroj informácií pre slovenských odborníkov na dezinformačnú scénu, z ktorých niektorí sa dokonca priamo podieľajú na jej spravovaní.

Na začiatku decembra 2021 blbec.online uvádzal 1 688 monitorovaných kanálov na SSS. ²⁷⁾ Predpokladá sa, že mnohé účty na SSS prevádzkujú tí istí jednotlivci alebo skupiny, čím sa vytvárajú tzv. dezinformačné ekológie. Pod týmto výrazom možno rozumieť spleť rôznych, na prvý pohľad prepojených, ale aj neprepojených kanálov šírenia dezinformácií, pozostávajúcich napríklad z viacerých navzájom prepojených webstránok, skupín a stránok na SSS. Vzťah medzi webstránkami so sporným obsahom a účtami napríklad na Facebooku, možno vo všeobecnosti charakterizovať ako značne symbiotický. Ako dobrý príklad takejto symbiózy možno uviesť jednu bežne využívanú techniku šíriteľov dezinformácií, ktorá sa využíva na zvýšenie zdanlivej dôveryhodnosti účtov napríklad na Facebooku. Pri tejto technike správcovia prepojených webových stránok a účtov na Facebooku najskôr vytvoria článok na webstránke tváriacej sa ako spravodajský portál, ktorý následne prostredníctvom prepojených facebookových účtov zdieľajú. Vytvorením príspevku na SSS využívajúceho odkaz na webstránku, ktorá sa môže na prvý pohľad zdať ako smerodajný zdroj, celý príspevok na SSS zvyšuje svoju vlastnú dôveryhodnosť.

3 POCHOPENIE CYKLU ŠÍRENIA A TVORBY

Na nájdenie efektívnych možností ako minimalizovať prítomnosť a viralitu nepravdivých a zavádzajúcich informácií v informačnom priestore, je potrebné pochopiť pohnútky a modus operandi primárne troch kategórií aktérov: tvorcov nepravdivých a zavádzajúcich informácií; šíriteľov nepravdivých a zavádzajúcich informácií a platforiem umožňujúcich šírenie takéhoto obsahu.

3.1. Tvorcovia

Častokrát môže byť nejasné kto presne, a prečo vytvoril danú nepravdivú alebo zavádzajúcu informáciu. Motivácií vytvoriť takýto obsah je niekoľko, pričom platí, že daný aktér, či už je to vláda, podnik, alebo jednotlivec môže mať aj viacero simultánnych zdrojov motivácie tvorby. Medzi silné zdroje motivácie bezpochyby možno zaradiť:

- zahranično-politické pohnútky;
- domáco-politické pohnútky;
- sociálne potreby;
- finančné pohnútky.

²⁷⁾ Monitoring extrémistov na sociálnych sieťach, 2021.

Dobrou ilustráciou prvej kategórie pohnútok bola napríklad dezinformačná kampaň podporovaná vládou Ruskej federácie, ktorá bola navrhnutá na podnietenie sociálnych nezhôd v americkej spoločnosti, so snahou zasiahnuť do prezidentských volieb v USA v roku 2016.²⁸⁾ V histórii existuje nespočetné množstvo ďalších prípadov, keď rôzne štáty využívali na dosiahnutie svojich zahraničnopolitických cieľov dezinformačné kampane, či už išlo o prípady dezinformačných kampaní s cieľom zosmiešniť nepriateľský štát navonok, alebo rozvrátiť spoločenskú kohéziu, a tým pripraviť živnú pôdu na vojenský útok.²⁹⁾

Ako v oblasti zahraničnej politiky, tak aj v oblasti domácej politiky možno pozorovať viacerých aktérov živiacich obyvateľstvo dezinformáciami a konšpiračnými teóriami. Ich cieľ je častokrát veľmi jednoduchý – udržať, respektíve posilniť svoje voličské preferencie. V podmienkach Slovenskej republiky je scéna domácich politických aktérov šíriacich dezinformačné a konšpiračné teórie obzvlášť silná. Tento fakt možno vidieť napríklad na rebríčku slovenských účtov na Facebooku s najvyšším počtom interakcií za posledný rok, v rámci ktorého sa na najvyšších priečkach umiestňujú viacerí domáci politici a politické subjekty, ktorí cez svoje účty v značnej miere šíria práve nepravdivé a zavádzajúce informácie.³⁰⁾

Častokrát prehladanou motiváciou tvorby nepravdivých a zavádzajúcich informácií môže byť aj napĺňanie sociálnych potrieb, ako sú napríklad status, pozornosť alebo zábava. Dobrou ilustráciou môže byť motivácia viacerých používateľov napríklad Facebooku vytvárať obsah, ktorý bude rezonovať u ich skladovateľov, pričom cielená tvorba nepravdivých a zavádzajúcich informácií môže byť, žiaľ efektívnym spôsobom ako tento cieľ, minimálne z krátkodobého hľadiska, naplnená.³¹⁾

Ďalšou pohnútkou tvorby nepravdivých a zavádzajúcich informácií je peňažný zisk. Ako vyplýva napríklad zo štúdie realizovanej spoločnosťami NewsGuard a Comscore, dezinformačné a misinformačné webstránky globálne generujú približne 2,6 miliardy dolárov ročne na reklame.³²⁾ Silné pohnútky peňažného zisku možno vidieť aj pri viacerých slovenských webstránkach so sporným obsahom. Štúdia realizovaná na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti v roku 2019 zistila, že až 27 takýchto webových stránok z celkovej počtu 49 skúmaných zarába na reklame.²³⁾ Reklama samozrejme nie je jediným zdrojom príjmov slovenských stránok so sporným obsahom. Medzi ďalšie dôležité zdroje príjmov možno zaradiť aj predaj produktov a služieb, dve/tri percentá z dane a crowdfunding.³³⁾ Kombinované ročné tržby z týchto zdrojov predstavujú pre prevádzkovateľov jednotlivých webových stránok so sporným obsahom od pár stoviek eur, až po niekoľko stotisíc eur ročne pre vybrané subjekty.²³⁾

28) MUELLER, R. S.: Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016..., 2019.

29) RID, T.: Active Measures..., 2021.

30) Na základe dát z CrowdTangle.

31) MARWICK, A. - LEWIS, R.: Media Manipulation and Disinformation Online, 2017.

32) Special Report..., 2021.

33) Ide o tzv. financovanie davom, kedy ľudia zasielajú danej entite finančné prostriedky či už priamo na bankový účet, SMS, platobnou kartou a pod.

POZNÁMKY

3.2 Šíritelia

Šíriteľov zavádzajúcich alebo nepravdivých informácií, t. j. aktérov, ktorí nie sú primárnymi tvorcami daného obsahu, možno vo všeobecnosti zaradiť do jednej z dvoch kategórií: aktéri vedome šíriaci zavádzajúce alebo nepravdivé informácie a aktéri nevedome šíriaci zavádzajúce alebo nepravdivé informácie. V rámci prvej zmienenej kategórie ide o aktérov, ktorí zavádzajúcu alebo nepravdivú informáciu prevezmú a šíria ďalej bez akejkoľvek úpravy. Silnými zdrojmi motivácie šírenia sú v takomto prípade, ako tomu je aj pri tvorcach, napríklad zahranično-politické alebo finančné pohnútky. V rámci druhej kategórie aktérov ide o širokú paletu navzájom sa dopĺňajúcich možných vysvetlení, prečo ľudia nevedome zdieľajú zavádzajúce alebo nepravdivé informácie, t. j. misinformácie. Jedno z pravdepodobne najcitovanejších vysvetlení častého zdieľania takéhoto obsahu vychádza z teórie duálnych procesov spracovania informácií. Zatiaľ, čo v niektorých situáciách osoby zvažujú informácie, ktoré majú k dispozícii, v iných situáciách robia rýchle rozhodnutia založené na periférnych podnetoch a heuristike.³⁴⁾ Tieto „mentálne skratky“, ktoré ľuďom uľahčujú život, však môžu mať zároveň aj značne negatívne dopady. Medzi známe heuristiky, ktoré zjednodušujú život, ale zároveň prispievajú k nevedomému šíreniu zavádzajúcich alebo nepravdivých informácií možno zaradiť napríklad autoritu alebo konsenzus.³⁴⁾ K prvej zmieňovanej heuristike dochádza vtedy, keď osoba verí názoru autority len preto, že táto osoba je autoritou. Ilustráciou môže byť dynamika žiak – učiteľ, v ktorej častokrát žiak verí informáciám od učiteľa len na základe toho, že ide o učiteľa. Druhá zmieňovaná heuristika je badateľná v situáciách, kedy napríklad človek s menšími vedomosťami o istej špecifickej situácii prevezme „automaticky“ názor, ktorý zastáva väčšina ostatných jemu blízkych ľudí. Ilustráciou tejto druhej heuristiky je napríklad zdieľanie nepravdivého statusu na Facebooku na základe toho, že má veľké množstvo pozitívnych reakcií a zdieľaní od priateľov. Samozrejme, autorita a konsenzus sú len dve z veľkého množstva heuristik, ktoré prispievajú k nevedomému šíreniu nepravdivých a zavádzajúcich informácií.

3.3 Platformy

Na prvý pohľad sa môže zdať, že sociálne sieťové služby ako Facebook sú len neutrálnym nástrojom šíriacim informácie. Pri bližšom pohľade na fungovanie tejto platformy je zrejmé, že tomu tak zďaleka nie je. Biznis model viacerých populárnych SSS je založený na ziskoch z reklamy, pričom samotné SSS možno označiť za špecializovanú formu sprostredkovateľa v dvojstrannom trhu.³⁵⁾ Zjednodušene možno teda tvrdiť, že SSS konvertujú pozornosť svojich užívateľov na peniaze. Zákazníkmi SSS väčšinou nie sú bežní ľudia, ktorí napríklad Facebook využívajú len na pozeranie videí a písanie komentárov, ale spoločnosti a jednotlivci, ktorí Facebooku zaplatia za to, aby zobrazil ich reklamu. Ako však lepšie pochopiť pohnútky napríklad Facebooku³⁶⁾ v kontexte šírenia nepravdivých a zavádzajúcich informácií? Ak vychádzame z predpokladu, že ekonomickým cieľom každého podniku je prežiť a rozvíjať sa,

34) BUCHANAN, T.: Why Do People Share Disinformation On Social Media?, 2020.

35) WU, T.: The Attention Merchants..., 2016.

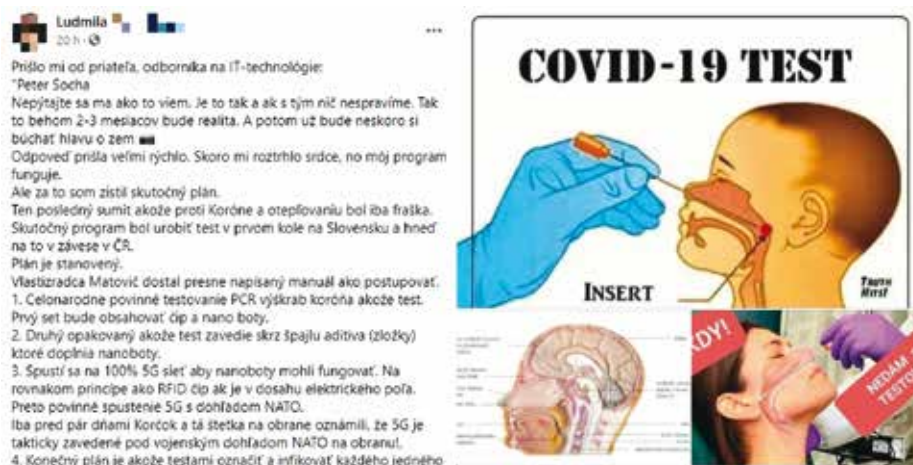
36) Momentálne už ide o spoločnosť Meta Platforms, Inc., ktorá je prevádzkovateľom viacerých SSS, medzi iným ak Facebooku.

dosiahnutie tohto cieľa je v prípade Facebooku, ale aj viacerých iných SSS primárne možné, a to: zvýšením počtu užívateľov, ktorí budú konzumovať reklamu alebo udržaním aktuálnych užívateľov dlhšie na platforme. Na tomto je možné vidieť ako sú SSS navrhované v oblasti využívania algoritmov. Tie triedia čo sa zobrazí užívateľovi na nástenke a v akom poradí. Do veľkej miery preferujú obsah, ktorý užívateľa udrží dlhšie na platforme.³⁷⁾ Takýto obsah má tendenciu byť emočne nabitý, resp. vykazovať vyššiu mieru novosti, čo je žiaľ aj prípad zavádzajúcich a nepravdivých informácií.³⁸⁾

3.4 Modi operandi

Vo všeobecnosti možno tvrdiť, že modus operandi jednotlivých aktérov v cieľenej tvorbe a šírení nepravdivého a zavádzajúceho obsahu je ovplyvnený jednak hlavným cieľom aktéra (napr. naštrbenie dôvery vo vládu), alebo jeho spôsobilosťami (napr. technologické zručnosti aktéra, čas, peniaze). Konkrétna stratégia tvorby a šírenia nepravdivého a zavádzajúceho obsahu sa následne snaží premostiť spôsobilosti a cieľ.³⁹⁾

Obrázok1: Výsek z postu FB stránky Hoaxy a podvody – Polícia SR⁴⁰⁾

Paleta nástrojov na dosiahnutie vytýčeného cieľa aktéra je široká. Vedomá tvorba a šírenie nepravdivých a zavádzajúcich informácií zneužívajú na svoje ciele jednak široké spektrum heuristik, ale napríklad aj technologické možnosti kanálov šírenia. V rámci modi operandi aktérov tvoriacich takýto škodlivý obsah, možno častokrát vidieť cielenie na heuristiku autority. Ilustráciou môže byť jedna z najšírejších dezinformácií v roku 2020 na Slovensku. V tejto dezinformácii sa hovorilo o snahe masovo čipovať ľudí počas plošného testovania na Covid-19. Hneď v prvej vete ilustratívneho príspevku sa autor, v snahe zapôsobiť na heuristiku autority, odvoláva na „odborníka na IT-technológie“. Cielenie na heuristiku autority možno vidieť napríklad aj v priložených ilustráciách a fotkách (obrázok 1), ktoré majú podporiť prvý dojem odbornosti.

37) MINTAL, J. M.: Digitálny model pozornosti..., 2020.

38) VOSOUGHI, S. - ROY, D. - ARAL, S.: The Spread of True and False News Online, 2018.

39) GRAY, C. S.: The strategy bridge : theory for practice, 2010.

40) Hoaxy a podvody - Polícia SR - Posts, 2020.

POZNÁMKY

Čo sa týka modi operandi tvorby nepravdivých a zavádzajúcich informácií, aktéri samozrejme nevytvárajú vždy nový obsah, ale častokrát s menšími alebo väčšími úpravami len preberajú obsah zo zahraničia. V rámci kategorizácie možno teda hovoriť o obsahu primárne domácej alebo zahraničnej provinencie. Príkladom prvej kategórie je napríklad zámerne upravená fotka z roku 2019 (obrázok 2), na ktorej je vtedajšia prezidentská kandidátka Zuzana Čaputová. Časopis Zem a Vek, ktorý fotku upravil a použil spolu s textom o liberálnom zle na nej Z. Čaputovej zakrivil nos a upravil pery spôsobom pripomínajúcim antisemitskú propagandu, ktorej cieľom bolo poukazovať na „židovské črty“.

Obrázok 2: Upravená fotografia Zuzany Čaputovej ⁴¹⁾

Nepravdivý a zavádzajúci obsah v slovenskom informačnom priestore častokrát nie je originálny, ale jedná sa o preklady textov z iných jazykov, ako tomu bolo napríklad v prípade článku o schopnostiach mrazených citrónov liečiť cukrovku, rakovinu i obezitu (obrázok 3). V takomto prípade hovoríme o nepravdivom a zavádzajúcom obsahu primárne zahraničnej provinencie.

Domáca liečba
Najlepšie recepty pre zdravie

HLAVNÁ STRÁNKA O NÁS BYLINKY CHOROBY KRÁSA STRAVA KONTAKT

Verte tomu či nie: Citróny zmrazte, postrúhajte a zbavte sa cukrovky, rakoviny i obezity

7. februára 2017 autor: redakcia — 6 komentárov

Obrázok 3: Zahraničná provinencia ⁴²⁾

Tak, ako majú aktéri tvoriaci nepravdivé a zavádzajúce informácie celú škálu overených prístupov ako navrhnuť úspešne sa šíriaci klamlivý obsah, majú aj celú škálu nástrojov ako tento obsah distribuovať. V rámci úmyselného šírenia takéhoto obsahu možno zvoliť viacero kanálov, či už sú to webstránky, rozhlas alebo sociálne

41) Zem a Vek upravil nos Čaputovej ako na antisemitských karikatúrach, 2019.

42) Verte tomu či nie : Citróny zmrazte, postrúhajte a zbavte sa cukrovky, rakoviny i obezity, 2017.

sieťové služby. Tie posledné pritom predstavujú silnú živnú pôdu pre aktérov zámerne tvoriacich a šíriacich nepravdivý a zavádzajúci obsah, ktorí využívajú spôsob fungovania SSS na amplifikáciu svojho obsahu. V rámci amplifikačných ciest na SSS možno hovoriť o polo/automatizovaných a manuálnych prístupoch. K prvému uvádzanému možno napríklad priradiť možnosť zaplatenia reklamy na daný príspevok. Ďalším populárnym nástrojom z tejto kategórie sú boty, t. j. softvérové programy, ktoré automaticky dokážu zdieľať príspevok obsahujúci isté kľúčové slová, pričom už technicky priemerne zdatný človek dokáže vytvoriť stovky, resp. aj tisíce takýchto botov. Z viacerých výskumov, primárne na sociálnej sieťovej službe Twitter, vyplýva, že boty sú obľúbeným nástrojom, ktorý je využívaný napríklad počas predvolebných kampaní vo viacerých štátoch sveta.⁴³⁾ Ilustráciou môže byť bot aktívny počas japonských volieb v roku 2017 (obrázok 4). Nie na každú situáciu je však vhodné využiť automatizované prístupy amplifikácie, nakoľko tieto sú relatívne ľahko detekovateľné a vypátratelné.

Obrázok 4: Bot aktívny počas japonských volieb v roku 2017⁴⁴⁾

V niektorých prípadoch preto možno badať, že aktér snažiaci sa nepravdivé a zavádzajúce informácie amplifikovať využíva skôr manuálne prístupy, ako napríklad zaangažovanie veľkého množstva osôb, ktoré za neho informáciu manuálne šíria. Ilustráciou takéhoto prístupu môže byť napríklad tzv. čínska 50 centová armáda.⁴⁵⁾ Ide o štátom podporovanú skupinu platených a neplatených provládnych „trolov“ šíriacich čínsku propagandu, vrátane značného množstva nepravdivého a zavádzajúceho obsahu.

Spôsoby úmyselnej tvorby a šírenia nepravdivých a zavádzajúcich informácií sú naozaj pestré. Do arzenálu aktérov šíriacich takýto obsah pribúdajú ďalšie nové a vylepšené spôsoby manipulácie. Nie všetky takéto novinky sa však hneď aj ujmú. Príkladom v rámci tvorby dezinformácií môže byť aktuálne ešte stále nízka miera využívania deepfake videí⁴⁶⁾, čo však ale neznamená, že tomu tak bude aj v budúcnosti.

43) WOOLLEY, S. C.: Automating power : Social bot interference in global politics, 2016.

44) MINTAL, J. M. - VANCE, R.: (Un)Trendy Japan..., 2020.

45) RONGBIN, H.: Manufacturing Consent in Cyberspace..., 2015.

46) Vo všeobecnosti sa pod pojmom deepfake video chápe video, ktoré bolo upravené pomocou algoritmov strojového učenia tak, že nahrádza osobu v pôvodnom videu niekým iným (napr. nahradenie tváre osoby tvárou inej osoby).

POZNÁMKY

4 ZÁVER

Úmyselné šírenie nepravdivých a zavádzajúcich informácií je prítomné v ľudských spoločenstvách už od nepamäti. Expanzia kybernetického priestoru a zvlášť sociálnych sieťových služieb pomohla vytvoriť novú realitu prekonávajúcu fyzické a sociálne bariéry s nedorozumeniami dôsledkami na diverzitu, objem a rýchlosť šírenia nepravdivých a zavádzajúcich informácií.

Ako hovorí Lewandowsky: „*ak značná časť populácie verí v niečo, čo je fakticky nesprávne, takáto situácia môže rýchlo vyústiť do politického a spoločenského rozhodnutia, ktoré je v rozpore s najlepším záujmom danej spoločnosti*“. Podobný scenár platí aj pre jednotlivca. V prípade, že je dezinformovaný môže urobiť rozhodnutia, ktoré tiež nie sú v jeho najlepšom záujme.⁴⁷⁾

Naším spoločným cieľom by preto malo byť hľadanie efektívnych možností ako predchádzať dezinformovaniu jednotlivcov a spoločnosti. Na dosiahnutie tohto cieľa je však najskôr potrebné lepšie pochopiť celú škálu aktérov a procesov prítomných v rámci tvorby a šírenia takéhoto obsahu, či už ide o finančné benefity plynúce z prevádzkovania dezinformačných webových stránok, ktoré je možné limitovať napríklad s pomocou veľkých technologických spoločností prevádzkujúcich reklamné plochy na takýchto stránkach, alebo zmenou fungovania sociálnych sieťových služieb tak, aby vo väčšej miere odstraňovali dezinformačný obsah. Ciest na zlepšenie situácie je mnoho.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

A Multi-Dimensional Approach to Disinformation : Report of the Independent High Level Group on Fake News and Online Disinformation [online]. European Union, 2018 [cit. 2021-12-05]. Dostupné na internete: <<https://data.europa.eu/doi/10.2759/739290>>.

Anglickým výrazem roku je 'fake news' : Trump se prohlásil za jeho autora, jazykovedci to odmítli [online]. iROZHLAS, 2017 [cit. 2021-12-09]. Dostupné na internete: <https://www.irozhlas.cz/zpravy-svet/anglickym-vyrazem-roku-je-fake-news-trump-se-prohlasil-za-jeho-autora_1711030612_haf>.

BENKLER, Y. - FARIS, R. - ROBERTS, H.: *Network propaganda : manipulation, disinformation, and radicalization in American politics*. New York : Oxford University Press, 2018. 472 s. ISBN 978-0190923631.

BOWD, S.: Simon of Trent. In: *Oxford Bibliographies : Renaissance and Reformation*. New York : Oxford University Press, 2020. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1093/obo/9780195399301-0433>>.

BUCHANAN, T.: Why Do People Share Disinformation On Social Media? [online]. Centre for Research and Evidence on Security Threats, 2020 [cit. 2021-12-09]. Dostupné na internete: <<https://crestresearch.ac.uk/resources/disinformation-on-social-media/>>.

CUNHA, E. - MAGNO, G. - CAETANO, J. - TEIXEIRA, D. - ALMEIDA, V.: Fake News as We Feel It : Perception and Conceptualization of the Term 'Fake News' in the Media. In: 47) LEWANDOWSKY, S. et al.: Misinformation and Its Correction..., 2012.

Social Informatics : 10th International Conference, SocInfo 2018, St. Petersburg, Russia. Cham : Springer International Publishing, 2018. ISBN 978-3-030-01129-1. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-01129-1_10>.

FATHAIGH, R. Ó. - HELBERGER, N. - APPELMAN, N.: The Perils of Legally Defining Disinformation. In: *Internet Policy Review*, roč. 10, 2021, č. 4. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.14763/2021.4.1584>>.

GRAY, C. S.: *The strategy bridge : theory for practice.* New York : Oxford University Press, 2010. 336 s. ISBN 978-0199579662.

Hoaxya podvody - Polícia SR - Posts [online]. Facebook, 2020 [cit. 2021-12-05]. Dostupné na internete: <<https://www.facebook.com/hoaxPZ/posts/824205258407343>>.

HSIA, R. P.: *Trent 1475 : Stories of a Ritual Murder Trial.* New Haven : Yale University Press, 1992. 208 s. ISBN 978-0300068726.

KLINGOVA, K.: What Do We Know About Disinformation Websites in the Czech Republic and Slovakia? [online]. GLOBSEC, 2018 [cit. 2021-12-09]. Dostupné na internete: <<https://www.globsec.org/news/what-do-we-know-about-disinformation-websites-in-the-czech-republic-and-slovakia/>>.

Konšpiratori.sk [online]. Konspiratori.sk, 2021 [cit. 2021-12-09]. Dostupné na internete: <<https://konspiratori.sk/>>.

LEWANDOWSKY, S. - ECKER, U. K. H. - SEIFERT C. M. - SCHWARZ N. - COOK, J.: Misinformation and Its Correction : Continued Influence and Successful Debiasing. In: *Psychological Science in the Public Interest*, roč. 13, 2012, č. 3, s. 106-131. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1177/1529100612451018>>.

MARWICK, A. - LEWIS, R.: Media Manipulation and Disinformation Online [online]. Data & Society Research Institute, 2017 [cit. 2021-12-09]. Dostupné na internete: <<https://datasociety.net/library/media-manipulation-and-disinfo-online/>>.

MINTAL, J. M.: *Digitálny model pozornosti : platformová štruktúra sociálnych sieťových služieb.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2020.

MINTAL, J. M. - KALMAN, M. - FABIÁN, K.: Hide and Seek in Slovakia : Utilizing Tracking Code Data to Uncover Untrustworthy Website Networks. In: *Disinformation in Open Online Media : Third Multidisciplinary International Symposium, MISDOOM 2021, Virtual Event, September 21–22, 2021, Proceedings.* Cham : Springer International Publishing, 2021. S. 101-111. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-87031-7_7>.

MINTAL, J. M. - RUSNÁK, A.: Slovakia : Snake Oil Spills onto the Web. In: *The Unbearable Ease of Misinformation.* Budapest : Center for Media, Data and Society at Central European University, 2020. Dostupné na internete: <<https://cmds.ceu.edu/sites/cmcs.ceu.hu/files/attachment/article/1943/theunbearableeaseofmisinformation.pdf>>.

MINTAL, J. M. - MACKO, A. - PAĽA, M. - PIROSKOVÁ, F. - YAKUBETS, P. - UŠIAK, J. - FABIÁN, K.: Examining the Tech Stacks of Czech and Slovak Untrustworthy Websites. In: *Communication and Smart Technologies : Proceedings of ICOMTA 2021.* Singapore : Springer Singapore, 2021, s. 31-39. Dostupné na internete: <https://doi.org/10.1007/978-981-16-5792-4_4>.

POZNÁMKY

MINTAL, J. M. - VANCE, R.: (Un)Trendy Japan : Twitter bots and the 2017 Japanese general election [online]. Zenodo, 2020 [cit. 2021-12-09]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.5281/ZENODO.1413589>>.

Monitoring extrémistov na sociálnych sieťach [online]. Blbec.Online, 2021 [cit. 2021-12-09]. Dostupné na internete: <<https://blbec.online>>.

MUELLER, R. S.: *Report on the Investigation into Russian Interference in the 2016 Presidential Election*. Washington, D. C. : U. S. Department of Justice, 2019. 182 s.

NENADIĆ, I.: Unpacking the 'European Approach' to Tackling Challenges of Disinformation and Political Manipulation. In: *Internet Policy Review*, roč. 8, 2019, č. 4. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.14763/2019.4.1436>>.

PANCZO VÁ, Z.: *Konšpiračné teórie : témy, historické kontexty a argumentačné stratégie*. Bratislava : VEDA, Ústav etnológie SAV, 2017. 160 s. ISBN 978-8-224-1546-0.

RID, T.: *Active Measures : The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. London : Profile Books, 2021. 528 s. ISBN 9781788160759.

RONGBIN, H.: Manufacturing Consent in Cyberspace : China's 'Fifty-Cent Army'. In: *Journal of Current Chinese Affairs*, roč. 44, 2015, č. 2, s. 105-134. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1177/186810261504400205>>.

Slovakia [online]. Reuters Institute Digital News Report, 2020 [cit. 2021-12-10]. Dostupné na internete: <<https://www.digitalnewsreport.org/survey/2020/slovakia-2020/>>.

Special Report : Top Brands Are Sending \$2.6 Billion to Misinformation Websites Each Year [online]. NewsGuard, 2021 [cit. 2021-12-10]. Dostupné na internete: <<https://www.newsguardtech.com/special-reports/brands-send-billions-to-misinformation-websites-newsguard-comscore-report>>.

TETER, M.: *Blood libel : on the trail of an antisemitic myth*. Cambridge, London : Harvard University Press, 2020. 304 d. ISBN 978-0674240933.

USCINSKI, J. E.: Conspiracy Theories. In: *The Oxford Handbook of Electoral Persuasion*. New York : Oxford University Press, 2020. S. 522-553. ISBN 9780190860806. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190860806.013.21>>.

Verte tomu či nie : Citróny zmrazte, postrúhajte a zbavte sa cukrovky, rakoviny i obezity [online]. domácaliecba.sk, 2017 [cit. 2021-12-09]. Dostupné na internete: <<https://web.archive.org/web/20181002114329/http://domacaliecba.sk/verte-tomu-ci-nie-citrony-zmrazte-postruhajte-zbavte-sa-cukrovky-rakoviny-i-obezity>>.

VOSOUGHI, S. - ROY, D. - ARAL, S.: The Spread of True and False News Online. In: *Science*, roč. 359, 2018, č. 6380, s. 1146-1151. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1126/science.aap9559>>.

WOOLLEY, S. C.: Automating power : Social bot interference in global politics. In: *First Monday*, roč. 21, 2016, č. 4. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.5210/fm.v21i4.6161>>.

WU, T.: *The Attention Merchants : The Epic Scramble to Get Inside OurHheads*. 1. vyd. New York : Alfred A. Knopf, 2016. 403 s. ISBN 9780385352017.

Zem a Vek upravil nos Čaputovej ako na antisemitských karikatúrach [online]. O médiách.com, 2019 [cit. 2021-12-09]. Dostupné na internete: <<https://www.omeiach.com/hoaxy/15215-zem-a-vek-upravil-nos-caputovej-ako-na-antisemitskych-karikaturach>>.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Aké sú v slovenskom informačnom priestore dominantné kanály šírenia nepravdivého a zavádzajúceho obsahu?
2. Aké sú motívy tvorcov nepravdivých a zavádzajúcich informácií?
3. Aké sú vysvetlenia nevedomého zdieľania nepravdivých a zavádzajúcich informácií?
4. Akú úlohu zohrávajú platformy v kontexte nepravdivých a zavádzajúcich informácií?
5. Vychádzajúc z pohnútok tvorcov nepravdivých a zavádzajúcich informácií, aké sú možné kroky, ktoré by mohli potencionálne pomôcť zamedziť vytváraniu a šíreniu takéhoto obsahu?

POZNÁMKY

PREVENČIA PROTI DROGÁM, ALKOHOLU A INÝM TOXIKOMÁNIÁM

por. Mgr. Kristína **KATKOVČINOVÁ**

„Najmocnejší je ten, kto premôže sám seba.“

(Lao-c’)

ÚVOD

Štatistické údaje z roku 2020 prezentujú pokles liečených drogovu závislých osôb o 11,2 %. Naopak, v tomto roku počet osôb vyšetrených na syndróm závislosti od alkoholu stúpol o 1,9 %. ¹⁾ Aj napriek pozitívnejším správam o liečbe drogovu závislých je počet osôb, ktoré podľahnú návykovým látkam rátaný v tisícoch. Ako to, že aj keď o návykových látkach vieme toľko a sme si vedomí ich nežiaducich účinkov, majú nad nami takú enormnú moc? Závaž a nátlak, ktorý na nás vyvíja spoločnosť, situácie do ktorých sa dostávame, a ktoré nám prináša kolobeh života, nás chcene či nechcene, možno niekedy aj spoločensky žiaduco stavajú do pozícií, kedy „privoňať“ si k návykovým látkam vyzerá byť jediným riešením. **No naša sila je viditeľná v momente, kedy sme schopní povedať nie.**

Ak budeme dôkladnejšie poznať príčiny vzniku závislostí a to, ako na nás a naše okolie pôsobia, máme nádej na úspešnú intervenciu, či už formou prevencie, liečby, alebo resocializácie.

1 PSYCHOAKTÍVNE LÁTKY A ZÁVISLOSŤ – ZÁKLADNÉ POJMY

V súvislosti s prevenciou proti drogám, alkoholu a iným toxikomániám si musíme v prvom rade ozrejmiť základné pojmy, z ktorých budeme vychádzať, a ktoré považujeme v kontexte témy za dôležité: čo zahŕňajú pojmy **psychoaktívne látky** a **závislosť**.

Psychoaktívne látky sú prírodné alebo syntetické látky, ktoré spôsobujú prechodné, subjektívne, príjemné zmeny v prežívaní a sú eventuálne schopné vyvolať závislosť. Triedenie psychoaktívnych látok podlieha viacerých kritériám, ktoré ich zadeľujú do rôznych skupín a typov. Podľa účinku alebo mechanizmu pôsobenia ich delíme napríklad na psychostimulačné (aktivizujúce centrálnu nervovú sústavu, povzbudzujúce, napr. kokaín, kofeín, efedrín...), psychoinhibičné (látky s tlmivým účinkom, teda alkohol, heroín, morfín...) alebo aj na látky, ktoré vyvolávajú dezintegráciu (narušenie nervovej sústavy), pri ktorej dochádza k vzniku halucinácií (LSD, meskalín).

Každé užitie návykovej látky, ktoré prekročí hranicu tolerancie sa označuje ako **intoxikácia**. V tomto prípade nehovoríme len o bežnej „otrave“, ale tento pojem zahŕňa širší význam, keďže za intoxikáciou sa skrýva napr. aj ľahká opitnosť s pridruženou veselou náladou a zhovorčivosťou. **Akútnou intoxikáciou**, ktorej následky majú dočasný charakter s možnosťou obnovy, **označujeme náhlu otravu organi-**

1) Drogová závislosť – Liečba užívateľa drog v Slovenskej Republike 2020.

zmu po jednorazovom podaní návykovej látky. Na druhej strane **chronickú intoxikáciu charakterizujeme dlhotrvajúcim vplyvom návykovej látky** s trvalými následkami a malou pravdepodobnosťou obnovy organizmu do pôvodného stavu.

Prečo je dôležité hovoriť o závislosti?

Problematika späť s užívaním psychoaktívnych látok (drog alebo iných návykových látok) je verejne čoraz diskutovanejšou témou. Ich užívanie sa stáva zdrojom nielen zdravotných, ale aj sociálnych či ekonomických problémov. S nárastom užívateľov za posledné desaťročia kontinuálne vzrástla aj „drobná kriminalita“ a organizovaný zločin. Je teda zrejmé, že užívanie návykových látok viditeľne vplyva na stabilitu našej spoločnosti. Zaoberať sa dôsledkom nadmerného užívania návykových látok, **závislosťou**, sa zdá byť o to nutnejšou potrebou dnešnej doby.

Závislosť od psychoaktívnych látok (inak aj toxikománia) je psychická porucha, ktorá sa vyznačuje silnou túžbou a pravidelným opakovaným užívaním návykových látok. Ide o stav vzájomnej interakcie návykovej látky a organizmu človeka, ktorý nie je možné regulovať vôľou, čím dochádza k zmenám v psychickej (duševnej), ale aj somatickej (telesnej) oblasti.

Psychická závislosť, teda zmena v duševnej oblasti človeka je stav, ktorý vzniká užitím návykovej látky a prejavuje sa túžbou znova sa k nej dostať, užiť ju a prežívať príjemné pocity (eufóriu). Táto túžba môže spočiatku prezentovať iba triviálne želanie, ktorému sa nedá odolať, ale môže smerovať až k neodolateľnému nutkaniu bez ohľadu na to, že vieme ako sú tieto látky škodlivé.

Somatická závislosť sa vyznačuje príznakmi, ktoré prichádzajú ak dochádza k obmedzeniu prísunu alebo absencii návykovej látky. Poznáme ju aj pod pojmom **abstinenčný syndróm**. Medzi tieto príznaky radíme napríklad zmeny teploty, nechutenstvo, potenie, tras, vracanie, kŕče, úzkosť, nepokoj a pod.

2 FAKTORY VZNIKU ZÁVISLOSTI

Aj keď poznateľnou príčinou, ktorá stojí za vznikom závislosti je opakované užívanie návykových látok, často vidíme, že ich vplyv na ľudí sa líši. Prečo sa teda niekto stane závislým a niekto nie? Odborníci popísali existenciu skupiny rôznych etiologických faktorov, ktoré sa na vzniku závislosti podieľajú:

- vlastnosti návykových látok,
- osobnosť a genetika,
- životné prostredie
- životné situácie.

2.1 Vlastnosti návykových látok

Návykové látky sa vzájomne odlišujú svojim stupňom návykovosti. Tento stupeň vo vysokej miere ovplyvňuje **charakter užívanej látky**. Pri „tvrdých drogách“ je vznik závislosti preukázateľný už po niekoľkých týždňoch od začiatku užívania

POZNÁMKY

a takmer u každého jedinca, avšak pri „mäkkých drogách“ závislosť nevzniká ihneď, ale vyvíja sa dlhšiu dobu, a to mesiace alebo roky, pričom závislými sa stane len časť užívateľov. Ďalšou vlastnosťou, kvôli ktorej populácia siaha po návykových látkach je spojená **s príjemnými pocitmi po ich užití**. Ak by sme rozlíšili vplyv kokaínu a kofeínu, ktorý je taktiež návykovou látkou, silnejšiu návykovú tendenciu má práve kokaín, a to vzhľadom k silnejším euforickým účinkom. V neposlednom rade, samotné podanie návykovej látky (injekčne aplikované, inhalačné alebo napr. perorálne užitie vo forme tabliet), a teda **rýchlosť jej transportu** k mozgovým štruktúram a **frekvencia užívania** prispievajú vo veľkej miere k vzniku závislosti.

2.2 Osobnosť a genetika

Výskumy a štúdie, ktoré sa dlhodobo zaoberali hľadaním jednotného súboru „toxikomanského charakteru“, osobnostných črt a vlastností s predispozíciou k vzniku závislosti dospeli k záveru, že nedisponujeme všeobecne platným súborom vlastností a črt, ktoré dokážu spoľahlivo určiť a kategorizovať ľudí na tých, ktorí sa závislými stanú, a u ktorých toto riziko nie je. **Avšak poznáme určité vlastnosti, ktoré vedú jedinca k experimentovaniu s návykovými látkami a následne k ich opakovanému užívaniu.** Sú to: impulzivita, emočná nezrelosť, nedostatočná sebadisciplína, nízka frustračná tolerancia a vôľová slabosť. Taktiež dobre merateľnými a vzájomne nezávislými vlastnosťami rozhodujúcimi pre vznik závislosti bývajú **temperament a charakter** jedinca.

Sami ste si možno niekedy všimli, že sú ľudia, ktorí po istej miere požitia návykovej látky, napr. alkoholu strácajú zábrany. Z uzavretých sa stávajú celkom prístupní a vtipní alebo naopak z milých a vždy pozitívne naladených sa stávajú depresívni a agresívni ľudia. Tento aspekt do veľkej miery súvisí s toleranciou na samotnú návykovú látku. Až 85 % ľudí z ázijských krajín zle toleruje alkohol (vyvoláva u nich zlé telesné a psychické prejavy) a to z toho dôvodu, že disponujú inou genetickou výbavou. **Môžeme povedať, že reakcia na návykové látky súvisí s interindividuálnymi rozdielmi v našej genetickej výbave.** Dedičná výbava, ktorú si so sebou nesíme od svojich rodičov môže vplývať aj na našu toleranciu alebo zvýšenú mieru užívania návykových látok. Deti alkoholikov majú zvýšenú toleranciu na alkohol a až 4-násobne vyššiu pravdepodobnosť vzniku závislosti. Podobné zistenia vidíme aj u fajčiarov, či užívateľov iných psychoaktívnych látok.

2.3 Životné prostredie a životné situácie

O vplyve prostredia na závislosť a o prvom užití návykových látok v značnej miere rozhoduje aj cena, dostupnosť, vedomosť a postoj spoločnosti k nim. Prvým sociálnym prostredím, a zároveň aj najdôležitejším, s ktorým sa stretávame je **rodina**. Z nej si preberáme svoje správanie, učíme sa čo je dobré a čo zlé, osvojujeme si normy, ktoré uznávajú naši rodičia. Ak deti fajčiarov a alkoholikov žijú v prostredí, kde je príjem alkoholu, opitosť a fajčenie bežnou súčasťou, pokladajú to za normálne, pretože ide o bežné správanie sa osôb, ktoré pokladajú za vzor. Okrem rodiny sa dieťa až do dospelosti ocitá vo viacerých sociálnych skupinách, ktoré majú na jeho

správanie a prípadné experimentovanie s návykovými látkami významný vplyv. Do týchto skupín patria **učitelia, spolužiaci, kamaráti alebo aj ľudia z rôznych organizácií, partí a skupín**. Každá z týchto skupín má svoje normy a pravidlá, ktoré si vyžaduje dodržiavať, no tak ako môžu byť pre jedinca prospešné, tak koniec koncov, môžu aj škodiť a nabádať či podmieňovať zotrvanie v takejto skupine užívaním návykových látok. V rámci skupín, v ktorých sa v priebehu svojho života nachádzame je významné aj **pracovné prostredie**. Služba v armáde alebo ozbrojených zložkách je spojená s vyššou pravdepodobnosťou pôsobenia nepriaznivých psychických faktorov – stresu, konfliktov, frustrácii, deprivácií a tráum. Najmä vojenské jednotky v bojových situáciách sú vystavené vystupňovanej miere pôsobenia nepriaznivých faktorov, ktoré môžu mať za následok vyšší prísun a zneužívanie návykových látok. Ak spomíname záťažové situácie, s ktorými sa stretávame, tak mnohé životné situácie (ako sú rozlúčka s blízkym, smrť, oznámenie závažného ochorenia, v ktorých sa ocitneme v zlomku sekundy, pred ktorými často stojíme bezbranní, nepripravení, v šoku alebo naopak aj správy pozitívneho charakteru, ako výhra v športke, narodenie dieťaťa, získanie novej práce) nám istým spôsobom otvárajú bránu ako sa s pomocou návykovej látky situačne vyrovnáť so stratou alebo naopak ako sa o svoju radosť podeliť.

3 DIAGNOSTIKA, PRIEBEH A PROGNOZA ZÁVISLOSTI

Ak by sme laicky nazreli na našu spoločnosť, na dobu v ktorej žijeme a na všetky faktory, ktoré náš život ovplyvňujú, možno by mnohí z nás tvrdili, že v ich blízkosti sa nachádza človek, ktorý je závislý. Avšak je dôležité vedieť rozlíšiť, či ide o intoxikáciu (prechodný stav po užití látky vedúci k poruchám vedomia, poznávania, vnímania, emotivity, správania alebo iných psychofyziologických funkcií a reakcií) alebo o závislosť. Táto identifikácia býva v mnohých prípadoch ťažká, pretože častokrát celý vývoj závislosti prebieha skryte a zachytíme ju až v poslednom štádiu, kedy jej dôsledky bývajú fatálne (depresívne stavy, psychózy, poruchy osobnosti, poruchy kognícií, sociálna patológia v zmysle straty zamestnania, straty domova a blízkych). Identifikácia závislosti býva ťažká, pretože **nie každé užitie návykových látok vedie k závislosti**. Niektorí využívajú tieto látky ako experiment alebo rekreačne. Vývoj závislosti tiež nie je u každého rovnaký. **Rozhodujúcim sa stáva aj typ návykovej látky**, ktorú uijeme. **Rizikovými pre vznik závislosti najčastejšie bývajú** ľudia v mladšom veku, ľudia s genetickou predispozíciou, ženy, ľudia s nižším vzdelaním a ľudia, ktorí trpia duševnými poruchami. Závislosti taktiež zvyšujú riziko výskytu rôznych chorôb a znižujú dĺžku nášho života (alkoholizmus – predpoklad do 55 rokov, heroinisti – predpoklad do 30 rokov).

Diagnostikovanie závislosti podľa Medzinárodnej klasifikácie chorôb (MKCH- 10) je možné stanoviť na základe prítomnosti aspoň troch všeobecných znakov závislosti v priebehu posledného roka:

1. túžba a nutkanie po užití látky,
2. neschopnosť kontrolovať užívanie látky,
3. látka sa využíva na zmiernenie telesných prejavov odvykacieho stavu,

POZNÁMKY

4. rast tolerancie na látku,
5. zanedbávanie záujmov,
6. prekročenie užívania látky, napriek dôkazu o jej škodlivosti.

Ďalšími náznakmi, ktoré môžu pomôcť odhaliť závislosť je nález drog, alkoholu alebo pomôcky na ich aplikáciu (injekčné striekačky, kúsok látky s inhalačnou látkou...). Vo viacerých prípadoch aj zľahčovanie a odmietanie závislého (pri alkohole a závislosti od liekov) býva varovným signálom. Jedinci závislí od heroínu uvádzajú napríklad častejšie a vyššie množstvo užívania drog, aké v skutočnosti užívajú.

V stanovení diagnózy závislosti odborníkom pomáhajú rôzne dotazníkové metódy a škály, avšak vyžaduje sa komplexné posúdenie psychického stavu, zdravotného stavu a sociálnej situácie z dôvodu výberu vhodnej metódy liečby.

4 SPOLUZÁVISLOSŤ – DOPAD ZÁVISLOSTI NA RODINU

Aj keď rodina vystupuje ako jeden z dôležitých pilierov v prevencii proti závislosti, častokrát ani sama netuší, ako zásadne a deštruktívne dokáže vplývať závislý jedinec na celý rodinný systém a jeho fungovanie.

Podstatou definícií spoluzávislosti je existencia blízkeho vzťahu k osobe so závislosťou (manžel/ka, partner/ka, rodič, dieťa), pričom správanie sa, prežívanie, emócie, ale samozrejme aj konanie týchto osôb je do veľkej miery ovplyvnené závislou osobou. **Najväčším problémom, ktorý pri spoluzávislosti vzniká je strata vlastnej osobnej identity blízkej osoby.** Typickými znakmi závislej rodiny je zanedbávanie vlastných potrieb na úkor závislej osoby, preberanie zodpovednosti za problémy a dôsledky konania, ktoré závislá osoba zapríčinila, či napríklad až popieranie a racionalizácia závislosti, ktorá vzniká na pozadí skreslenia a vnímania reality. Spoluzávislí žijú v mylnom predpoklade, že všetko čo robia, je to najlepšie pre nich aj pre závislého. Preberanie problémov a zodpovednosti, má za následok nielen stratu vlastnej identity, ale vznik celého radu negatívnych myšlienok, pocitov, strachu, úzkosti, somatických problémov, čím sa sama rodina stáva „odrazom“ prežívania a konania závislého člena. V mnohých prípadoch rodina stojí na rúžcestí medzi odlúčením a zotrvaním. Vytvára sa bludný kruh, z ktorého sami bez intervencie odborníkov nevedia ujsť. Byť spoluzávislým a dospieť do štádia, kedy sú schopní pripustiť tento fakt, môže trvať aj niekoľko rokov, pričom rodina si na tento spôsob života zvykne a žije častokrát v domnienke, že tento stav je normálny. Avšak, otázkou je, kedy hranica tolerancie spoluzávislého prerastie natoľko, až spočiatku zdanlivá záchrana a podanie pomocnej ruky nestačí a spoluzávislosť nabere na sile. Moment, kedy sa stane neúnosná zlá sociálna situácia zapríčinená nutnosťou závislého poddať sa ďalšej dávke, zakrývanie situácie v práci alebo aj výskyt agresie pri absencii psychoaktívnej látky, či každá premárnená šanca na pomoc vyvolávajú u spoluzávislého emočné vyčerpanie a preťaženie, ktoré buď rodinu podnieti k reakcii alebo naopak, stiahne ju do svojho bludného kruhu. **V tomto prípade je nastavenie si vlastných hraníc dôležitým bodom nielen v liečbe spoluzávislosti, ale aj jej prevencie.** Hranice, ktoré si vybudujeme nám pomáhajú chrániť seba

a svoju rodinu pred potláčaním svojich potrieb na úkor závislého, vytvárajú nám istú bariéru, ktorá nám ponúka bezpečie. Tvorba hraníc spočíva už len v náznaku, že závislého nepodporíme v jeho závislosti, pomôžeme ho nasmerovať k ceste liečby, dokážeme povedať „nie“ a prenecháme zodpovednosť za jeho skutky jemu samému.

4.1 Liečba spoluzávislosti

Za najúčinnjšiu pomoc rodine závislého sa ukazuje liečba závislého v interakcii s rodinou. Prvým krokom pre uzdravenie rodiny je uvedomiť si, že pokusy, ktoré sme vykonali pre jeho „záchranu“ neboli úspešné a existujú iné formy pomoci, ktoré zároveň vedú výrazne ovplyvniť jednotlivých príslušníkov rodiny, ale aj závislého. **Terapia spoluzávislosti**, ktorá funguje na báze individuálnej spolupráce s terapeutom je zameraná na odpútanie sa od závislého člena rodiny a pochopenie, že nie je v ich silách zmeniť závislosť, ale môžu nájsť silu a kontrolu nad svojím správaním a podnietiť tak rast svojej vlastnej osobnosti.

Veľmi osvedčenou metódou napríklad pri alkoholizme sa ukazujú skupiny **AI-Anon** (AA – anonymní alkoholici). Slúžia nielen závislým, ale aj ich rodinám, aby si mohli vymeniť svoje skúsenosti a nadobudnúť poznatky, ktoré by mohli zmeniť ich nazeranie na závislosť a podnietiť ich k zásadným zmenám.

5 VŠEOBNECNÉ MODELY LIEČBY ZÁVISLOSTI

Dlhodobé zneužívanie návykovej látky vedie k vývinu chorobnej závislosti. Jedinec sám stráca nadhľad nad situáciou a častokrát aj schopnosť nájsť cestu späť. V tomto okamihu prichádza ako jediné riešenie liečba. Avšak s chýbajúcim nadhľadom na celú situáciu, do popredia vystupuje práve rodina alebo blízky človek, ktorý vie aké náročné je závislého presvedčiť o potrebe liečenia, či toho, že smerovanie k liečbe nie je „zlo“, ktoré mu chceme spôsobiť, ale istá forma pomoci. Je preto nutné poznamenať, že každý závislý nastupuje do odvykacej liečby dobrovoľne. V súčasnosti môže byť liečba závislosti nariadená súdom len v súvislosti s trestným činom, zlou výchovou detí alebo ohrožovaním a narušovaním osobnej slobody.

5.1 Liečebný postup

Fáze závislosti, v ktorej sa jedinec v momente vyhľadania liečby nachádza, musí zodpovedať aj liečebný postup – od ambulantnej a stacionárnej starostlivosti až po započatie ústavnej liečby.

Liečebný postup zahŕňa tieto úlohy:

- Odstránenie návykovej látky z organizmu – detoxikácia, farmakoterapia;
- Obnova somatických funkcií organizmu;
- Obnova psychických funkcií – vybudovanie pozitívneho myslenia (napr. nadhľadu);
- Odstránenie základného problému – osvojenie schopnosti riešenia situácie bez zneužívania návykovej látky;

POZNÁMKY

- Zmena životného štýlu – stravovacie návyky;
- Resocializácia – návrat do spoločnosti, do normálneho života;
- Ambulantná liečba – dodržanie abstinencie z vlastnej vôle aspoň pol roka. Zahŕňa formu psychoterapie, farmakoterapie, informácií, osvety. Jej úlohou je podpora a rozvoj schopností závislého prijať rozhodnutie o abstinencii od návykovej látky a získať podklady k zmene životného štýlu;
- Stacionárna liečba – vyznačuje sa krátkodobosťou (zvyčajne niekoľko týždňov), je založená na celodennom programe a dennom dochádzaní, umožňuje zahájiť abstinenciu v domácom prostredí a získaní informácií pre konštruovanie vlastného životného štýlu spoločne s abstinenciou;
- Ústavná liečba – dlhotrvajúci liečebný program (3 – 6 mesiacov), ktorý zahŕňa farmakoterapiu, psychoterapiu, režimový liečebný program, poskytnutie informácií, osvetu, ale taktiež socioterapeutické prvky realizované v komunitách. Ústavná liečba sa započína, keď dôjde k recidíve, tzn. jedinec sa opäť vracia ku konzumácii návykových látok a nedokáže zvládnuť stav po odňatí drogy. Hospitalizácia sa stáva nevyhnutnou, pretože dochádza k ohrozeniu zdravia a širšieho okolia (práca, rodina...).

Liečebné programy, okrem iného zahŕňajú taktiež **pohybové a športové aktivity** (rozcvičky, beh, turistika...), **pracovnú terapiu, režimovú liečbu** (časová štruktúra dňa a jasne vymedzené pravidlá), ale aj **návštevy rodiny či účasť rodiny na terapii**.

Čo je dôležité vedieť pri pomoci človeku so závislosťou?

- nekritizovať ho/ju za užívanie návykovej látky;
- možno ho/ju kritizovať za dôsledky spôsobené užívaním (porušovanie disciplíny, neskoré príchody, nesplnené úlohy, agresiu...);
- netrestať ho/ju za užívanie, ale za jeho dôsledky;
- nekontrolovať jeho/jej užívanie drog, ale dodržiavanie disciplíny;
- oceňovať to, čo je v jeho/ jej správaní dobré;
- výhradne neospravedlňovať jeho/jej správanie a činy, ktoré pod vplyvom návykovej látky vykonal/a;
- konfrontovať ho/ju s negatívnymi prejavmi, správaním a dožadovať sa zmeny;
- byť vytrvalý/á a neuspokojiť sa len so sľubom, ktorý dá závislý/á;
- dovoliť mu/jej trpieť, ale byť mu/jej oporou;
- mať informácie o možnosti liečby, avšak neliečiť ho/ju sám/sama, ale vyhľadať odborníka;
- nedávať mu/jej ultimátum bez východiska.

5.1.1 Využitie psychoterapie v liečbe závislosti

V liečbe závislosti sa najčastejšie využíva **kognitívno-behaviorálna a integratívna terapia**. Psychoterapia býva za pomoci farmakoterapie základný terapeutický

pilier. Aplikuje sa vo forme individuálnej terapie, skupinovej terapie alebo v závislosti od potrieb závislého jedinca, predovšetkým v súvislosti od štádia závislosti.

Kognitívno-behaviorálna terapia (KBT)

- Jedinec si osvojuje nové vzorce komunikácie, správania sa, prežívania, ale taktiež zmenu životného štýlu;
- Zahŕňa cykly prednášok o problematike závislosti;
- Jednou z foriem KBT je písanie denníka, čo predstavuje komunikáciu pacienta s terapeutom na dennej báze;
- V rámci skupinovej terapie sa využíva metóda voľnej tribúny – stretnutie celej komunity vrátane terapeuta, v ktorej spracovávajú zážitky, skúsenosti, problémy za obdobie posledného týždňa, pričom majú možnosť tieto problémy riešiť a odovzdávať si spätnú väzbu.

Integratívna terapia

Integratívna terapia zahŕňa viaceré formy terapií (racionálna, psychoanalytická, sugestívna, abreaktívna...):

- Racionálna psychoterapia – získanie pochopenia, logického úsudku o závislosti, dôležitú rolu zohráva pri získaní nadhľadu;
- Psychoanalytická psychoterapia – pozornosť sa zameriava na potlačené priania, nevedomé obsahy mysle, chýbajúce súvislosti a snaží sa o presun do vedomia;
- Sugestívna psychoterapia – využívanie hypnózy a autogénneho tréningu;
- Abreaktívna psychoterapia – znovunavodenie prežívania zážitkov, ktoré viedli závislého ku zneužívaniu návykových látok. Počas tejto terapie dochádza ku nachádzaniu nových vzorcov riešení a odstráneniu traumatizácie zo situácií, ktoré závislý nedokázal vyriešiť.

V **etape doliečovania** je okrem pravidelnej ambulantnej starostlivosti veľmi vhodnou alternatívnou aj členstvo v organizáciách, ako už bolo spomenuté v AA (anonymných alkoholikoch) alebo podobných zväzoch a kluboch podporujúcich abstinenciu a prevenciu recidívy.

6 PREVENCIA ZÁVISLOSTI

Naša éra, v ktorej žijeme nám prináša neobmedzené možnosti výberu, množstvo nových technologických vymožeností, pokrokov a v porovnaní s minulými desaťročiami nám ponúka aj väčší priestor „zoznámiť sa“ s návykovými látkami. Na strane druhej, tento priestor môžeme využiť aj ako osvetu a boj proti zneužívaniu návykových látok – **prevenciu**.

Pod prevenciou rozumieme aktivitu, ktorá vedie k posilneniu, ochrane zdravia a výchove k zdravému spôsobu života. Keďže dopyt po psychoaktívnych látkach je čoraz väčší a veková hranica ich užívania sa znižuje, je veľmi potrebné a žiadané aj rozšírenie preventívnej starostlivosti.

POZNÁMKY

Cieľom prevencie je ovplyvňovanie primárnych prvkov konzumácie návykových látok a najčastejšie je orientované na:

- zníženie ročnej spotreby návykovej látky (predovšetkým alkoholu),
- posunutie vekovej hranice v konzumácii návykovej látky,
- zníženie dostupnosti návykových látok a obmedzenie predaja nepľnoletým osobám.

Okrem orientácie na ciele, musíme dbať aj na správnu tvorbu preventívnych programov, preto je nevyhnutné vyhnúť sa dvom dôležitým chybám:

- zastrašovaniu a jednostrannému zdôrazňovaniu negatívnych informácií o závislostiach,
- odsúdeniu ohrozených a závislých osôb vyzdvihnutím ich slabostí a dopadu závislosti na ich život.

V preventívnej oblasti sa vyčleňujú tri úrovne pôsobenia:

- primárna prevencia,
- sekundárna prevencia,
- terciárna prevencia.

6.1 Primárna prevencia

Primárna prevencia zameriava svoje úsilie na udržanie a podporu zdravia jednotlivca a spoločnosti. Jej úlohou je motivovať zdravú populáciu k plnohodnotnému životu a zdravému životnému štýlu formou edukácie.

Primárna prevencia je veľmi dôležitá, pretože svoju orientáciu zameriava hlavne na dospelávajúcu mládež a deti, čím sa stáva prioritou, ktorej účinok a výsledky sú priaznivé pokiaľ k nej pristupujeme citlivo a odborne. Je rozhodujúce prispôbiť ju veku a prostrediu, na základe ktorých si vytvárame svoje hodnoty a návyky pre ďalší život.

Primárna prevencia škôl si vyžaduje, aby problematika závislosti bola súčasťou výchovy a vzdelávania v spolupráci s presvedčeniami a postojmi pedagógov.

Prevencia na školách by mala byť:

- kontinuálna (plynulá, súvislá), nie jednorazová,
- prispôbená veku detí,
- ponímaná ako možnosť získavania informácií o problematike závislosti,
- zameraná na vytváranie takých postojov, hodnôt a zručností, ktoré pomôžu deťom nájsť riešenia situácií bez užitia návykových látok,
- adekvátne spätá s primárnou prevenciou iných sociálnych a zdravotných rizík,
- spôsobilá spolupracovať s rodinou dieťaťa, a tým vytvárať priestor na zlepšenie komunikácie o problémoch a metódach vyrovnávania sa s nimi medzi rodičom a dieťaťom,
- realizovaná v spolupráci s pedagógom, v ktorom deti nachádzajú prirodzenú autoritu, ktorý je obľúbený a taktiež, ktorý má schopnosť vytvoriť si bezpečný vzťah s deťmi.

Tvorbou preventívnych programov by sa mali zaoberať aj na rôznych pracoviskách, a to najmä tých, kde sa sústreďujú viacerí príslušníci z rizikových skupín (podľa veku, etnicity...). Zameraním pozornosti na aktívne presadzovanie zdravého spôsobu života v záujme pracovníka vo firmách, napríklad pôsobiacich v ohrozených oblastiach, sa výsledky a záujem o prevenciu posúvajú do účinných a priaznivých oblastí.

Osvedčenými prostriedkami prevencie, ktoré sa v spolupráci so školami a firmami dopĺňajú, sú rôzne občianske združenia a cirkevné skupiny, ktoré svojou reakciou na konkrétne miestne problémy vytvárajú účinné komunitné programy.

6.2 Sekundárna a terciárna prevencia

Sekundárna prevencia je orientovaná už na existujúce nebezpečenstvo závislosti. Jej úloha spočíva v čo najkratšom čase rozoznať symptómy závislosti a zmierňiť škody v osobnej a sociálnej oblasti.

Pod pojmom **terciárna prevencia** sa rozumejú opatrenia, ktoré majú zabrániť jedincovi v návrate k závislosti (recidíve), opatrenia na podporu liečby a postupné odstránenie následkov spôsobených závislosťou. V tomto štádiu prevencie sú procesy, ktoré jedinec získal počas terapie nevyhnutné v reálnom živote, či už v rodinnom prostredí, zamestnaní alebo vo voľnom čase. Je potrebné neustále ich posilňovať, trénovať a upevňovať. U osôb prechádzajúcich terciárnou prevenciou je veľmi dôležité podporovať prijímanie nových hodnôt, tvorbu aktívneho spôsobu života, ale aj vytváranie zodpovednosti za svoj život.

Čo vieme pri sekundárnej a terciárnej prevencii poskytnúť?

V krízových situáciách, keď sa jedinec ocitne buď počas prebiehajúcej závislosti, alebo naopak smeruje k recidíve, existujú **služby prvého kontaktu**, ktoré umožňujú pomoc aj pri takýchto okolnostiach:

- poradne,
- krízové centrá (Otvorené srdce, Brána do života...),
- linky pomoci (linka pomoci fajčiarom, linka dôvery toxikomanov, linka pomoci pre závislých od alkoholu a drog...),
- detoxikačné centrá (Centrum pre liečbu drogových závislostí, Odborný liečebný ústav psychiatrický, n. o. Predná Hora...).

Poradne sú odborné, špecializované a orientované na kvalifikovanú pomoc a terapiu.

Krízové centrá ponúkajú možnosť ambulantnej, ale aj lôžkovej psychoterapie, farmakoterapie, alebo aj socioterapie.

Linky pomoci (linky dôvery) poskytujú anonymnú pomoc formou odpovedí na otázky o užívaní návykových látok, liečbe alebo v poskytovaní pomoci aj počas krízových situácií. Aktuálne do popredia vystupuje aj e-mailové poradenstvo.

Detoxikačné centrá umožňujú špeciálnu, krátkodobú, medicínsku a psychologickú pomoc pri vysadení návykovej látky (pomoc pri zvládnutí akútnej intoxikácie).

POZNÁMKY

kácie). Samotná detoxikácia trvá približne 14 dní. Starostlivosť je v tomto období orientovaná na zvládnutie abstinenčných príznakov, celkový zdravotný stav, ale aj na motiváciu jedinca pokračovať v liečbe naďalej.

6.3 Zdravý spôsob života

Podstatou komplexných preventívnych programov sa v poslednej dobe stávajú nielen jedinci s predispozíciou k závislostiam, ale ako sme už spomínali aj zdravá populácia a využitie zdravého spôsobu života ako základu životného štýlu.

V istých krajinách sa v minulých rokoch zvýšil trend, kedy alkohol, drogy a tabak sú symbolom neprosperity a nemodernosti. Čítame články na rôznych blogoch, sociálnych sieťach a v knihách o tom, že ak chceme byť úspešní a „ísť“ s dobou, musíme žiť aktívne a zdravo. Avšak, ak má táto prevencia presadzovať zdravý spôsob života, musíme vedieť prečo vôbec zdravo žiť, čo tým získame, a prečo by sa vôbec tento štýl mal stať našou prioritou.

Čo získame, keď sa zbavíme závislosti?

- Slobodný a nezávislý život (pri závislosti sa stráca sloboda vlastných rozhodnutí, pretože jediné čo závislého zaujíma je ďalší prísun návykovej látky),
- lepšiu finančnú situáciu (čím vyššia potreba dávky, tým vyššie finančné náklady),
- lepšiu kondíciu, vytrvalosť a silu (návykové látky vyčerpávajú funkciu organizmu),
- krajšiu pleť (návykové látky v negatívnom ohľade ovplyvňujú pleť, najmä v tvárovej časti),
- lepšiu pamäť (prvá „obeť“ návykovej látky),
- menej úrazov (pod vplyvom návykovej látky je znížená psychická a somatická kondícia, čo vedie k neschopnosti reagovať na náhle situácie, a tým aj k tvorbe úrazov),
- novú šancu, novú generáciu. (zníženie rizika neplodnosti alebo počas tehotenstva nie je ohrozené vlastné dieťa);
- kvalitné vzťahy (devastácia blízkych vzťahov);
- lepšie pracovné výsledky (závislosť obmedzuje pracovnú aktivitu a tvorbu finančných zdrojov).

V neposlednom rade, zdravý životný štýl, prevencia a kontinuálna edukácia dávajú priestor na iný, lepší a niekedy aj nový život.

7 DUŠEVNÉ ZDRAVIE A NÁVYKOVÉ LÁTKY V TIENI KORONAVÍRUSU

Ešte v začiatkoch roku 2020, by nikto z nás nepredpokladal, do akej etapy života sa o pár mesiacov vplyvom ochorenia COVID-19 dostaneme. Vnímajúc situáciu vo svete a naberanie tohto ochorenia na sile, sme sa postupom času aj my stali „zajatcami“ pandémie. Okrem toho, že pandémia zasiahla mnoho životov v oblasti fyzického zdravia, taktiež mala významný ekonomický dopad na našu spoločnosť.

Čoraz častejšie, sa ale vynárajú otázky, ako sú na tom ľudia s psychickým zdravím, ako vplyva pandémie na naše psychické zdravie. Ukazuje sa, že zavedené karanténne opatrenia, izolácia od blízkych, strata zamestnania, strach z nejistej situácie a žiaľ, aj situácie, kedy mnohí z nás prišli v súvislosti s koronavírusom o svojich blízkych, značne ovplyvňujú naše psychické zdravie. Postupom času a s neutíchajúcim pôsobením koronavírusu na naše životy, kontinuálne narastá aj počet osôb trpiacich úzkosťou, depresiami, rôznymi psychosomatickými problémami, a predovšetkým u existujúcich a liečených pacientov dochádza k zhoršeniu ich psychického stavu. Vplyv pandémie sa podpísal aj na užívateľoch návykových látok, ich rodinách a blízkych. Sociálna izolácia, ktorej sme vystavení mnohých, bohužiaľ, prinútila byť každodenným svedkom užívania návykových látok svojimi rodinnými príslušníkmi. V súvislosti práve s izoláciou a užívaním návykových látok sa čoraz častejšie začali stupňovať rodinné konflikty, zvýšila sa miera agresie v rodinách, vystupňovali sa suicidálne myšlienky a došlo až k 5-násobnému nárastu žiadostí o pomoc na internetových a telefonických psychologických poradiach oproti obdobiu pred pandemiou. Keďže izolácia dostala osoby so závislosťou do situácie, kedy jediným riešením a prístupom k droge bolo zaobstaráť si ju internetovým predajom, došlo k rapidnému zvýšeniu internetového predaja niektorých drog o celých 500 %. Nesmieme však zabúdať ani na osoby, ktoré boli v každodennom styku s pandemiou tvárou v tvár. Zdravotní a sociálni pracovníci, predavačky v obchodoch, policajti, ale taktiež vojaci a iné osoby, ktoré sa priamo zúčastňovali boja proti koronavírusu. Všetci títo ľudia, okrem vlastného pracovného nasadenia a iniciatívy, ktoré do toho vložili, možno čelili nátlaku rodiny, ale taktiež vlastnému strachu z toho, či sami neochorejú alebo nenakazia niekoho zo svojich blízkych. Dlhé hodiny v práci, nutnosť odlúčenia, nasadenie v nemocniciach, odberových miestach, to všetko sa taktiež mohlo podpísať na ich psychickej pohode.

Vplyv pandémie na duševné zdravie podnietilo mnohé krajiny k vypracovaniu rôznych preventívnych programov, opatrení a podpory psychického zdravia. Nový Zéland ako jediná krajina vypracovala osobitný plán obnovy duševného zdravia po zasiahnutí pandemiou, Čína vytvorila umelú inteligenciu, ktorá slúži na identifikáciu osôb so suicidálnymi sklonmi, niektoré americké štáty poskytujú ich obyvateľom bezplatné služby psychoterapie a taktiež, ako aj Slovenská republika, vytvorili špeciálne COVID-ové linky a chatové poradenstvá, ktoré fungujú v nepretržitých režimoch.²⁾

COVID-19 nás postavil pred výzvu, ale na druhej strane nám dáva aj príležitosť vidieť, čo je potrebné zlepšiť v poskytovaní podpory duševného zdravia. Taktiež nám nastavuje zrkadlo toho, čo sme za krátku dobu po vypuknutí pandémie dokázali mobilizáciou síl vytvoriť. Zefektívnilo sa online poradenstvo, vyškolilo sa množstvo nových pracovníkov v poskytovaní krízovej intervencie, pomáhalo sa a naďalej sa aj pomáha v odstraňovaní psychických následkov napáchaných pandemiou. Zámerom eliminácie negatívnych dôsledkov pandémie, či sa to týka užívania návykových látok, suicidálnych myšlienok a konaní, násilného správania a všetkých

2) ADAMČÍKOVÁ, M. - ZAVARSKÁ, Z.: Skrytá pandémia, 2021.

POZNÁMKY

psychických „škôd“, je prepájanie aktuálnej a individuálnej starostlivosti o duševné zdravie, prevencie a vytváranie podmienok pre podporu, ktorá koniec koncov môže v budúcnosti zaistiť menšie preťaženie zdravotníctva, znížiť sociálne náklady štátu a zlepšiť psychickú pohodu nás všetkých.

8 ZÁVER

Užívanie návykových látok nie je len veľkým zdravotným rizikom. Dlhodobé zneužívanie drog je spojené aj so sociálno-ekonomickými dopadmi na jednotlivca, jeho okolie a spoločnosť.

Nakoniec nebude podstatné to kým sme, kde žijeme, koľko máme financií, priateľov alebo akú prácu máme, ak dáme priestor návykovým látkam. Vydláždime si tak cestu k závislosti, ktorá si nevyberá. Môže pohltiť každého, bez rozdielu. Vyhnúť sa jej môžeme len tým, že jej nedáme príležitosť. Aj keď sa nám naskytne mnoho dôvodov, kedy môžeme a chceme siahnuť po niektorej z návykových látok, je v skutku len na nás akú cestu si zvolíme. Bolo by optimistické tvrdiť, že štátne zložky alebo my ako jednotlivci, sme v inklinácii a zneužívaní psychoaktívnych látok odlišní. Avšak snažme sa nenálepkovať a nevyzdvihovať chyby, ktoré môžeme pod vplyvom týchto látok napáchať, ale edukovať v oblasti ako proti nim bojovať. Hovoríme o tom čo získame, ak sa odbremeníme od návykových látok, pretože len takto vytýčime správnu cestu prevencii.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ADAMČÍKOVÁ, M. - ZAVARSKÁ, Z.: Skrytá pandémia : kríza duševného zdravia ako dôsledok COVID-19 [online]. Úrad vlády SR, 2021 [cit. 2021-11-19]. Dostupné na internete: <https://www.vlada.gov.sk/share/uvsr/isa/komentare/skryta_pandemia_kriza_dusevneho_zdravia_ako_dosledok_covid-19.pdf>.

BERGERET, J.: *Toxikomanie a osobnost*. 1. vyd. Praha : Victoria Publishing, 1995. 91 s. ISBN 80-7187-003-X.

BIANCHI, G. - LUKŠÍK, I. - POPPER, M.: *Ako byť zdravší : Alkohol - drogy - sexualita v Ozbrojených silách SR*. Bratislava : KVS BK SAV, 2004. 66 s. ISBN 80-900981-8-5.

Drogová závislosť – liečba užívateľa drog v Slovenskej republike 2020 [online]. Národné centrum zdravotníckych informácií, 2021 [cit. 2021-11-19]. Dostupné na internete: <<https://www.nczisk.sk/Aktuality/Pages/Drogova-zavislost-liecba-uzivate-la-drog-v-Slovenskej-republike-2020.aspx>>.

HELLER, J. - PECINOVSKÁ, O. (eds.): *Pavučina závislosti : Alkoholizmus jako nemoc a možnosti efektivní léčby*. 1. vyd. Praha : Togga, 2011. 215 s. ISBN 978-80-87258-62-0.

KALINA, A.: *Terapeutická komunita : Obecný model a jeho aplikace v léčbě závislosti*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2008. 400 s. ISBN 978-80-247-2449-2.

KOLIBÁŠ, E. - NOVOTNÝ, V.: *Alkohol, drogy, závislosti*. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského, 2007. 260 s. ISBN 978-80-223-2315-4.

KOLIBÁŠ, E. - NOVOTNÝ, V.: *Alkoholizmus a drogové závislosti*. 1. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského, 1996. 120 s. ISBN 80-223-1078-6.

PODHRADSKÝ, J. - KOMÁRIK, E.: *Drogová nezávislosť alebo ako sa nestáť toxikomaniom*. 1. vyd. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1990. 96 s. ISBN 80-08-01145-9.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Definujte základné pojmy – psychoaktívne látky a závislosť.
2. Opíšte faktory, vplyvom ktorých môže vzniknúť závislosť.
3. Aké všeobecné znaky závislosti môžeme u osôb pozorovať?
4. Čo vieme o vplyve závislosti na rodinu?
5. Aké typy prevencie závislosti poznáme?

POZNÁMKY

ETICKÝ KÓDEX PROFESIONÁLNEHO VOJAKA

SPHSÚ č. 86/2015 v platnom znení

Etický kódex profesionálneho vojaka je súbor morálnych požiadaviek a pravidiel konania a správania sa profesionálneho vojaka. Na profesionálneho vojaka sú kladené tieto mravné nároky:

- vernosť Slovenskej republike,
- čestnosť,
- statočnosť,
- disciplinovanosť,
- hrdosť na príslušnosť k ozbrojeným silám,
- tímová zodpovednosť,
- obetavosť.

Okrem toho má profesionálny vojak dodržiavať všeobecne uznávané pravidlá slušnosti, taktnosti a zdvorilosti. Musí dbať na osobný vzhľad a vyhýbať sa správaniu, ktoré by mohlo ohroziť dobré meno OS SR. Vždy sa musí správať tak, aby neohrozil dôveru občanov k OS SR. Pri výkone štátnej služby, aj mimo nej musí konať v súlade so zásadou rovnakého zaobchádzania.

Mravné vzory profesionálneho vojaka

VZOR STATOČNOSTI

Generál Ján Golian

Povstalecký veliteľ a hlavný iniciátor vojenskej stránky Slovenského národného povstania. Statočne sa postavil nemeckej presile a bojoval za slobodu vlastného národa.

VZOR OBETAVOSTI

**Generálmajor in memoriam
Jozef Gabčík**

Slovenský účastník zahraničného odboja. Bol hlavným veliteľom atentátu na ríšskeho protektora R. Heydricha. Túto operáciu vykonal aj za cenu obetovania vlastného života.

VZOR VERNOSTI

Ladislav Škultéty-Gábriš

Najdlhšie slúžiaci vojak, ktorý vo vojenskej službe strávil až 81 rokov. Za svoju oddanosť a vernosť armáde získal doživotnú funkciu čestného zástavníka.

ISBN 978-80-89609-28-4

